

Pētījumi par nemateriālo kultūras mantojumu

(Bulgārija – Latvija)

Studies of Intangible Cultural Heritage

(Bulgaria – Latvia)

SATURS

Ievadam. Aija Jansone. Latvijas un Bulgārijas zinātnieku sadarbība nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā

1. **Mila Santova.** Nemateriālais kultūras mantojums : nedaudz vairāk kā spoguļefekts. [*Intangible Cultural Heritage: The Effect of the Mirror and Something More*]
2. **Mila Santova.** Cilvēktiesības un nemateriālais kultūras mantojums. [*Human Rights and Intangible Cultural Heritage*]
3. **Iva Stanoeva.** Priekšstati par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu. [*Preservation of Intangible Cultural Heritage: Points of View*]
4. **Valentina Ganeva-Raycheva.** Nemateriālais kultūras mantojums Bulgārijā: politika, prakse, nesēji. [*Intangible Cultural Heritage in Bulgaria: Politics, Practices, Bearers*]
5. **Miglana Ivanova.** Nemateriālais kultūras mantojums un integrācija Eiropā. [*Intangible Cultural Heritage and European Integration*]
6. **Vanya Mateeva.** Nemateriālā kultūras mantojuma digitalizācija – rezultāti un pētniecības perspektīvas Bulgārijā. (*Digitalization of Intangible cultural Heritage – Results and Perspectives for Research in Bulgaria*)
7. **Albena Georgieva.** Tradicionālās stāstniecības mūsdienu formas. [*Contemporary Living Forms of Traditional Narration*]
8. **Stela Nenova.** Bulgāru čitalište – folkloras kā kultūras mantojuma konceptualizācijas modeļi. Bulgārijas Čitalištes projekti programmā „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” [*Bulgarian Chitalishta – Models for Conceptualizing Folklore as Cultural Heritage (The Projects of the Bulgarian Chitalishta for the Program “Living Human Treasures – Bulgaria”)*].
9. **Aija Jansone.** Vērtību sistēmas un pēctecības veidošanās procesi latviešu lietišķajā mākslā. [*Formation processes of the value system and consecutiveness in Latvian Applied Art*]
10. **Ilze Boldāne.** Nemateriālās kultūras mantojuma liecības Latvijas mutvārdu vēstures avotos. [*Evidence of intangible cultural heritage in the sources of Latvian oral history*]

11. **Anete Karlsonē.** Nemateriālais kultūras mantojums un atjaunotā tautas tērpu tradīcija. [*Intangible Cultural Heritage and the renewed tradition of folk costumes*]
12. **Irēna Saleniece.** Latvijas nacionālās identitātes reprezentācija mutvārdu vēsturē: pārmantojamība un pārrāvumi tajā. [*Representing Latvian National Identity in Oral History: Continuities and Discontinuities*]
13. **Lilita Vanaga.** Ieskats dažās Latvijas Nemateriālā kultūras mantojuma dokumentācijas problēmās administratīvi-teritoriālo reformu kontekstā. [*Highlighting some of the documentation problems of Latvian intangible cultural heritage in the context of administrative territorial reforms*]
14. **Guntis Pakalns.** Bērnu folkloras konkursi mūsdienu Latvijā – pieredze, piedzīvojumi, problēmas. [*Children folklore contests in present-day Latvia – experience, adventures, problems*]

IEVADAM

Dr.hist. Aija Jansone
LU Latvijas vēstures institūts
Etnoloģijas nod. vadītāja

LATVIJAS UN BULGĀRIJAS ZINĀTNIĒKU SADARBĪBA NEMATERIĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANĀ

Lai veicinātu starptautisku zinātnieku mobilitāti, Latvijas Zinātņu akadēmija (LZA) praktizē divpusējās zinātniskās sadarbības līgumus starp LZA un citu valstu zinātņu akadēmijām. Sadarbības līgumu ietvaros notiek ne vien zinātnisko kontaktu stiprināšana starp pētniekiem individuālā līmenī, bet arī ilgtspējīgas sadarbības veidošana. Ik gadus aptuveni 60 Latvijas zinātnieki izmanto minētās apmaiņas programmas piedāvātās iespējas, lai veiktu kopīgus pētījumus, dalītos pieredzē, strādātu bibliotēkās, arhīvos, un piedalītos zinātniskās konferencēs, semināros.

Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta Etnoloģijas nodaļas un LU Literatūras, folkloras un mākslas institūta zinātnieku sadarbība ar Bulgārijas ZA Folkloras institūtu aizsākās jau 2006. gadā, kad tika noslēgts 1. divpusējās zinātniskās sadarbības līgums, sadarbības projekts *The Ethnicity and the Nationality in the Traditional and Modern Culture of Bulgaria and Latvia in the Globalisation's Times.* (2006.-2008.). No Bulgāru puses šo projektu koordinēja Dr. Jekaterina Anastasova, bet no Latvijas puses – Dr. hist. Aija Jansone.

Minētā projekta galvenie pētnieciskā darba virzieni bija:

- 1) Tradicionālās un mūsdienu kultūras izpausmes pilsētās un laukos;
- 2) Starp grupu (etnisko, sociālo) komunikācija un tradicionālās kultūras loma tajā;
- 3) Reliģijas loma dažādu etnokonfesionālo un sociālo grupu sabiedriskajā un kultūras dzīvē mūsdienās;
- 4) Transnacionālais mehānisms globalizācijas laikmetā, tā loma kultūras savdabību saglabāšanā.

Pēc 3 gadu darba 2008. gadā Sofijā notika konference, kurā piedalījās Bulgāru, Latvijas, Igaunijas un Lietuvas pētnieki un prezentēja savus pētījumus. Šī projekta noslēgumā tapa izdevums – rakstu krājums angļu un bulgāru valodās:

Balkan and Baltic States in Eunited Europe. History, Religion, Culture.

Sofia\$Tartu: Paradigma Publishing House, 2009.ISBN 978-954-326-114-7 Kniga s

International Editorial Board (Arvo Krikmann, Bronislava Kerbelyte, Ingrid Ruutel, Irina Sedakova, Ivanichka Georgieva).

Балканите и Балтика в обединена Европа: история религии култури.//

Български Фолклор.- Българска Академия на Науките, 2009., кн. 3-4., с.235.

Tā kā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas problēma ir ļoti aktuāla visā pasaulē, tad aizsākto zinātnisko sadarbību nolēmām turpināt par tēmu: *Bulgaria and Latvia: Problems of Immaterial Cultural Heritage. (2009.- 2011.)* No Bulgārijas puses to koordinēja Prof. Mila Santova, no Latvijas puses LVI Etnoloģijas nod. vadītāja Dr. hist. A.Jansone.

Abu pušu zinātnieki strādāja katrs pie savas izvēlētās problemātikas. Vadoties pēc Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas (UNESCO) konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, projekta ietvaros tika pētītas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas problēmas valstī, īpašu vērību piegriežot teorētiskiem un metodoloģiskiem aspektiem.

Tā kā Bulgārija ir pirmā valsts Eiropā, kas īstenojusi UNESCO pilot projektu „*Living Human Treasures*”, un daudz veikusi Nemateriālā kultūras mantojuma izpētē un saglabāšanā savā zemē, projekta realizācijas gaitā, mums bija iespēja iepazīt mūsu sadarbības partneru pieredzi un smelties idejas. Īpaši tas sakāms par iespēju izdiskutēt metodoloģiskos jautājumus, kas saistītas ar nemateriālo kultūras mantojuma apzināšanu, izpēti un aizsardzību, kā arī meklēt mūsu valstij piemērotāko šīs problēmas risinājuma modeli.

Projekta *Bulgaria and Latvia: Problems of Immaterial Cultural Heritage* realizācijas gaitā, LU LVI sadarbībā ar Latvijas Republikas Kultūras Ministriju un UNESCO Latvijas nacionālo komisiju 2010. un 2011. gadā Rīgā notika divi metodoloģiskā rakstura semināri, kuros savā pieredzē dalījās Bulgāru zinātnieces.

2010. gadā Rīgā pieredzes apmaiņas seminārā „Bulgārijas pieredze nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā” no Bulgārijas viesojās Assoc. Prof. Dr. Miglēna Ivanova, kura seminārā prezentēja savu un savu kolēģu pētījumus. Seminārā tika apspriesti jautājumi par Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā iesaistītajām institūcijām un veiktajām aktivitātēm Bulgārijā (*Institutions and Activities Engaged in Safeguarding Intangible Cultural Heritage*), par Bulgārijas nemateriālā kultūras

mantojuma reģistra sagatavošanas, un nacionālajā nemateriālā kultūras mantojuma reģistra izveides pieredzi, un par – **Bulgārijas programmas *Living Human Treasures* ieguldījumu nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā un aizsardzībā valstī.**

2011. gadā pieredzes apmaiņas seminārā no Bulgārijas Rīgā viesojās Prof. M.Santova un Assoc. Prof. Dr. I.Stanojeva. Seminārā tika runāts par cilvēktiesību un nemateriālā kultūras mantojuma problēmām, par pašreizējo darbu pie kultūras mantojuma likuma un jaunumiem Bulgārijas nemateriālā kultūras mantojuma reģistrā, kā arī tika demonstrētas filmas:

1. Bulgārijas Nemateriālais kultūras mantojums.
2. Bistricas vecmāmiņas.
3. Nestinarstvo (Bulgārijas elementi Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvā sarakstā).

Projekta noslēguma konference “*Bulgaria-Latvia: Intangible Cultural Heritage*” notika 03.10.2011. Sofijā (1.att.). Tajā tika nolasīti 12 referāti, kuri ir apkopoti šinī rakstu krājumā.

Konferences noslēgumā abu valstu pētnieki nonāca pie atziņas, ka pētāmo jautājumu saturs un apjoms abās valstīs ir līdzīgs. Tā kā to veikšana nav pa spēkam vieniem zinātniekiem, tika pieņemta rezolūcija, kura tika adresēta abu valstu Kultūras Ministrijām un UNESCO nacionālajām komisijām.

Rezolūcijā ir teikts: “It is of vital importance to Exchange the transmission of intangible cultural heritage to the next generation in order to provide for sustainable development.

- 1) Thus it is necessary to ensure mechanism for systematic protection of these bearers of intangible cultural heritage who are willing to transmit their knowledge and skills to the next generations.
- 2) We do believe that it is also very important to continue our work on the preparation and/or maintenance of the national and regional inventories of intangible cultural heritage found on the territory of our respective countries.
- 3) It is crucial to continue the support for the preparation of young experts in intangible cultural heritage, as well as for the building up of the knowledge and skills of the experienced ones.”

Rezolūcijas noslēgumā tika apliecināts, ka: “We are willing to participate actively in all collaborative efforts contributing to the realization of the mentioned above aims.”

Tā kā mūsu sadarbības iespējas nav izsmeltas, nākamos 3 gados esam iecerējuši turpināt latviešu/bulgāru zinātnieku pieredzes apmaiņu, jauna projekta (2012-2014) „*Identities and Values: Cultural Heritage as a Resource for Construction of Identities*” ietvaros.

Divpusējā starptautiskā projekta realizācija neapšaubāmi pilnveido abu pušu kultūras vēstures, etnisko un sociālo procesu pētniecības konceptuālo un teorētisko (metodoloģisko) bāzi, papildina tautas mākslas, folkloras un vēstures terminoloģiju, popularizē mūsu valsti un tās pētījumu rezultātus Eiropā, kā arī ļauj iepazīt citu valstu pieredzi.

1. attēls: Projekta dalībnieki konferencē “Bulgaria-Latvia: Intangible Cultural Heritage” Sofijā 03.10.2011. 1.rindā no kreisās: Assoc. Prof. Dr. Iva Stanojeva (Bulgārija), Dr. hist. Anete Karlsonē (Latvija), Dr. hist. Aija Jansone (Latvija), Prof. Dr. Mila Santova (Bulgārija), Assoc. Prof. Dr. Miglena Ivanova (Bulgarija); 2. rindā no Kreisās: Mag. Stela Nenova (Bulgārija), Dr. philol. Guntis Pakalsns (Latvija), Dr. hist. h.c. Lilita Vanaga (Latvija), Assoc. Prof. Dr. Vanya Mateeva (Bulgārija), Zinātniskais asistents Aldis Pūtelis (Latvija).

Prof. **Mila Santova**
Bulgārijas Zinātņu Akadēmija
Etnoloģijas un folkloras pētnieciskā institūts
un Etnogrāfijas muzejs

NEMATERIĀLAIS KULTŪRAS MANTOJUMS: NEDAUDZ VAIRĀK KĀ SPOGUĻEFEKTS

Pēdējo desmit gadu laikā jautājumi par nemateriālā kultūras mantojuma (NKM) saglabāšanu arvien vairāk piesaista daudzu cilvēku uzmanību, un kultūras politikā arvien kuplākā skaitā iesaistās pasaules valstis (2011. g. augustā tās bija 136 valstis – skat.: <http://portal.unesco.org/la/convention.asp?KO=17116&language=E>). Tam nav gadījuma raksturs. 2003. g. rudenī savā 32. sesijā UNESCO Ģenerālā konference panāca vienošanos un pieņēma ārkārtīgi nozīmīgu starptautisku dokumentu – Konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=lv&pg=00022>). Saīsināti to sauc Konvencija 2003. Tās neapstrīdamā loma izpaužas to kultūras procesu stimulēšanā, kas saistīti ar NKM, un apstākļi, ka arvien biežāk starptautiskajā, un arī atsevišķu valstu līmenī tiek veiktas teorētiskās analīzes.

Jau Konvencijas 2003 1. pantā definēti tās mērķi un noformulēti terminos: **saglabāšana, respekts, atzinība, starptautiskā sadarbība un palīdzība.**

1. pants – Konvencijas mērķi

Šīs Konvencijas mērķi ir:

- (a) saglabāt nemateriālo kultūras mantojumu;
- (b) nodrošināt cieņu pret attiecīgo kopienu, grupu un indivīdu nemateriālo kultūras mantojumu;
- (c) veidot izpratni vietējā, nacionālā un starptautiskajā līmenī par nemateriālā kultūras mantojuma nozīmi, nodrošinot tā savstarpēju atzīšanu;
- (d) nodrošināt starptautisku sadarbību un palīdzību.

Savukārt, nosakot parametrus NKM aizsargāšanai valsts līmenī, Konvencijas 11., 12., 13., 14. un 15. panti attiecas uz konkrētām darbībām un kultūras politiku, kas dalībvalstīm jāievēro šīs pieejas veiksmīgai īstenošanai. Primārā nozīme šeit ir katras valsts pienākumam (kā tas norādīts 11. panta b. punktā): *jāidentificē un jādefinē*

dažādos tās teritorijā esošos nemateriālā kultūras mantojuma elementus. Šajā formulējumā ietvertā ideja ir attīstīta Konvencijas 12. pantā, saskaņā ar kuru valstīm ir jāizveido viens vai vairāki NKM Inventarizējošie saraksti:

12. pants – Inventarizējošie saraksti

1. Lai nodrošinātu identifikāciju, kuras mērķis ir saglabāt, katrai Dalībvalstij ir jā sastāda, ņemot vērā konkrēto situāciju, viens vai vairāki tās teritorijā esošā nemateriālā kultūras mantojuma inventarizējošie saraksti. Šie inventarizējošie saraksti ir regulāri jāatjauno.

ATSPOGUĻOJUMS

Šeit es jo īpaši uzsveru 11. panta b. punktā iekļautos noteikumus, proti, tieši šajā punktā NKM elementu **identificēšana*** norādīta kā pats pirmais un sākotnējais iespējamais solis starp dažādajām aktivitātēm un kultūras politikām, kas jāveic katrai valstij tās centienos nodrošināt saglabāšanu. Identificēšana notiek pirms inventarizējošā saraksta izveides. Tomēr saraksta izveidošanas pienākums ir vienīgais precīzi konkretizētais Konvencijas teksts, kas norāda uz īpašām procedūrām NKM aizsargāšanai dažādās valstīs.

Citā tekstā (Santova – turpinājumā), esmu komentējusi nepieciešamību pēc dažādu zināšanu komplektiem saglabāšanas darbību sākuma fāzes realizēšanai saistībā ar identifikāciju. Un tas ir, – lai panāktu identifikāciju, jābūt pieejamām neatkarīgu ekspertu zināšanām (piemēram, skat. norādes 13. b, c, d – (i), (iii), u.c. pantos), kā arī nepieciešama kopienu, grupu un attiecīgu nevalstisko organizāciju piedalīšanās (11. b) – jāizmanto viņu specifiskās zināšanas. Raugoties no Bulgārijas pieredzes (Santova 2009), mēs varam teikt, ka elementi, kas sarakstā iekļauti vismaz divu dažādu veidu zināšanu komplektu lietojuma rezultātā, veido zināmu ietvaru, kas nosaka (ar tās izveidošanas) kultūras mantojuma jēdzienu nemateriālajā pasaulē (Santova –

.....

* runājot par NKM identificēšanu un definēšanu, es izmantoju UNESCO pieņemto terminu „elementi”, kas faktiem piešķir maksimālu neitralitāti.

turpinājumā). Bulgārijas pieredze nebūt nav vienīgā šajā ziņā (piem., skat: *S. Grenet*, 2008 u.c.). Bet vēl svarīgāk ir tas, lai šī ietvara parametru modelēšanas sistēma atbilstu tam, ko tā nozīmē mūsdienās kā kultūras mantojuma veidošanas politika – jautājums, kas plaši apspriests specializētajā literatūrā. Ar šādu politiku (šajā gadījumā ar NKM) veidojas noteikts spoguļattēls, kas atspoguļo mantojuma jēdziena izpratni. Tad, kad šī sistēma ir izveidota, tā uzņemas priekšstata veidošanas par mantojumu funkciju.

Lai gan saistīts ar konkrētu kultūras realitāti, šeit minētais „spoguļefekts” nekopē to burtiski.

Šajā gadījumā jo īpaši interesants ir fakts, ka tādējādi iezīmētais atspoguļojumu modelēšanas process ir jautājums par apzinātu izvēli. Jautājumā par nemateriālo kultūras mantojumu (ja mēs turpināsim sekot Bulgārijas piemēram), šī izvēle ir saistīta ar noteiktu elementu atzīšanu, kas ir iekļauti sarakstā. Kā minēts iepriekš, identificēšana un definēšana, kas minēti 11. panta b. punktā, faktiski attiecas tieši uz šādas izvēles veikšanu. Tomēr izvēles faktora iekļaušana norāda uz vērtēšanas ierobežojumiem.

VĒRTĪBAS

Īpašais NKM spoguļattēls konkrētajā valstī, kas šeit apspriests, tālāk attīstās dabiskā ceļā, izstrādājot Pasaules sarakstus: *Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma reprezentatīvo sarakstu* (Konvencija 2003, 16. pants), *Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, sarakstu* (Konvencija 2003, 17. pants), (kā arī *labāko saglabāšanas prakšu reģistru*, kas izveidots saskaņā ar Konvencijas 2003 18. pantu). Pēc analogijas ar UNESCO Pasaules sarakstiem, attiecīgus sarakstus veido dažādās valstīs. Līdz 2010. gada augustam, Bulgārijas reprezentatīvajā Nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā bija iekļauti 10 elementi, kas atlasīti divās sesijās, katrs no tiem divos posmos – reģionālajā un nacionālajā atlasē (2008. un 2010. g. – skat.: *Santova* 2008, *Santova* 2009).

Šo sarakstu parādīšanās konkrētajā kultūras politikā faktiski liek uzsvērt uz izvēles veikšanas procedūrām un vērtēšanas ierobežojumiem, kas ir noveduši pie šīs izvēles. Praktiskais izvēles process NKM jomā realizējas Sarakstos, kuros ietvertie elementi ir atzītās izvēles rezultāts. Tādā veidā saraksti kļūst par ļoti skaidru reorganizācijas, jaunas vērtības un kvalitātes noteikšanas piemēru, kas – ja reiz

izveidoti, konkrētajai hierarhijai sāk piešķirt vērtību un to sistematizē. Mūsdienās specializētajā literatūrā, iekļaušana UNESCO sarakstos tiek interpretēta kā **pārvērtēšana**, kā veiksmīgas karjeras vainagošana ar pieminēti (*surclassement qui vient accomplir et couronner une CARRIERE Monumentale reussi* – Fabre 2009: 42, mans pasvītrojums – M.S.). Kad sagatavoti saraksti, pārvērtēšanas īpašības, kuras realizējas caur saraksta elementiem, pārkārto vērtības un piešķir līdz šim iesaistītajiem elementiem tādu kā augstāko vērtību. Tas ir tieši šis process, kas rezultātā noved pie noteiktas elementu hierarhijas. Un tādējādi, spoguļattēls, ko tie nodemonstrē, šķiet neskaidrs: kultūras faktu (elementu) līdzvērtīguma situācija noteiktu ļaunu grupu ieražu kultūras praksē spoguļi tiek sagrauta. Spogulim ir piramidāla struktūra, kuras virsotnē atrodas Pasaules sarakstos iekļautie elementi.

Komentējot UNESCO Pasaules mantojuma sarakstu (izveidots pēc UNESCO Konvencijas par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību pieņemšanas 1972. g. (<http://whc.unesco.org/en/convention/>), Daniels Fabrs (Fabre 2009: 42) pievērš uzmanību faktam, ka, lai gan iekļaušana sarakstā notiek ar UNESCO ģenerāldirektora parakstu, konkrētos priekšlikumus ierosina valstis pašas. Kā likums, valstu izvirzītās kandidatūras ir no tiem elementiem, kas jau ir atzīti un uzturēti kā vērtība valsts līmenī. Proti, tieši šo iekļaušanas procedūru Pasaules mantojuma sarakstā viņš atzīst kā pārvērtēšanu, kam līdzī nāk – kā mēs jau redzējām, noslogojošā augstākās vērtības funkcija. Neaplūkojot vispārpieņemtos un ļoti interesantos **atzīšanas** apstākļus, kas ir saistīti ar šo procedūru un ko komentē Fabrs, es pievērsīšos tai īpašajai lomai, kāda šajos procesos ir tā sauktajām *mākslas, vēstures un atmiņas autonomizētajām zināšanām*, kas saistītas ar *vēstures pieminēkļu institucionālo izstrādni* (Fabre 2009: 21). Vārdu sakot, šajos kultūras mantojuma procesos vadošo lomu ieņem ekspertu zināšanas, kas nosaka gan izvēli, kas saistīta ar atzīšanu, gan nostādni pret kultūras pieminēkļa turpmāko (pēc iekļaušanas sarakstā) dzīvi.

CILVĒKI

Lai gan kopumā, sekojot shēmai sasniedzami līdzīgi rezultāti, attiecīgajai procedūrai NKM jomā piemīt dažas īpatnības. Tām pamatā ir paša iekļaujama raksturs – elementi. Atšķirībā no materiālo pieminēkļu uzspiestās grandiozitātes, NKM ir kultūra, kas ir „tradicionāla, mūsdienīga un dzīvo tajā pašā laikā” (piem., *Kit UNESCO: What is Intangible Cultural Heritage?* –

<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/01851-EN.pdf>). Nozīmīgākā no visām iespējām, ko tā sniedz mūsdienu pasaulei, ir **dzīva cilvēka** piedalīšanās, kurš kļūst par kultūras mantojuma saglabāšanas interešu centru. Tomēr šeit ietilpst arī viņu līdzdalība dosjē izveidē tiem elementiem, ko dalībvalstis gatavo iekļaušanai Pasaules sarakstos. Tas ir skaidri norādīts UNESCO Konvencijas operatīvajās direktīvās un 1.6.23 nodaļā teikts: *No iesniedzējvalstu puses lietas sagatavošanā ir jāiesaista kopienas, grupas un, kur piemēroti, atsevišķi cilvēki.* <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=fr&pg=00026>). Kopienas, grupas un atsevišķos gadījumos arī atsevišķas personas, piedalās turpmākajā dzīvē elementa (pēc iesaukšanas). Bez viņiem elements nevarētu pastāvēt.

Atšķirībā no iekļaušanas Pasaules mantojuma sarakstā, kurā objekts pakāpeniski vai straujākā tempā iegūst jaunu sociālo kontekstu (*Fabre* 2009), iekļaušana NKM pasaules sarakstos sociālo kontekstu šķiet, sociālo kontekstu drīzāk gan nemaina. Cilvēki, kas piedalās elementa realizēšanā, turpina dzīvot savu dzīvi tāpat, kā iepriekš. No pirmā acu uzmetiena šķiet, ka šī iekļaušana viņu sociālajā dzīvē būtiskas izmaiņas neienes. Pasaules reprezentatīvajā sarakstā iekļauto divu Bulgārijas elementu piemērs – Bistricas vecmāmiņas un *Nestinarstvo* (uguns dejas) šajā ziņā ir ļoti apgaismojošas. Bistricas ciema veco sieviešu un Balgari ciema uguns dejojāju ikdienas dzīves galvenie parametri paliek nemainīgi, īstenībā tādi pat, kā pirms iekļaušanas sarakstā.

JAUNĀS PATIESĪBAS

Šeit izmantotā spoguļattēla metafora mūs praktiski noved pie situācijas, ko mūsdienās dēvē par patrimonializēšanu (*patrimonialisation* – franču val.). Tas ir jautājums par sabiedrības apzinātu nodomu atzīt, ka dažiem tās pieminekļiem, objektiem, artefaktiem un elementiem piemīt nepieciešamās vērtības, un tādējādi to saglabāšana tagadnē un aizsardzība tālākai nodošanai nākamajām paaudzēm kļūst par mērķtiecīgas valsts apgādības (atbalsta) uzdevumiem. Procedūra, kas saistīta ar noteiktu izvēli, pirmkārt, nozīmē realitātes interpretāciju – jaunu un lielā mērā iedomātu. Tai piemīt izpausmes reālajā pasaulē, par ko liecina atstātās pēdas, bet vienlaikus tā ir pietiekami formāla un pati ar savām īpašībām. Tā ir „spoguļattēla” realitāte.

Mūsdienās zināšanas par kultūras mantojumu praktiski iziet caur šo iedomāto realitāti, kas parādās kā šis „spoguļattēla” pieņēmums. Šajā gadījumā svarīgi ir tas, ka,

kā jau apspriests, tēls, kas parādās spogulī nav skaidri atspoguļots, bet ir konstruēts. Atsevišķas sastāvdaļas šajā attēlā nav mehāniski pārceltas, bet ir izvēlētas, ņemot vērā tā uzbūvi. Tā mēs nonākam pie secinājuma, ka (*kultūras*) *mantojums neeksistē, tas tiek veidots (le patrimoine n'existe pas, il est créé – Skounti 2010: 33).*

Tajā pašā laikā, nav šaubu, ka procedūru, konstruējot „spoguļattēlu”, nosaka saglabāšanas vēlme. Kā jau noskaidrots, Konvencijas 2003 galvenais mērķis ir tieši saglabāšana, taču tas ir spēkā arī attiecībā uz citiem šāda veida starptautiskiem dokumentiem.**

Attiecībā uz NKM, tas ir attiecīgo jomu elementu saglabāšanas jautājums, kā norādīts Konvencijas 2003 2.2 pantā:

2. „Nemateriālais kultūras mantojums”, kā tas iepriekš definēts 1. punktā, cita starpā izpaužas šādās jomās:

(a) mutvārdu tradīcijas un izpausmes, ieskaitot valodu kā nemateriālā kultūras mantojuma nesēju;

(b) spēles mākslas;

.....

** Domātas šādas UNESCO konvencijas: 1952 (1971) – Par autortiesību un blakustiesību aizsardzību; 1954 – Par kultūras mantojuma aizsardzība bruņota konflikta gadījumā, 1970 – Par cīņu pret kultūras priekšmetu nelikumīgu tirdzniecību, 1972 – Par Pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību, 2001 – Par zemūdens kultūras mantojuma aizsardzību, 2003 – Par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, 2005 – Par kultūras izpausmju daudzveidības aizsardzību un veicināšanu.

(c) paražas, rituāli un svētki;

(d) zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu;

(e) tradicionālās amatniecības prasmes.

Esam jau uzsvēruši, ka šī saglabāšanas procedūra ir saistīta ar izvēli, kas noved pie iekļaušanas sarakstos – Inventarizējošajā, reprezentatīvajā u.c. sarakstos. Papildus visam pārējam, šie saraksti nozīmē to, ka tādējādi tiek kodētas tās kultūras izpausmes, kas pamatā nav rakstiskas. Elementos formulētās kultūras izpausmes ir iekļautas mehānismā, kas ir pieejams mūsdienu civilizācijai, un, kas nereti interpretēts arī kā pretlīdzeklis aizmiršanai (par atmiņu/aizmiršanu skat. *Candau 2005; Assmann 2001* u. c.). Patrimonializēšanas procesi ir veids, kā pārvarēt aizmiršanu (*Skounti 2010: 22-23, u.c.*). Elements, ko šie procesi mūsdienās nav skāruši, arvien straujāk lemts aizmirstībai. Ja atgriezīamies pie spoguļattēla, tad šādi ar iekļaušanu sarakstos realizēti

atsevišķi „glābšanas” gadījumi faktiski interpretē pieņemto „spoguļattēlu”. Tomēr paralēli tam, tie veidos arī jauno atmiņu, kam pamatā būs šis „atspoguļotais” tēls.

Faktiski, spoguļattēla modelēšana ir saistīta arī ar ilgotu laika apstādināšanu. Kodēšana, kā likums, fiksē faktu, padarot tā īpašības nemainīgas. Iespēju pārvarēt šādu elementu fosilizēšanās procesu nodrošina lēmums izveidot tipoloģisko vispārinājumu līmeņus, kas piemēroti Bulgārijas valsts inventarizējošajam sarakstam. Izmantojot ievērojami plašākās tipoloģiskā vispārinājuma iespējas šajā sakarā, tā faktiski ierosina iekļauto elementu atkārtotas iestrādāšanas perspektīvu laika gaitā. No vienas puses, šāds lēmumu pārvērš reģistru par dokumentu, kas darbojas ilgu laiku. Tomēr, no otras puses, (un tas ir svarīgi šajā gadījumā), šādu lēmums izraisīja tieši NKM raksturs, kas, kā zināms, ir dzīvais mantojums. Atkarībā no tās rakstura, bet ļoti bieži NKM atsevišķie elementi tiek periodiski atjaunoti. Šajā atjaunošanā vieni un tie paši prasmju uzrādītāji vai viņu mācekļi (kam prasme nodota) piedalās vairākas reizes. Tipoloģisko līniju saskaņošana ar elementiem (Inventarizējošajā sarakstā) paver iespējas uzsākt virkni šādu unikālu izpausmju, nemainot to raksturīgās īpašības.

Tā ir pretruna starp NKM raksturu kā dzīvo mantojumu un kodifikācijas izraisīto neizbēgamo stagnāciju, kas draud ar NKM muzejiskošanu ***, kas pēdējā laikā kļuvusi par arvien pieaugošu diskusiju objektu.

SECINĀJUMS

Mantojuma spoguļattēls ir iluzorisks. Tā ir daļa, kopija, ēna... kādai realitātei, kas reiz pastāvējusi un ir tapšanas procesā.

Piedevām mobils ir arī NKM spoguļattēla saturs. Tam var nepārtraukti mainīt gan daļas, gan dalībniekus, kuri visi ir stingri pārliecināti, ka cieši turas pie tradīcijām.

.....

*** Muzejiem un nemateriālajam mantojumam veltītā semināra (ICOM Āzijas un Klusā okeāna alianses 7. reģionālajā asamblejā) darba rezultātā 2002. gada oktobrī tika pieņemta tā sauktā „Šanhajas harta: Muzeji, nemateriālais mantojums un globalizācija”.

2004. gadā ICOM 20. ģenerālā konference, kas notika Seulā, Korejā bija veltīta tēmai „Muzeji un nemateriālais mantojums” (skat.: <http://icom.museum/what-we-do/programmes/intangible-heritage.html>, arī: <http://icom.museum/who-we-are/the-governance/general-assembly/resolutions-adopted-by-icom-general-assemblies-1946-to-date/seoul-2004.html>)

LITERATŪRA

Assmann, J. 2001: Kulturnata pamet [Cultural Memory]. Sofia: Planeta-3

- Candau, J. 2005:** Anthropologie de la mémoire. Paris: Armand Colin.
- Fabre, D. 2000 :** Ancienneté, altérité, autochtonie. – In: Domestiquer l’histoire. Ethnologie des monuments historiques. Paris: Maison des sciences de l’homme, 195–208.
- Convention 2003:** Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage – <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00022>
- Fabre, D. 2009:** Habiter les monuments. – In: Les monuments sont habités (sous la direction de D. Fabre et A. Iuso). Paris: Éditions de la Maison des sciences de l’homme, 17–52.
- Fabre, D., A. Iuso 2009 :** Les monuments sont habités (sous la direction de Daniel Fabre et Anna Iuso). Paris: Éditions de la Maison des sciences de l’homme.
- Germann, G. 2009:** Aux Origines du Patrimoine Bâti, préface de Jacques Gubler. Paris: Gollion.
- Grenet, S. 2008:** Les inventaires en France. – In: Culture & Recherche N 116-117. Paris: Ministère de la culture et de la communication, pp. 27-28
- Hottin Ch.2008 :** Patrimoine ethnologique et patrimoine immatériel: permanences et mutations. - In: Culture & Recherche N 116-117. Paris: Ministère de la culture et de la communication, pp. 26-27
- Jadé, M. 2006:** Le patrimoine immatériel : Perspectives d'interprétation du concept de patrimoine. Paris, l’Harmattan, col. Muséologie
- Kit UNESCO:** Kit of the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Online publication: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?pg=00252>
- Kurin, R. 2004:** Les problématiques du patrimoine culturel immatériel. – In: Le patrimoine culturel immatériel. Les enjeux, les problématiques, les pratiques. Directeurs de la publication Jean Duvignaud et Chérif Khaznadar. Paris: Maison de cultures du monde, 59–67.
- Le patrimoine 2004:** Le patrimoine culturel immatériel. Les enjeux, les problématiques, les pratiques. Directeurs de la publication Jean Duvignaud et Chérif Khaznadar. Paris: Maison de cultures du monde.
- Santova, M. 2008:** Trésors vivantes de l’humanité: l’exemple bulgare. In: La polyphonie corse traditionnelle peut-elle disparaître? Sous la direction de Michèle Guelfucci et Dominique Salini. Collection Hommes et Territoires. L’Île de Corse, pp. 133-141

Santova, M. 2009: Bulgaria and the Problems of Intangible Cultural Heritage. – In: Experts Meeting on Intangible Cultural Heritage Inventory in Southeast European Countries. (23–27 MAY 2008, Safranbolu), Turkish National Commission and UNESCO Venice Office, Ankara (APRIL 2009) in CD, pp. 19-23

Santova, M. 2011: Pravata na choveka i nematerialnoto kulturno nasledstvo [The Human Rights and the Intangible Cultural Heritage]. – *Balgarski folklor*, № 3-4, pp. 150-159.

Santova, M. forthcoming: Nematerialno kulturno nasledstvo: izgrazhdane na Natsionalni registry i kulturni politiki. Bulgarskata perspektiva [Intangible Cultural Heritage: Creating National Inventories and Cultural Policies. The Bulgarian Perspective] – *Bulgarska etnologiya*.

Skounti, A. 2008: The Authentic Illusion: Humanity's Intangible Cultural Heritage, the Moroccan Experience. In: Laurajane Smith & Natsuko Akagawa, ed., *Intangible Heritage*. London: Routledge, 2008, pp. 74-92

Skounti, A. 2010: De la patrimonialisation. Comment et quand les choses deviennent-elles des patrimoines. *Hesperis-Tamuda*, Vol. XLV. Rabat, pp. 19-34

Prof. **Mila Santova**
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with National Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: THE EFFECT OF THE MIRROR AND SOMETHING MORE

Summary

The paper finds grounds in the provisions of UNESCO *Convention of 2003 for the Safeguarding of intangible cultural heritage* (ICH), which point out the **identification** of the elements of ICH (Art. 11b) as the first and initial possible step among the diverse activities and cultural policies that need to be undertaken by each state in its efforts towards safeguarding. Identification precedes the creation of an Inventory. The duty for drawing up Inventories (Art. 12) is, however, the only explicit concretization in the text of the Convention that points out specific procedures for safeguarding ICH in the different countries.

Based on the Bulgarian experience, the article makes the assumption that the elements involved in the Inventory create a framework that determines (through its

establishment) the notion of cultural heritage in the intangible realm. The function of modeling framework parameters corresponds well with what is termed nowadays as policies of heritage construction. Thus, although it relates to a particular cultural reality, the “effect of the mirror” applied in the article does not copy it literally.

Prof. **Мила Сангова**
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

Нематериално културно наследство: ефекта на огледалото и още нещо

Резюме

В изложението се изхожда от разпоредбите на *Конвенцията* на ЮНЕСКО от 2003 година за *опазване на нематериалното културно наследство* (НКН), посочващи **идентифицирането** (чл. 11 b) на елементите на НКН като първата, началната възможна крачка в разнообразните дейности и културни политики, които следва да бъдат предприемани от всяка страна в усилията ѝ, свързани с опазването. Идентифицирането, предхожда създаването на Регистър/и. Задължението за създаване на Регистри (чл. 12) пък от своя страна представлява единствената недвусмислена конкретизация в текста на *Конвенцията*, посочваща по същество процедури по опазване на НКН в отделните страни.

Върху основата на българския опит се констатира, че включените елементи в Регистъра, съграждат определена рамка, която детерминира, (установявайки я) представата за културното наследство на страната в областта на нематериалното. Функцията на моделиране на рамкови параметри кореспондира добре с онова, което днес се обозначава като политика/и за конструиране на наследство. Така макар и да се отнася към определена културна реалност, появяващия се тук „ефект на огледалото”, всъщност не я дублира дословно.

CILVĒKTIESĪBAS UN NEMATERIĀLAIS KULTŪRAS MANTOJUMS

Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas (Vispārējā deklarācija, 1948) pieņemšana Apvienoto Nāciju Ģenerālajā asamblejā pirms vairāk nekā sešdesmit gadiem ir neapšaubāmi ļoti svarīgs solis, ko cilvēce spērusi sarežģītā sevis veidošanas procesā. Dokumentā galvenos vilcienos norādīti cilvēku esības parametri, tās pamata cilvēktiesības, kultūras un sociālie parametri. Jau preambulā paskaidrojot „šo tiesību un brīvību vispārējo izpratnes” nepieciešamību, deklarācija kļuvusi par cilvēku un cilvēces galveno paš aizsardzības instrumentu.

Nu jau vairākos gadu desmitos pēc deklarācijas pieņemšanas ir atklājies fakts, ka tās skaidrie un kodolīgie teksti, kas aizņem aptuveni 5 lapas, ir organizēti veidā, kas pieļauj daudz plašākas izpausmes un interpretācijas, nekā tieši noteikts atsevišķajos formulējumos. Iespējams, kāds varētu mēģināt pierādīt Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas tekstu daudznozīmīgumu. Tā, piemēram, 1998. g. ar savu Stokholmas deklarāciju (un vēlāk arī ar dažādu starptautisko organizāciju, piemēram, Eiropas Padomes, jaunākiem dokumentiem) Starptautiskā pieminekļu un ievērojamu vietu padome *ICOMOS*, pamatojoties uz Vispārējo deklarāciju, interpretēja tiesības uz kultūras mantojumu kā neatņemamu cilvēktiesību sastāvdaļu (*Krastev 2009*). Tuvāk aplūkojot deklarācijas tekstus, tajos atrodam pamatojumu un iespējas arī citām mūsdienu izpausmēm. Lūk, viena no šādām interpretācijām:

PREAMBULA

Ievērodama, ka visiem cilvēku sabiedrības locekļiem piemītošās pašcieņas un viņu vienlīdzīgu un neatņemamu tiesību atzīšana ir brīvības, taisnīguma un vispārēja miera pamats ...

1.pants

Visi cilvēki piedzimst brīvi un vienlīdzīgi savā cienā un tiesībās. Viņiem ir saprāts un sirdsapziņa, un viņiem citam pret citu jāizturas brālības garā.

2. pants

Katram cilvēkam jābūt apveltītam ar visām tiesībām un visām brīvībām, kas pasludinātas šajā deklarācijā, neatkarīgi no rases, ādas krāsas, dzimuma, valodas, reliģijas, politiskās vai citas pārliecības, nacionālās vai citas izcelsmes, mantiskā stāvokļa, kārtas vai cita stāvokļa.

18. pants

Katram cilvēkam ir tiesības uz domu, apziņas un reliģijas brīvību...

19.pants

Katram cilvēkam ir tiesības uz pārliecības brīvību un tiesības brīvi paust savus uzskatus: šīs tiesības ietver brīvību netraucēti palikt pie saviem uzskatiem un brīvību meklēt, saņemt un izplatīt informāciju un idejas ar jebkuriem līdzekļiem neatkarīgi no valstu robežām.

26. pants

2. Izglītības mērķim jābūt pilnīgai personības attīstībai, un tai jāstiprina cilvēktiesību un pamatbrīvību ievērošana. Izglītībai ir jāveicina savstarpējā saprašanās, iecietība un draudzība starp visām tautām, rasu un reliģiskajām grupām un Apvienoto Nāciju Organizācijas darbība miera uzturēšanā.

27. pants

1. Katram cilvēkam ir tiesības brīvi piedalīties sabiedrības kultūras dzīvē, baudīt mākslu, piedalīties zinātnes progresā un izmantot tā labumus.

2. Katram cilvēkam ir tiesības uz morālo un materiālo interešu aizsardzību, kas saistītas ar zinātniskajiem, literārajiem vai mākslas darbiem, kuru autors viņš ir.

... (Universālā deklarācija, 1948 – mani pasvītrojumi, M.S.)

Šie *Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas* preambulas rindkopās un atsevišķajos pantos pasvītrotie formulējumi, kas nebūt nav vienīgie, norāda uz kādu ārkārtīgi svarīgu cilvēka esības un darbības aspektu, par kura identificēšanu un izpēti pēdējā laikā radusies pastiprināta interese. *Cilvēka cieņa, vienlīdzība, pārliecības brīvība, izglītība, kultūra, morālās un materiālās vērtības*, u. c., kas tiek iztirzātas dokumentā, pievērš uzmanību identifikācijas jautājumam, cilvēka tiesībām uz *kultūras identifikācijai*. Patiesībā, kaut arī šī ārkārtīgi svarīgā un delikātā cilvēktiesību joma *Vispārējā deklarācijā* nav skaidri noformulēta, uz to nepārprotami attiecināmi gandrīz visi tās teksti.

Sarežģītajos cilvēka identifikācijas procesos nemateriālajam mantojumam ir ļoti būtiska nozīme. Tā elementi ir vieni no galvenajiem identitātes veidošanās elementiem. UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, ko pieņēma Apvienoto Nāciju izglītības, zinātnes un kultūras organizācijas Ģenerālajā konferencē 2003. g. 17. oktobrī (saukta Konvencija 2003) ir skaidri noteikts:

... Šo nemateriālo kultūras mantojumu, kas tiek nodots no paaudzes paaudzē, kopienas un grupas nemitīgi rada no jauna atkarībā no apkārtējās vides, mijiedarbībā ar dabu un savu vēsturi, un tas veido viņās identitātes un pēctecības izjūtu, tādējādi veicinot cieņu pret kultūras daudzveidību un cilvēka radošo darbību.(2.1.)

Faktiski UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu mūsdienās ir vienīgais starptautiskais dokuments šajā jomā un līdz 2011. g. oktobrim to bija ratificējušas 137 pasaules valstis. Kā vienīgais dokuments, kas attiecas uz šo kultūras mantojuma daļu, par kuras saturu dalībvalstis ir panākušas vienošanos, šī konvencija kļūst par nozīmīgu instrumentu pasaules valstīm nemateriālā kultūras mantojuma aizsargāšanai. Jau Konvencijas 2003 preambulā, pirmkārt, ir noteikta tās tiešā saikne ar *spēkā esošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem, it īpaši 1948. gada Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju* (Konvencija 2003).

Nemateriālais kultūras mantojums ir cilvēces kultūras – materiālās, nemateriālās un dabas mantojuma – pamats (Konvencija 2003, Preambula). Salīdzinot nemateriālo un materiālo kultūras mantojumu, ieskicējas dažas būtiskas atšķirības starp šiem diviem kultūras mantojuma veidiem, bet priekšplānā izvirzās dažas būtiskas īpatnības. No vienas puses, nemateriālajam kultūras mantojumam parasti ir *dziļas saknes*, atsevišķos gadījumos meklējamas civilizācijas rītausmā (konceptijas, struktūras, priekšstati...). Saskaņā ar speciālistu viedokli, piemēram, arhaiskā Šoplokas reģiona divbalsīgā dziedāšana, ko vēl šodien izpilda Bistricas vecmāmiņas (pirmais Bulgārijas meistardarbs, kas iekļauts Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma Reprezentatīvajā sarakstā) ir tieši šo ļoti seno kultūras slāņu pazīme un izpausme. Bet, no otras puses, kā norāda šī Bistricas vecmāmiņu piemērs, nemateriālais kultūras mantojums ir *dzīvs mantojums*. To uztur un reproducē mūsdienu sabiedrībā *dzīvojoši cilvēki*.

Varam mēģināt konkrētāk iztēloties ievērojamās atšķirības starp materiālo un nemateriālo kultūras mantojumu, izmantojot divas plaši pazīstamus Pasaules sarakstos iekļautos bulgāru paraugus: Bojanas baznīcu (Pasaules mantojuma saraksts –

<http://whc.unesco.org/en/list/42>) un Bistricas vecmāmiņas – arhaiskā polifonija, dejas un rituāli no Šoploukas reģiona (Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma Reprezentatīvajā sarakstā – <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=lv&pg?=00011&RL=00095>). Bojanas tempļa diženo un lepno gadsimtu klusumu, varam pretstatīt Bistricas dziedātāju dzīvajam sniegumam ar specifisko tremolo, ko dēvē par „trīcināšanu”. Atšķirības ir tik skaidri redzamas, ka diez vai nepieciešams tās šeit aprakstīt. Būtiskākais ir tas, ka, atšķirībā no materiālās kultūras mantojuma artefaktu klusējošās pasaules, nemateriālā kultūras mantojuma centrā ir *dzīvs cilvēks*, viņa zināšanas un prasmes, spējas atjaunināt to, ko mācījies no senčiem, un nodot to nākamajām paaudzēm.

Cilvēks ir galvenais intereses objekts gan *Vispārējā deklarācijā*, gan UNESCO Konvencijā 2003.

Ar nemateriālo kultūras mantojumu, *UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu* saprot:

2. pants – Definīcijas

1. „*Nemateriālais kultūras mantojums*” nozīmē paražas, spēles un mutvārdu izpausmes formas, zināšanas un prasmes, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpas, ko kopienas, grupas un dažos gadījumos - atsevišķi indivīdi atzīst par sava kultūras mantojuma daļu. Šo nemateriālo kultūras mantojumu, kas tiek nodots no paaudzes paaudzē, kopienas un grupas nemiņīgi rada no jauna atkarībā no apkārtējās vides, mijiedarbībā ar dabu un savu vēsturi, un tas veido viņās identitātes un pāctecības izjūtu, tādējādi veicinot cieņu pret kultūras daudzveidību un cilvēka radošo darbību. Šīs Konvencijas ietvaros tiek ņemts vērā tikai tāds nemateriālais kultūras mantojums, kas ir savienojams ar spēkā esošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un prasībām pēc savstarpējas cieņas kopienu, grupu un indivīdu starpā, kā arī pēc ilgtspējīgas attīstības.

2. „*Nemateriālais kultūras mantojums*”, kā tas iepriekš definēts 1.punktā, cita starpā izpaužas šādās jomās:

(a) mutvārdu tradīcijas un izpausmes, ieskaitot valodu kā nemateriālā kultūras mantojuma nesēju;

(b) spēles mākslas;

(c) paražas, rituāli un svētki;

(d) zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu;

(e) *tradicionālās amatniecības prasmes.* (Konvencija 2003 – mans pasvītrojums, M.S.)

Vadoties pēc Konvencijas 2. panta 1. punkta, varam formulēt interesantu pretnostatījumu. Saskaņā ar to, cilvēktiesību iespēja tieši izpausties nemateriālā kultūras mantojuma jomā nodrošinās savstarpēju cieņu starp kopienām, grupām un atsevišķiem indivīdiem (subjektiem).

Cilvēktiesības – savstarpēja cieņa kopienu, grupu un atsevišķu indivīdu (subjektu) starpā.

Lieku reizi nerunājot par tiešo saikni un iekšējām attiecībām, kas vieno divus pasaules dokumentus: Vispārējo cilvēktiesību deklarāciju un UNESCO konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, Konvencijas 2.1 pantā (atšķirībā no Vispārējās cilvēktiesību deklarācijas, kas runā tikai un vienīgi par atsevišķu personu), kā galvenais koncepts ir izvirzītas *trīs* svarīgas cilvēku klātesamības formas, *trīs* svarīgi *subjektu veidi*, ap kuriem centrēta Konvencija 2003. Tie ir tieši saistīti ar cilvēka pamattiesībām uz identificēšanos. Faktiski, šo *trīs* subjektu veidu identifikācija nemateriālā kultūras mantojuma formās (skat. augstāk citēto 2.2. punktu) izpaužas dažādās attiecībās. Bet svarīgs ir tas, ka visi *trīs* subjektu veidi ir *nemateriālā kultūras mantojuma nesēji*.

Lai izvairītos no terminu „kopiena, grupa un indivīds” dažādām un atšķirīgām satura interpretācijām, 2006. g. martā UNESCO noorganizēja īpašu ekspertu konsultatīvo sanākumi, kas notika Tokijā, Japānā, un kuras mērķis bija nodrošināt šo terminu darba definīciju. Lūk, šī darba rezultāti:

• **Kopienas** ir tādu cilvēku tīkli, kuru identitātes izjūta vai saikne izriet no kopīgām vēsturiskām attiecībām, kas sakņojas NKM praksē un tālāknodošanā, vai saistībā ar to;

• **Grupas** aptver cilvēkus no vienas vai dažādām kopienām, kam piemīt kopīgi raksturlielumi, piemēram, prasmes, pieredze un īpašas zināšanas, un tādējādi noteikta loma nemateriālā kultūras mantojuma pašreizējā un turpmākā praksē, atdzīvināšanā un/vai tālāknodošanā...

• **Indivīdi** ir tie cilvēki, kam kopienas vai starpkopienu ietvaros piemīt noteiktas prasmes, zināšanas, pieredze, vai citas īpašības, un tādējādi arī noteikta loma nemateriālā kultūras mantojuma pašreizējā un turpmākā praksē, atdzīvināšanā un/vai tālāknodošanā... (Ekspertu tikšanās, 2006)

Nepieciešamība nodrošināt *kopienu, grupu un, atbilstošos gadījumos, indivīdu* līdzdalību (Konvencija 2003, 15. pants) nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā ir pamatota vairākos *Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu* pantos, piemēram:

Konvencijas ietvaros tiek ņemts vērā tikai tāds nemateriālās kultūras mantojums, kas ir savienojams ar spēkā esošajiem starptautiskajiem cilvēktiesību dokumentiem un prasībām pēc savstarpējas cieņas kopienu, grupu un indivīdu starpā, kā arī pēc ilgtspējīgas attīstības.

Katrai Dalībvalstij ir jāidentificē un jādefinē dažādos tās teritorijā esošos nemateriālā kultūras mantojuma elementus, piedaloties kopienām, grupām un attiecīgajām nevalstiskajām organizācijām.

Lai nodrošinātu identifikāciju, kuras mērķis ir saglabāt, katrai Dalībvalstij ir jāstāda, ņemot vērā konkrēto situāciju, viens vai vairāki tās teritorijā esošā nemateriālā kultūras mantojuma inventarizējošie saraksti.

Katrai Dalībvalstij ir jācenšas nodrošināt nemateriālā kultūras mantojuma pieejamību, vienlaikus respektējot pastāvošo praksi, kas nosaka kārtību, kādā ir pieejami šāda mantojuma konkrētie aspekti.

Katrai Dalībvalstij ir jānodrošina pēc iespējas plašāka kopienu, grupu un, atbilstošos gadījumos, indivīdu līdzdalība šāda kultūras mantojuma radīšanā, uzturēšanā un tālāknodošanā, kā arī viņi aktīvi jāiesaista tā menedžmentā.

Konvencijas tekstos šī aktīvā klātesamība nozīmē vismaz divas būtiskas lietas. No vienas puses, runājot par nemateriālo kultūras mantojumu, tā neapšaubāmi pasludināta par likumīgu visos starptautiskajos dokumentos, kas saistīti ar:

- kultūras mantojuma atzīšanu;
- identifikāciju un definēšanu;
- piekļuvi, saglabāšanu, u.c. Principā šīs klauzulas pašas par sevi ir saistītas ar cilvēka tiesībām uz kultūras mantojuma aizsardzību (*Krastev 2009*).

Bet ir zināma specifika, kas saistīta ar apstākli, ka nemateriālā kultūras mantojuma jomā aizsargāšanas mērķi nav artefakti, kas nāk no dažādiem laikmetiem, bet gan *dzīvais cilvēks* kā tradicionālo zināšanu un prasmju nesējs.

Līdz ar to nemateriālā kultūras mantojuma jautājumā cilvēki ir nonākuši nenoteiktā stāvoklī. Cilvēkam ir tiesības:

– kā kultūras mantojuma *subjektam un patērētājam* un tā saglabāšanas dalībniekam (šī loma sakrīt ar to, kāda cilvēkiem ir attiecībā uz materiālo kultūras mantojumu);

– Kā *saglabāšanas subjektam un objektam*, kamēr vien viņš ir dažādu nemateriālā kultūras mantojuma formu nesējs un izpildītājs, un tik ilgi, kamēr viņš vai viņa veic šo zināšanu tālāknosūtīšanu nākamajām paaudzēm.

Attiecībā uz pirmo pozīciju, mūsdienu sabiedrībā ir uzkrāta ievērojama pieredze, ir jau izveidoti vairāki aizsardzības mehānismi un tie tiek praktiski arī izmantoti. Svarīgs jautājums starptautiskajai sabiedrībai un Bulgārijas valstij īpaši ir rūpes par nemateriālā kultūras mantojuma subjekta tiesībām, tradicionālo zināšanu un prasmju nesēja tiesībām, vārdu sakot, – cilvēka kā aizsardzības objekta stāvoklis.

Bulgārijā nemateriālā kultūras mantojuma nesējiem ir savs teritoriālais zīmols – Nacionālā sistēma „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija”

(<http://mc.government.bg/reg/index.php?act=content&do=detailed&rec=670>). Tā tika realizēta UNESCO sākuma programmas

(<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=EN&pg=00061>) ietvaros, kas piedāvāja iespēju pielāgot nacionālo īpatnību ievērošanu valsts līmenī.

Saskaņā ar Bulgārijā līdz šim pieņemtajiem sistēmas darbības principiem, ko izstrādājusi Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Folkloras institūta ekspertu komanda*, nemateriālā kultūras mantojuma elementi tiek nominēti ik pēc diviem gadiem. Tiesības sagatavot nominācijas pieder kultūras centru institucionālajām struktūrām (*Chitalishte*) ** un muzejiem valstī, kā arī ar ekspertiem. Nominācijas reģionālā līmenī izvēlas ekspertu komisija, ko ieceļ ar kultūras ministra rīkojumu. Pirmajā atlasē tiek izraudzīts viens kandidāts no katra valsts administratīvā rajona. Divdesmit astoņus izvēlētos kandidātus (valstī ir divdesmit astoņi rajoni) apspriež nemateriālā kultūras mantojuma Nacionālā ekspertu padome un izvēlās piecus no tiem. Šie pieci kandidāti tiek iekļauti *nemateriālā kultūras mantojuma elementu Nacionālajā Reprezentatīvajā sarakstā*.

* Kopš 2010.g. – Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Etnoloģijas un Folkloras Pētniecības institūts ar Etnogrāfisko muzeju.

** Par kultūras centriem (*Chitalishte*) sīkāka informācija Stelas Nenovas rakstā.

Šiem pieciem nemateriālā kultūras mantojuma nomināciju nesējiem tiek nodrošināts noteikts materiālais stimuls (līdzīgā veidā, gaidāms, funkcionēs arī drīzumā izveidojamais *Nemateriālā kultūras mantojuma, kam jānodrošina neatliekama saglabāšana, nacionālais saraksts*).

Šādi esam nonākuši pie interesanta momenta, kas saistīts ar cilvēku kā nemateriālā kultūras mantojuma subjektu un nesēju, kas reģenerē kultūras vērtības. Šobrīd ir jau noskaidrojies, ka nemateriālā kultūras mantojuma jomā cilvēki parādās, tā teikt, trejādā veidolā – kā kopiena, grupa un, vajadzības gadījumā, kā indivīdi (Konvencija 2003).

Saskaņā ar *Apvienoto Nāciju Organizācijas Deklarācija par Pamattautu tiesībām* (Apvienoto Nāciju Deklarācija, 2007):

31.pants

1. *Pamattautām ir tiesības saglabāt, kontrolēt, aizsargāt un attīstīt savu kultūras mantojumu, tradicionālās zināšanas un tradicionālās kultūras izpausmes, kā arī savu zinātni, tehnoloģijas un kultūras, tostarp cilvēku un ģenētiskos resursus, sēklas, zāles, zināšanas par faunas un floras īpašībām, mutvārdu tradīcijas, literatūru, dizainu, sporta un tradicionālās spēles, vizuālo un skatuves mākslu. Tām ir arī tiesības saglabāt, kontrolēt, aizsargāt un attīstīt savu intelektuālo īpašumu pār šādu kultūras mantojumu, tradicionālajām zināšanām un tradicionālās kultūras izpausmēm.*

2. *Kopā ar pamattautām, valstīm jāveic efektīvi pasākumi, lai atzītu un realizētu šo tiesību izmantošanu.*

Faktiski, šī problēma cieši skar tā saukto tradicionālās kultūras „kolektīvā subjekta” fenomenu (Santova 2001), kura modelis tiek reproducēts nemateriālā kultūras mantojuma izpausmēs. Ir labi zināms, ka kreativitāte nemateriālā kultūras mantojuma jomā ir saistīta ar šo tā saucamo „kolektīvo subjektu”, kas savukārt veidojies uz kopienas formas kultūras būtnes bāzes. Mūsdienu tiesību jomā, „kolektīvo subjektu”, kura aktīva klātesamība maksimāli atklājas tradicionālajos autohtono kopienu apstākļos, arvien biežāk atpazīst saistībā ar intelektuālā īpašuma kolektīvo tiesību jēdzienu, un šis īpašums ir aizsargājams kā cilvēciskas būtnes – kultūras vērtību radītāja – tiesības.

Saskaņā ar *Apvienoto Nāciju Organizācijas Deklarācijas par pamattautu tiesībām* (Apvienoto Nāciju Organizācijas Deklarācija 2007), 31.2 punktu, Bulgārijas valsts varētu meklēt efektīvus līdzekļus, lai atzītu šīs tiesības un nodrošinātu

aizsardzību priekšnesumu īpašniekiem. Šis jautājums ir saistīts ar to, ka apstākļos, kādos atrodas tāda valsts kā, piemēram, Bulgārija, kopienu un grupu loma mūsdienās ir lielā mērā „izšķīdusi” pilsoniskās sabiedrības parametros. Ieskiecēsim *pilsoniskās sabiedrības* vadošo lomu Bulgārijas apstākļos.

Tā, piemēram, nav nejausība, ka Bulgārijas kultūras centri, kas ir institucionāli veidojumi, kam pamatā galvenokārt teritoriālo pašvaldību struktūras (Likums par kultūras centriem, 2., 3.punkts, *et al.*), aprakstīti galvenokārt kā *pilsoņu apvienības*, pamatojoties uz pilsoniskas sabiedrības prezumpciju. To, kā tradicionālu pašpārvaldes kultūras un izglītības biedrību, mērķis ir apmierināt iedzīvotāju vajadzības, jo īpaši kultūras vajadzības.

Nejausība nav arī tas, ka pašā Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma aizsargāšanu preambulā šie trīs subjekti ir tieši savienoti ar jēdzieniem *kopiena un sabiedrība*:

Atzīstot, ka kopienām, jo īpaši pamattautu kopienām, grupām un, atsevišķos gadījumos, indivīdiem, ir nozīmīga loma nemateriālā kultūras mantojuma radīšanā, saglabāšanā, uzturēšanā un atjaunošanā, tādējādi palīdzot bagātināt kultūras daudzveidību un cilvēka radošumu.

Tas viss, pie atbilstošiem nosacījumiem, var nodrošināt pamatu, lai *valsts identificētu sevi kā intelektuālo tiesību turētāju nemateriālā kultūras mantojuma jomā.*

Likuma par autortiesībām un ar tām saistītajām tiesībām, kas šobrīd ir spēkā Bulgārijā, 4. 3. punktā nepārprotami norādīts, ka:

Folkloras darbi... nav autortiesību objekti. (Likums par autortiesībām)

Šis formulējums parāda, cik nopietni atpaliekam no pasaules prakses. Gadījumā, ja valsts nolemj atzīt sevi kā intelektuālā īpašuma tiesību turētāju nemateriālā kultūras mantojuma jomā, tā var izveidot Nacionālo nemateriālā kultūras mantojuma fondu, kur uzkrāt finanšu līdzekļus, kas adresēti to cilvēku atbalstam, kuri ir kultūras mantojuma saglabāšanas objekti, tādējādi nodrošinot viņu tiesības. Koncentrējoties uz tradicionālo zināšanu un prasmju turētāju, Nacionālais nemateriālā kultūras mantojuma fonds varētu veicināt nemateriālā kultūras mantojuma dzīvotspēju un elementu tālāk nodošanu, balstoties uz īpašiem noteikumiem. Tādā veidā, fonds praktiski aizsargās cilvēku tiesības uz viņu nemateriālā kultūras mantojuma pastāvēšanu un dzīvotspēju. Fonda galvenie darbības jāvērš dzīvā tradicionālā

nemateriālā kultūras mantojuma uzturēšanas virzienā, atbalstot nemateriālā kultūras mantojuma elementu turētājus. Īpašs uzsvars jāliek uz apdraudētajiem elementiem un kam nepieciešama steidzama aizsardzība. Saskaņā ar Konvencijas 2003 noteikumiem, fonds var atbalstīt nemateriālā kultūras mantojuma pētniecību. Tas var finansēt mērķprojektus saistībā ar šo mantojumu.

Tas ir tikai dabiski, ka tad, kad šāds fonds ir izveidots, tas saņem subsīdijas no valsts un ziedojumus. Taču tas var arī regulāri saņemt finanšu līdzekļus no autoratlīdzībām par nemateriālā kultūras mantojuma darbu demonstrēšanu, kā arī no darbiem un priekšnesumiem, kam pamatā šī mantojuma elementi un artefakti.

LITERATŪRA

Convention 2003: Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. Paris, 17 October 2003 (<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>)

Expert Meeting 2006: Expert Meeting on Community Involvement in Safeguarding Intangible Cultural Heritage: Towards the Implementation of the 2003 Convention 13-15 March 2006, Tokyo, Japan (<http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00034-EN.pdf>)

Krastev, Todor 2009: Human Rights and Cultural Heritage. – *Kultura* weekly, 42 (2569), 01 December 2009

Santova, Mila 2001: Problems of the Protection of Folklore as Intellectual Property at the Dawn of the 21st century. – *Document prepared by Mrs. Mila Santova, Director, Institute of Folklore, Bulgarian Academy of Sciences (BAS), Sofia.* INTERNATIONAL CONFERENCE ON INTELLECTUAL PROPERTY, THE INTERNET, ELECTRONIC COMMERCE AND TRADITIONAL KNOWLEDGE (WIPO/ECTK/SOF/01/3.3), (www.wipo.int/edocs/mdocs/ip-conf.../wipo.../wipo_ectk_sof_01_3_3.doc)

United Nations Declaration 2007: United Nations Declaration on the Rights of Indigenous Peoples, Adopted by General Assembly Resolution 61/295 on 13 September 2007 (<http://www.un.org/esa/socdev/unpfii/en/drip.html>)

Universal Declaration 1948: The Universal Declaration of Human Rights. Adopted and proclaimed by General Assembly resolution 217 A (III) of 10 December 1948 (http://www.un.org/events/humanrights/2007/hrphotos/declaration%20_eng.pdf)

Law of cultural centers: Law of cultural centers in Bulgaria
(<http://mc.government.bg/reg/index.php?act=content&rec=24>)

Law of authorship rights: Law of authorship rights and its related rights
(<http://www.bcnl.org/doc.php?DID=75>)

Prof. **Mila Santova**
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with National Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences

HUMAN RIGHTS AND INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE

Summary

The text outlines meaningful relations between fundamental international documents on man's status in society and a very fragile side of his creativity observed in its aspect of cultural heritage. These are *The Universal Declaration of the United Nations on Human Rights* (1948) and *The Convention of UNESCO on Preservation of Intangible Cultural Heritage* (2003). We also have referred to *The Stockholm Declaration of IKOMOS* (1998), *The Declaration of the United Nations on the Rights of Indigenous Peoples* (2007) and others.

It is emphasized that these types of documents focus on the processes of human cultural identity. Some specific features of Intangible Cultural Heritage (ICH) are outlined as possessing ancient cultural roots being at the same time *live heritage*, its bearers being *living people* – directly leading us to the issues of cultural transmission. The specific analysis of texts from *The Universal Declaration* and *The Convention* outline the figure of man as being the focus of both documents. But since in the first document *man* has been recognized as an *individual bearer*, the second one outlines three types of bearers – preserving and recreating the intangible cultural heritage: *communities, groups and individuals*. The texts of the *Convention* elaborate two-fold rights of man: as an *individual perceiver* of cultural heritage taking part in its preservation and an *individual bearer of cultural heritage* who is *subjected to safeguarding*. The specific features of the subject of Intangible Cultural Heritage point towards the phenomenon of the so called “group subject” in traditional cultures whose model is recreated in the sphere of Intangible Cultural Heritage. Creativity in the sphere of Intangible Cultural Heritage relates to the so called group subject

founded on its part in the community form of cultural being. Contemporary legal documents more and more recognize the “group subject” as active presence completely manifesting in the conditions of traditional indigenous communities and more and more acknowledge its collective rights on intellectual property which should be preserved as right of the human creator of cultural values.

Prof. **Мила Сантова**
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

Правата на човека и нематериалното културно наследство

Резюме

В текста се набелязват смислови връзки между основни, международни документи, свързани със статута на човека в обществото и една специфична и много крехка част от неговата креативност видяна в аспекта ѝ на културно наследство. Това са *Всеобщата декларация на ООН за правата на човека* (1948) и *Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство* (2003). Привлечени са също и *Декларацията от Стокхолм на ИКОМОС* (1998), *Декларацията на Обединените нации върху правата на автохтонните народи* (2007) и други.

Подчертава се, че този тип документи на световни организации, поставят акцент върху процесите на културна идентификация на хората. Открояват се някои специфики на нематериалното културно наследство (НКН) като едновременно притежаващо древни културни корени и обстоятелството, че то е *живо наследство*, носено и възпроизвеждано днес от *живи хора*, обстоятелство пряко пряко отвеждащо ни към проблематиката за културната трансмисия. Конкретният анализ на текстове от Всеобщата декларация и Конвенцията очертават фигурата на човека, като средищна и за двата документа. Но докато в първия текст *човекът* е разбран като *отделен субект*, то във втория могат да бъдат разчетени три типа субекти, носители и възпроизвеждащи нематериално културно наследство: *общности групи и индивиди*. Текстовете на Конвенцията очертават двойствени права за човека: като *субект-потребител* на културно наследство и участник в опазването му и като *субект - обект на опазването*.

Специфичните характеристики на субекта в областта на НКН отвеждат към феномена на т. нар. „колективен субект” в традиционните култури, чийто модел се възпроизвежда в сферата на нематериалното културно наследство. Креативността в областта на нематериалното културно наследство се свързва с т. нар. колективен субект, който от своя страна е базиран върху общностната форма на културно битие. В съвременната юридическа материя „колективният субект”, чието активно присъствие се разкрива цялостно в условията на традиционните автохтонни общности, все повече се разпознава чрез понятието за колективни права на интелектуална собственост, която именно следва да бъде съхранявана като право на човека-създател на културни ценности.

PRIEKŠSTATI PAR NEMATERIĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA SAGLABĀŠANU

IEVADAM

Pēdējos gados nemateriālā kultūras mantojuma problēma kļūst arvien nozīmīgāka. Un tas nav negaidīti, ņemot vērā divas pretrunīgas mūsdienu tendences, proti, globalizācijas procesu, kas iekaro aizvien lielāku un lielāku teritoriju, un aizvien izteiktākas lokālo īpatnību izpausmes. Nemateriālās kultūras mantojumam šajā tēlu meklēšanas un radīšanas aspektā ir īpaši nozīmīga loma, tas ir kultūras identitātes simbola nesējs noteiktā sabiedrībā. Pēdējā laikā zinātnē un sociālajās jomās pats jēdziens „Nemateriālās kultūras mantojums” arvien biežāk parādās kā termins, kas apzīmē dzīvās tradīcijas un prakses, kas veido nacionālo identitāti tālākknodošanai nākamajām paaudzēm. Vismaz tā tas ir Bulgārijas situācijā.¹ Kopš 2006. g. jēdziens, kas radās vairāku starptautisku sanāksmju un diskusiju rezultātā pēc 1989. g. UNESCO Rekomendācijām tradicionālās kultūras un folkloras saglabāšanai² un 2003. g. rudenī Parīzē UNESCO Ģenerālajā konferencē pieņemtās Konvencijas par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu,³ ir kļuvis starptautiski atzīts. Bulgārija bija ne tikai viena no pirmajām trīsdesmit valstīm, kas ratificēja Konvenciju, bet arī aktīvi piedalījās dažādos tās garā un sarežģītā sastādīšanas procesa posmos.

Kā rāda jau pats Konvencijas nosaukums, tās galvenais mērķis ir saglabāt nemateriālo kultūras mantojumu kā noteikts 1.panta (a) punktā. „Saglabāšanas” definīcija noteikta Konvencijas 2. panta 3. punktā:

„Saglabāšana” nozīmē veikt darbības, kuru mērķis ir nodrošināt nemateriālā kultūras mantojuma dzīvotspēju, ieskaitot tā identifikāciju, dokumentēšanu, pētniecību, saglabāšanu, aizsardzību, popularizēšanu, vērtības nostiprināšanu, tālākknodošanu, it īpaši ar formālās un neformālās izglītības palīdzību, kā arī atdzīvināt šāda mantojuma dažādus aspektus.

Minētajā jēdzienā ietilpst daudzas un daudzpusīgas darbības, kuru tematika saistīta ar dažādām sociālajām sfērām – zinātni, kultūru, izglītību, valsts un pašvaldību pārvaldi, nevalstisko sektoru, pilsoniskajām apvienībām, tūrismu u.c. Es esmu tālu no domas, ka šī raksta virsrakstā minētie „uzskati” varētu aptvert visu

minēto aktivitāšu spektru. Tas būtu pārāk ambiciozi, un pārsniedz manu nebūt ne tik lielo pieredzi nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas jomā.

Pirmoreiz ar šo problēmu saskāros 2001. g., kad kļuva par dalībnieci Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Folkloras institūta⁴ zinātnieku grupā, kas prof. Milas Santovas, *Dr.Sc.* vadībā sastādīja Bulgārijas nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas Inventarizējošo sarakstu.⁵ Manas dalības motīvi bija ilgais profesionālais darbs folkloras pētniecībā, manas zināšanas par Bulgārijas tradicionālo kultūru, galvenokārt tautas mākslu un amatniecību. Lauka pētījumos, ierakstot dažādas folkloras parādības,

.....

¹ Bulgārijas gadījumā termins lielā mērā pārklājas ar jēdzienu *folklor* (vai tradicionālā tautas māksla), kas vēl joprojām ir populārs kā zinātnes, tā plašākās sabiedrības aprindās. Jēdziens *Nemateriālās kultūras mantojums* tiek biežāk lietots (bet šaurā speciālistu lokā) saistībā ar valsts rīkoti pasākumiem UNESCO 2003 konvencijas ietvaros.

²

[http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-](http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35219&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)

[URL_ID=35219&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html](http://portal.unesco.org/culture/en/ev.php-URL_ID=35219&URL_DO=DO_TOPIC&URL_SECTION=201.html)

³ <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00022>

⁴ 2010.g.jūlijā pēc strukturālajām reformām Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Folkloras institūts apvienojās ar Etnogrāfijas institūtu ar muzeju. Tika izveidots jauns Etnoloģijas un Folkloras pētniecības institūts ar Etnogrāfisko muzeju (EFIEM).

⁵ Inventarizējošais saraksts tapis projekta „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” rezultātā. Elementus sarakstā iekļāvuši Folkloras institūta un Bulgārijas Republikas Kultūras ministrijas speciālisti 2001.–2002.g. Inventarizējošais saraksts ir publicēts bilingvālā bulgāru-angļu grāmatā (*M. Santova et al* 2004.) un CD: *Zhivi choveshki sakrovishta - Bulgaria /Living Human Treasures - Bulgaria*.

kuras tagad, lietojot Konvencijas terminoloģiju, varētu saukt par „nemateriālā kultūras mantojuma elementiem”, esmu ieguldījusi savu artavu šī mantojuma aizsargāšanā. Manas publikācijas veicina tā apguvi. Kā dažādu folkloras festivālu⁶ žūrijas locekle esmu piedalījies arī vairāku valsts pasākumu realizācijā Bulgārijas folkloras mantojuma saglabāšanai, veicināšanai un tālāknodošanai nākamajām paaudzēm. Esmu piedalījies arī nacionālās programmas „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” īstenošanā, kam jau notikušas divas atlases kārtas 2008. un 2010.g.⁷ Protams, tas pats attiecināms arī uz citiem komandas locekļiem, ar kuriem kopā strādājam jau gadiem ilgi.⁸ To visu es pieminu ar nodomu pirmām kārtām izklāstīt pozīcijas, pie kurām pieturos nemateriālā kultūras mantojuma jautājumos. Kā izrādās, dažkārt arī viedokļa maiņa maina attieksmi pret mūsu kultūras mantojumu. Tāpēc šajā

tekstā speciāli iekļauti daži novērojumi, jautājumi un arī šaubas, kas radušās mana darba gaitā.

MANTOJUMS

Viens no galvenajiem katras valsts pienākumiem saistībā ar Konvenciju ir – pienākums identificēt un noteikt tās teritorijā dažādus nemateriālā kultūras mantojuma elementus, ko minētajai valstij vajadzētu saglabāt (Konvencijas 11. pants). Šādā nolūkā katrai valstij atbilstoši tās situācijai jāsastāda viens vai vairāki Inventarizējošie saraksti (Konvencijas 12. pants).⁹ Bulgārijai savs Inventarizējošais saraksts ir kopš 2002. g. 17. decembra, kad kultūras ministram tika oficiāli iesniegti dažādu Bulgārijā dzīvojošo reģionālo, etnisko un konfesionālo kopienu tradicionālo aktivitāšu un prasmju nacionālie un reģionālie saraksti.¹⁰ Šie saraksti tapa mūsu komandas darba rezultātā, projekta gaitā piepalīdzot arī Kultūras ministrijai un lokālajām čitalštēm.¹¹ Inventarizējošajos sarakstos ietvertas nemateriālo kultūras mantojuma sešas jomas: (i) tradicionālie rituāli un svētki, (ii) tradicionālā dziedāšana un muzicēšana,

.....

⁶ Folkloras festivāli (*sabori*) notiek kopš 1960.g. Vairāku diebu gaitā dziedātāji, spēlētāji, stāstnieki, seno rituālu un paražu kopēji uz vairākām skatuvēm demonstrē savas dzimtas vietas folkloras bagātības tūkstošgalvainai auditorijai folkloras bagātības. Izrādes vērtē žūrija, kuras sastāvā ir zinātnieki no Bulgārijas Zinātņu akadēmijas, augstskolām, muzejiem, utt. Šajā tekstā netiek aplūkota nedz folkloras vēsture un tās saglabāšana, nedz arī gadu gaitā piekoptās novērtēšanas tendences.

⁷ Programma tiek īstenota ar Kultūras Bulgārijas Republikas Kultūras ministrijas un Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Folkloras institūta (pašreiz IEFEM) kopīgiem centieniem, un UNESCO Bulgārijas Nacionālās komisijas atbalstu. Par programmu skat. šajā materiālā iekļautos Stelas Nenovas un Valentīnas Ganevas-Rajčevas rakstus.

⁸ Sākotnējā 2001.–2002.g. komandā pie inventarizējošo sarakstu izstrādāšanas strādāja trīspadsmit dalībnieki: Mila Santova, Dimitrina Kaufmane, Albena Georgijeva-Angelova, Lozanka Peičeva, Jekaterina Anastasova, Vanja Matejeva, Radka Bratanova, Anna Štarbanova, Jevgēņija Grančarova, Iva Stanojeva, Krasimira Krastanova, Saša Lozanova, Miglena Ivanova. Turpmākajos gados daži kolēģi komandu pameta, pašlaik tās dalībnieki kā zinātnieki joprojām piedalās dažādos pasākumos, kas saistīti ar nemateriālo kultūras mantojumu: M. Santova, A. Georgijeva-Angelova, L. Peičeva, V. Matejeva, R. Bratanova, A. Štarbanova, J. Grančarova, M. Ivanova un I. Stanojeva.

⁹ Par Inventarizējošo sarakstu veidiem un politiku, kas saistīta ar to, skat.: *Santova* 2011b.

¹⁰ Tādējādi Bulgārija ir izpildījusi vienu no svarīgākajām prasībām, kas noteiktas Konvencijā – tā identificējusi tradicionālās nodarbes un prasmes, kuras nepieciešams saglabāt un nodot tālāk nākamajām paaudzēm. Bulgārijas aktivitātes šajā aspektā kļuva par pilotprojektu Eiropas kultūras

telpā. Tādā veidā Bulgārija kļuva par vienu no pirmajām valstīm pasaulē, kas izpildīja Konvencijas 12. panta norādījumus.

¹¹ *Čitalište* ir tradicionāla bulgāru kultūras un izglītības institūcija, kas pastāv kopš 19.gs. vidus –Bulgārijas Atmodas laika. Gandrīz katrā pilsētā un ciemā ir sava *čitalište*, bet pilsētās vairākas. Čitalištes 150 gadu pastāvēšanas laikā tās daudzveidīgās kultūras, izglītības, informācijas, labdarības, u.c. nodarbes piesaistījušas plašas iedzīvotāju aprindas. Šai institūcijai ir arī lieli nopelni tradicionālo zināšanu un prasmju, jo īpaši mūzikas, dejas un rituālu, saglabāšanā. Vairāk par čitalištēm šajā materiālā skat. Stelas Nenovas publicētajā rakstā.

(iii) tradicionālās dejas un bērnu spēles, (iv) tradicionālie stāstījumi, (v) tradicionālā amatniecība un tradicionālā priekšmetu vai produktu mājražošana un (vi) tradicionālā medicīna. Katrā nozarē ir daudzi atsevišķi elementi, kas atbilst konkrētiem kritērijiem, kurus esam noteikuši, gadu garumā pētot ārvalstu pieredzi un analizējot Bulgārijas situāciju.¹² Šīs diskusijas bijušas garas tāpēc, ka Bulgārijas nemateriālā kultūras mantojuma faktiskā situācija ir gan daudzšķautņaina, gan sarežģīta, un rodas daudzi vērā ņemami jautājumi. Tam ir vairāki iemesli.

Viens no tiem ir fakts, ka 1800. gadu beigās reģionāli kā sistēma joprojām pastāvēja un darbojās bagāta tradicionālā tautas kultūra. Gadsimtiem ilgās ārvalstu etniskās un konfesionālās valdīšanas laikā šī kultūra bija galvenā joma, kur bulgāri attīstīja savu radošo potenciālu. Tajā pašā laikā kultūrai bija nozīmīga loma sabiedrības dzīves organizācijā un regulēšanā, etniskās ticības un kultūras identitātes saglabāšanā. Jaunās Bulgārijas valsts straujā attīstība¹⁴ katalizēja dažu tradicionālās kultūras elementu pārmaiņas, kas bija uzsāktas jau Atmodā laikā.¹⁵ Tad sākās tradicionālās kultūras lejupslīde. Katrā reģionā un kopienā atkarībā no ekonomiskā statusa, ģeogrāfiskās atrašanās vietas, sociālās organizācijas – pilsēta, ciems, u.c. – šie procesi izpaudās atšķirīgi. 20. gs. pirmajā pusē ciemos ļaudis joprojām nēsāja tautiskos apģērbus, piekopa rituālus, dziedāja un dejoja. Pēc Otrā pasaules kara līdz ar sociālisma ieviešanu, pastiprinātas urbanizācijas un modernizācijas rezultātā tradicionālā kultūra kā sistēma sāka izzust, kaut daudzi tās elementiem joprojām dzīvoja un attīstījās neformālajā dabīgajā vidē.

Tajā pašā laikā folklorā uzsāka jaunu dzīvi, kas bija samērota ar „augstās” kultūras standartiem. Šo dzīvi var apkopot dažādos tipoloģiskos diskursos – zinātnes (folklorā tika dokumentēta, publicēta, studēta), mākslas (folkloru izmantoja rakstnieki, mūziķi, gleznotāji, lietišķās mākslas pārstāvji, meklējot dzimto, unikālo, nacionālo), mediju (folklorā iekļuva radio pārraidēs jau 20. gs. pirmajā pusē un vēlāk

uzsāka savu dzīvi uz televizora ekrāniem), oficiālo svētku (mūzikas un deju priekšnesumi bieži ievadīja pasākumu oficiālo daļu, un meitenes tautastērpos ar maizi un sāli apsveica „prominentos” viesus), amatieru priekšnesumos (ievērojami ciema muzikanti, dziedātāji un dejotāji jau kopš 1920.–1930. gadiem uz skatuves rādījuši savu priekšteču un seno senču folkloru. Kopš 1960. gadiem, kad partijas un valsts politikas mērķis bija folkloras saglabāšana un izplatīšana, reģionālie un valsts folkloras festivāli šīs iespējas paplašināja, to blīvumu sekmēja arī aktīvais *čitalištu* darbs u.c.), profesionālo folkloras ansambļu praksē(ansambļus dibināja 1950. gados. Tie izpildīja komponistu un horeogrāfu folkloras darbu apdares, kas plašākā auditorijā ieguva folkloras statusu). Visai šai folkloras praksei ir kāda kopīga iezīme – folkloras potenciāla izmantošana jaunu nacionālo tēlu un simbolu radīšanā. Tajā pašā laikā pati prakse arī parāda, ka izpratne par folkloru kā mantojumu ir sākusies jau pirms tās kā sistēmas sabrukuma. Nevar noliegt faktu, ka tieši šī prakse mums ļāvusi saglabāt nemateriālās kultūras mantojumu. Cits jautājums, ka šāda „saglabāšanai” ne vienmēr

.....

¹² Detalizētu informāciju par Inventarizējošā saraksta izvedi skat. *Santova et al.* 2004

¹³ 1396.g. Bulgāriju iekaroja Osmaņu impērija, un Eiropas kartē tā atkal parādījās pēc Krievijas-Turcijas kara 1877.–1878. g. Bulgāri ne tikai zaudēja neatkarību uz piecus gadsimtiem, bet atpalika no visiem ekonomiskajiem, sociālajiem un kultūras procesiem, kas iezīmēja pārējo Eiropas valstu progresu posmā no viduslaikiem līdz pat mūsdienām.

¹⁴ To izraisīja fakts, ka brīdī, ka 1878. g. atbrīvošanās laikā Bulgārija salīdzinājumā ar pārējiem Eiropas valstīm bija neattīstīta valsts. Tai bija sīksaimniecībās sadrumstalota lauksaimniecība, mazattīstīta rūpniecība, amatniecība, kas sāka izirt ievesto rūpniecības preču ietekmē.

¹⁵ Bulgārijas Atmoda sākās 18. gs. pēdējās desmitgadēs. Tas bija amatniecības un komercijas uzplaukums laiks ar spēcīgu apgaismības kustību, ar cīņu par baznīcas neatkarību un politisko atbrīvošanu.

ir pozitīva ietekme, piemēram, ja runājam par lokāli specifisko dziedāšanas, muzicēšanas, dejošanas, u.c. stilu saglabāšanu.

Tāds kopumā būtu nemateriālā kultūras mantojuma situācijas raksturojums Bulgārijā.

Problēmu nedaudz sarežģīt situācija, atsedzot vēl vienu faktu –, ka ne tikai dažādie elementi, bet nereti viens konkrēts elements var darboties arī tipoloģiski dažādās situācijās, piemēram, savā dabiskajā vidē vai uz skatuves. Piemēram: (i) Meteņos (februārī vai martā) Jambolas reģiona *kukeri* veic senos rituālus, apciemojot dzimtajā ciemā itin visas mājas.¹⁶ Taču tie paši *kukeri* maijā savus priekšnesumus

demonstrē Gabrovas karnevālā. (ii) Nacionālajā Folkloras festivālā Koprivščicā folkloras kopa, ko deleģējusi *čitalište*, rādīja ainas no zemnieku kviešu ražas rituāla, taču tie paši izpildītāji ar to pašu rituālo darbību un dziesmām sāk ražas sezonu savā dzimtajā ciemā. (iii) Jokus un stāstus stāsta draugu kompānijās, tos pašus stāsta arī BLAGOLAŽAS Nacionālajā anekdošu un stāstnieku saietā, ko organizē Gabrovas Humora un Satīras nams. Līdzīgas „atkāpes” no tradicionālās darbības vides sastopamas bieži un uzskatītas par normālu un dabisku parādību mūsdienu sociālajā un kultūras dzīvē.¹⁷ Tās neapdraud, bet drīzāk veicina noteiktu nemateriālā kultūras mantojuma elementu saglabāšanu. Droši vien šādas īpašas „atkāpes” bija ņemtas vērā arī Konvencijas definīcijā, formulējot „saglabāšanas” pasākumus nemateriālā kultūras mantojuma „stimulēšanai” un „stiprināšanai” (Konvencijas 3.3.pants).

NESEĀJI, PĒTNIKI, VĒRTĒTĀJI

Protams, jautājumā par reālo un vēlamu noteiktu nemateriālā kultūras mantojuma elementu esamību gadās arī spriedzes situācijas. Būtiskākais ir dažādo nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas procesā iesaistīto dalībnieku pretrunīgie viedokļi. Dalībnieki šajā gadījumā ir gan nemateriālā kultūras mantojuma nesēji, gan pētnieki, gan vērtētāji. Vairumā gadījumu pētnieks un vērtētājs ir viens un tas pats cilvēks. Proti, tiek nozīmēts pētnieku, ziņošanas par kādas kopienas kultūras tradīcijām, lai novērtētu dažādu nemateriālā kultūras mantojuma nesēju sniegumu. Vērtētāja stāvoklī viņš/viņa izmanto ne tikai ar savas zināšanas par attiecīgo kultūru, bet arī piemēro kritērijus, kas regulē konkrēto pasākumu, kam lielākā vai mazākā mērogā ir sacensības raksturs. Ilustrācijai minēšu piemēru no savas pieredzes.

2008. g. pavasarī valstī tika uzsākta Nacionālā programma „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija”, kas ir būtisks solis, lai izpildītu konvencijas prasības. Programmas realizēšanā atkal aktīvi iesaistījās Folkloras institūta ekspertu komanda. Viens no mūsu uzdevumiem bija vadīt komisijas, kas veic sākotnējo atlasī, proti, izvirza vienu kandidātu no katra administratīvā rajona nacionālajai atlasei. Mani nozīmēja vadīt Jambolas reģiona komisiju.¹⁸ Programmai „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” bija pieteikušies trīs dalībnieki.

Viens no dalībniekiem bija sevišķi interesants, proti, tas bija „Spēks Vara Labklājība (*Kukeri* no Straldžas pilsētas)”, Straldžas čitalištes *Prosveta* (Izglītība) projekts. Straldžas *kukeri* rādīja tipisku Jambolas rajona elementu – „Tradicionālie

rituāli un svētki. Meteņi, meteņu nedēļa – Karnevāls”. *Kukeru* spēlēm Straldžā ir gadsimtiem

.....

¹⁶ *Kukeri* (daudzsk. no *kuker* – kumēdiņu rādītājs) maskās tērpti personāži, kas padzen ļaunos garus un nodrošina veselību un auglību ciemā. Pastāv reģionālās atšķirības apzīmējumos, personāžos, maskās un tērpos, kā arī rituāla darbībās.

¹⁷ Par funkcionālajām pārmaiņām kā nozīmīgu kultūras realitāti mūsdienās skat. vairāk *Santova 2011a*.

¹⁸ Jambolas rajons atrodas Bulgārijas dienvidos un ir pazīstams ar savu ārkārtīgi bagāto rituālu, dziesmu un deju folkloru.

senas un nepārtrauktas tradīcijas, kas pārgājušas no paaudzes paaudzē. To skaidri parāda arī grupas sastāvs – 32 dalībnieki, kas pārstāv dažādas paaudzes (vecākais dzimis 1953. g., jaunākais – 2000. g.). Šī masku tradīcija ir dokumentēta, to ir izpētījuši speciālisti. Tā ir rādīta plašai auditorijai, un aprakstīta vietējā un centrālajā presē. Turklāt ar Meteņu rituāliem *kukeru* grupa piedalās visdažādākajos pasākumos: masku festivālos, karnevālos, jaunu ēku atklāšanā, jubileju svinībās, utt., par ko grupa saņēmusi diplomus un medaļas. Tā īsumā ir informācija no grupas pieteikuma dokumentiem.¹⁹

Parādīšanas veids, elementa dzīvotspēja, atzīšana par pilsētai un rajonam simbolisku, zināšanu un prasmju tālāknodošana – tas viss man deva iemeslu uzskatīt *kukerus* par savu potenciālo favorītu. Tomēr 10 minūšu filmiņa (obligāta sastāvdaļa pieteikuma dokumentācijā), kas atspoguļoja pašu grupas uzstāšanos, ietekmēja ne tikai manu, bet arī komisijas locekļu viedokli. Filma iepazīstināja ar galvenajiem masku personāžiem un rituāla momentiem, rituāla spēli un grupas dejošanu. Kamera uzsvērti rādīja *kukeru* maskas, atsevišķas to detaļas. Pieteikuma dokumentos aprakstīta masku nozīme un vērtība: „... *Kukeru dienā pilsētas bērni visu laiku seko kukeriem viņu gājienā, pieaugušie ar nepacietību gaida, lai uzņemtu tos, bet krēslā visi iedzīvotāji sanāk apbrīnot kukeru kostīmu, galvassegu un kapuču ārkārtējo skaistumu... Kukeru galvassegu un kapuču izgatavotāju prasme neatvairāmi pievelk folkloras cienītāju uzmanību. Viņu jaunrade maina kukeru grupu tēlu reģionā. Straldžas kukeru tērpi atrodami daudzās lietpratēju kolekcijās. Gadu gaitā festivāls ir pārtapis par sava veida jaunāko masku izstādi, ko veidojuši šie amatnieki.”²⁰*

Pieteikumam bija pievienotas arī fotogrāfijas, kurās redzama *kukeru* grupa dažādos gados. Vecākā uzņemta 1919. g., jaunākā – 1986. g. Fotogrāfijās skaidri

redzams, kā gadu gaitā attīstījušās *kukeru* maskas, kā tās kļuva lielākas, kustīgākas, bagātākas, krāšņāk izrotātas, utt. Un pēc divdesmit gadiem maskas, kas uzlūko mūs no filmas, ir vēl savdabīgas, spilgtākas un mirdzošākas, bet... tie ir skorpionu, pūķu, tīģeru u.c. tēli un ornamentu, kas attiecas uz citām kultūras tradīcijām un atvirza mūs no Bulgārijas saknēm.

Skatoties filmu, man bija dalītas jūtas. Manu pētnieces ego bija ieintrigējusi kukeru maskas metamorfoze, būtu interesējusi arī tās dokumentēšana un izpēte. Tomēr vērtētājas ego nekad nevarētu pieļaut šādu nobīdi no tradīcijas, kas izvirzīta dalībai valsts programmā „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija”. Elementa „nesēji”, neapšaubāmi, bija rūgti vīlušies par mūsu (komisijas) lēmumu neizvirzīt viņus par rajonu pārstāvjiem.

Nemateriālā kultūras mantojuma jautājumos saspīlējuma situācijas ir gluži dabiskas, jo tas ir „dzīvais” mantojums. Tas nav pagātnes momentuzņēmums, tā ir dzīva prakse, kas jā saglabā un jānodod tālāk nākamajām paaudzēm. Un šī prakse jā saglabā tās nesējiem, piekopjot to visa mūža garumā. Tajā, tāpat kā jebkurā citā radošā izpausmē, izpaužas paša izpildītāja uzskati, vērtību un skaistuma izpratne, tradīcijas un mantojuma izjūta, kā tas izpaudās nule minētajā gadījumā. Minētos priekšstatus uztveram mēs visi – pētnieki, eksperti, mantojuma nesēji, kultūras un čitalištes aktīvistu, žurnālistu, sponsori, utt. Mums ir uzlikta neticami liela atbildība par to, ko un kā mēs vērtējam. Piešķirt prioritāti vietējai tradīcijai, kurā ieviesti jauninājumi, vēloties sekot ārvalstu piemēriem, pilnībā atbilst konvencijai, un tam ir pat zināmi

.....

¹⁹ Pieteikums ir iegrāmatots Nacionālā nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanas centra arhīvā (NNKMC) EFIEM ar Nr. *АИФ X, ЯМ № 2*.

²⁰ Fails Nr. *АИФ X, ЯМ № 2*: Kandidāta sniegtā motivācija.

²¹ Filma ievietota NNKMC arhīvā ar Nr. *ПВ 555*, fotogrāfijas ar Nr. *ФМАИФ № 1058*.

nopelni kultūras daudzveidības veicināšanā mūsdienu pasaulē, kas arvien vairāk un vairāk globalizējas. Taču tajā pašā laikā „pētnieks” varētu jautāt: „Vai mums, vērtējot, ir tiesības iejaukties dzīvas kultūras prakses dabiskajā gaitā?” Taču šis jautājums ievada jau citu polemiku un citu tekstu...

LITERATŪRA

Santova et al. 2004: Santova, M., D. Kaufman, A. Georgieva, L. Peycheva, E. Anastasova, V. Mateeva, R. Bratanova, A. Shtarbanova, E. Grancharova, I. Stanoeva, K. Krastanova, S. Lozanova, M. Ivanova. Zhivi choveshki sakrovishta – Bulgaria./ Living Human Treasures – Bulgaria. Sofia: Academic Publishing House “Marin Drinov”.

Santova 2011a: Santova, M. Intangible Cultural Heritage: Issues. – Bulgarski folklor. Special Edition. Bulgaria – Slovenia Research, 89–100.

Santova 2011b: Santova, M. Nematerialno kulturno nasledstvo: izgrazhdane na Natsionalni registry i kulturni politiki. Bulgarskata perspektiva [Intangible Cultural Heritage: Creating National Inventories and Cultural Policies. The Bulgarian Perspective]. – Bulgarska etnologiya (forthcoming).

Iva Stanoeva
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with National Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences

PRESERVATION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE: POINTS OF VIEW

Summary

The author has an interesting approach to one of the crucial problems of nowadays – safeguarding the intangible cultural heritage. She treats this problem from the standpoints of different actors in the intangible cultural heritage safeguarding. Using as a start point UNESCO’s 2003 Convention and the actions undertaken by Bulgaria to applying it, the author outlines the major aspects of the situation with Bulgarian intangible cultural heritage. She shares her observations on the discrepancies between the notions of vitality and tradition referring to a particular example from the first issue of the National Programme Living Human Treasures – Bulgaria in 2008. The discussion covers the author’s concerns about the occurrence of ‘tensions’ between bearers, researchers and evaluators viewing the proper safeguarding of that heritage, so that it could be transmitted to the next generations.

Fig. 1. *Kukeri* (mummers) from the town of Straldzha, 1919 (Archive of the National Centre for Intangible Cultural Heritage at Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum: No. ФТАИФ 1058, a.e. 1).

Fig. 2. *Kukeri* (mummers) from the town of Straldzha, second half of the XX c. (Archive of the National Centre for Intangible Cultural Heritage at Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum: No. ФТАИФ 1058, a.e. 4).

Fig. 3. *Kukeri* (mummers) from the town of Straldzha, 2008 (a frame from a film, Archive of the National Centre for Intangible Cultural Heritage at Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum: No. ПВ 555).

Ива Станоева

Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

Опазването на нематериалното културно наследство: няколко гледни точки

Резюме

Към все по-актуалния през последните години проблем за опазване на нематериалното културно наследство авторът подхожда от един интересен ъгъл – от позициите на различните субекти, които играят активна роля в неговото опазване. Тръгвайки от Конвенцията на ЮНЕСКО от 2003 г. и действията на България по нейното прилагане, авторът очертава в основни линии съвременната картина на българското нематериално наследство. Позовавайки се на конкретен пример от провеждането на първото издание на Националната програма „Живи човешки съкровища – България” през 2008 г., авторът споделя своите наблюдения за разминавания в представите за жизненост и традиция, за появата понякога и на „напрежения” между носители, изследователи и оценители за това как трябва да се опазва това наследство, за да бъде предадено на следващите поколения.

NEMATERIĀLAIS KULTŪRAS MANTOJUMS BULGĀRIJĀ: POLITIKA, PRAKSE, SAGLABĀTĀJI

Kopš nacionālās Atmodas laikiem termins „folklorā” (arī – *Narodno tvorcestvo* [tautas daiļrade]), raisījis nemainīgi pozitīvas asociācijas Bulgārijas publiskajā telpā, ko sekmējuši izkoptie romantiskie priekšstati par tradicionālo kultūru un nacionālo kultūras politiku. To veicinājis arī fakts, ka bulgāru ciemos folklorā kā kultūras sistēma visā tās daudzveidībā bija saglabājusies līdz pat 1930. un 1940. gadiem.

Līdz ar nacionālas valsts izveidošanos tradicionālā kultūra ieguva nozīmīgu lomu kā simbolisks avots nacionālās kultūras projektu realizēšanai. Caur folkloru intelektuāļi centās atsegt Bulgārijas vēstures un tradīciju dziļās saknes, bulgāru kultūras klātesamību Eiropā un Bulgārijas iedzīvotāju gadsimtiem ilgo vienotību. Folkloras motīvi, sižeti un tēli ienāca Bulgārijas literatūras, mūzikas un vizuālo mākslu autordarbos.

Folklorā piedāvāja daudzas mākslinieciskās izpausmes iespējas.¹ Bulgārijā tika pētītas lokālās kultūras tradīcijas un dibināti pašdarbības kolektīvi paražu, dziesmu un deju folkloru izrādīšanai tā sauktajos „kultūras centros” (čitalištēs) – īpašās lokālās institūcijās, kas izveidojās nacionālās Atmodas periodā. Folkloru iznesa uz skatuves koncertos (profesionālo izpildītāju un amatieru), folkloras gadatirgos – autentiskās folkloras un dziedāšanas konkursos, folkloras festivālos un folkloras teātros.² Šajos gadatirgos folklorā pārtapa par mākslas mantojumu. Sociālisma periodā (1944–1989) valsts paspārnē tika dibināti tautas dziesmu un deju ansambļi, amatieru kultūras centri veicināja folkloras grupu darbību, tika dibinātas specializētās skolas, kurās sagatavoja folkloras dziedātājus, instrumentālistus un dejotājus. Īpaši tika stimulētas nodarbības, kurās pastiprināti pētīja bulgāru folkloru un tradīcijas.

Mūsdienās Kultūras ministrijas paspārnē notiek daudzi pasākumi, kas saistīti ar tradicionālo kultūru kā mākslas formu (dejas, dziesmas, instrumentu sniegums, tehnoloģiskās prasmes – daiļamati), kas demonstrē Bulgārijas kultūras daudzveidību. Tradicionālā kultūra ir atzīta par vērtību un saņem valsts un reģionālās kultūrpolitikas atbalstu. Tie ir, piemēram, reģionālie folkloras gadatirgi („*Pirin pee*”, „*Rozhen*”,

„Kitna Trakiya pee i tantsuva”, „Marasha pee”, „Folkloren venets – Bozhura”, u.c.), kā arī nacionālais folkloras gadatirgus Koprivščicā (kopš 1965. g.), kur ik pēc 5 gadiem tiek demonstrētas kultūras tradīcijas no visiem 28 valsts administratīvajiem rajoniem.

Pēc 1990. g. parādījās dučiem jauni reģionālie un nacionālie folkloras gadatirgi, tai skaitā arī bērnu folkloras, un arī konkrētai tradīciju jomai piesaistīti – stāstniecības, folkloras dziedāšanas un dejošanas, rituālu, utt. – gadatirgi. Tika iedibināti festivāli un īpašas dienas tradicionālās amatniecības, apģērbu un pārtikas produktu demonstrēšanai.

.....

¹ Folkloras izpildītāji no dažādām valsts daļām pirmoreiz piedalījās pirmajā Bulgārijas Tirdzniecības un rūpniecības izstādē Plovdivā 1892. g.

² Kopš 1920. gadiem folkloras dziedātāji, muzikanti un dejotāji sāka masveidā parādīties uz koncertu skatuvēm.

Folkloras tradīcijas ir tēma, kas nacionālajos un reģionālajos medijos izraisa īpašu interesi. Gadu gaitā uzsāktas un attīstītas specializētas folkloras programmas un raidījumi. Tradicionālās kultūras elementi tiek uzskatīti par kultūras atšķirību galveno apliecinātāju mūsdienu pasaulē. Ir izveidota virkne svētku, kas savdabīgā veidā apvieno tradīcijas, tautas mākslu un mūsdienu kultūru, piemēram, kāpostu svētki Petarčas ciemā Sofijas reģionā; auglības svētki Kustendilā; piparu un tomātu svētki Marašas ciemā Šumenu reģionā, ķirbju svētki Sevljevo, jogurta svētki Razgradā, plūmju un plūmju brendija svētki Trojanā u.c. Piedalīšanās starptautiskos kultūras pasākumos un citu tautu interese par mums atkal un atkal apliecina tradīciju vērtību.

Attieksmi pret folkloru nosaka arī spēcīgas zinātniskās tradīcijas un folkloras pētījumu prestižais stāvoklis publiskajā telpā.³ Bulgārijas folkloras pētniecības vēsturi raksturo zinātnisko paradigmu, metožu un pieeju maiņa. Tās attīstība atspoguļo izmaiņas uzskatos par folkloru – no uzskata par „dzīvo pieminekli” galvenokārt saistībā ar lauku sociālo dzīvi, līdz izpratnei par vispārējās kultūras vērtību nesēju, dažādu kopienu un katra indivīda nepārejošu nepieciešamību.

Pēdējos gados UNESCO programmas par kultūras mantojuma saglabāšanu ietekmē, un Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Folkloras institūta (kopš 2010.g. Etnoloģijas un folkloras pētniecības institūts ar Etnogrāfisko muzeju) zinātnieku darba rezultātā Bulgārijā sācis izplatīties termins „nemateriālais kultūras mantojums” (NKM). Zināmā mērā tas pārklājas ar izpratni par folkloru,⁴ un jo īpaši, tradicionālo

kultūru: paražām, tēlu un izteiksmes veidiem, zināšanām un prasmēm, instrumentiem, kas ar tiem saistīti, artefaktu objektiem un kopienu atzītām kultūrtelpām, grupām un indivīdiem kā daļu no kultūras mantojuma. Nodots no paaudzes paaudzē, šis

.....

³ Līdz Bulgārijas atbrīvošanai no Osmaņu kundzības, Bulgārijas Izglītības biedrība (1869) bija vienīgā institūcija, kas organizēja bulgāru folkloras vākšanu un publicēšanu. Pēc tam folkloras dokumentēšanas un pētniecības darbu pārņēma Valsts izglītības ministrija, Bulgārijas Zinātņu akadēmija (BAS), Nacionālais Etnogrāfijas muzejs (1906) un Sofijas Universitāte (1889). Noteicošā loma līdz 20.gs. vidum bija Sofijas St. Klimenta Ohridska Universitātei. Tur Filoloģijas programmu ietvaros vadošie pētnieki mācīja folkloru, uzsvāriet liekot uz tautas kultūru un sagatavojot topošos pētniekus. Vēstures fakultātē etnogrāfiju izvirzīja kā disciplīnu, kas specializējas materiālās folkloras kultūras pētījumos. Pēc Otrā pasaules kara Bulgārijas Zinātņu akadēmijā folkloras pētījumi tika izstrādāti Etnogrāfijas institūta ar muzejā (1949) un Mūzikas institūta (1947) folkloras nodaļās. 1973. g. tika nodibināts Folkloras institūts un tas deva lielu ieguldījumu teoriju par folkloras teorijas izstrādāšanā, studējot kultūras tradīciju (mutvārdu, mūzikas, dejas, vizuālā) pētniecībā visā to sarežģītībā. Visos valsts etnogrāfiskajos muzejos un daudzos reģionālajos vēstures muzejos folkloras speciālisti un etnogrāfi veica lokālo folkloras tradīciju pētījumus. Pēc 1989.g. ar folkloras pētniecību nodarbojās arī vairākas nevalstiskās organizācijas.

⁴ Folkloru var definēt kā sarežģītu kultūras nodarbjū kompleksu, kas kā kultūras informācija pārmantojas no paaudzes paaudzē, tiešā kontaktā un dabīgas komunikācijas ceļā. Savā šaurākajā nozīmē folklorā attiecas uz tautas mākslas darbiem, bet plašākā nozīmē – uz kultūras veidu. Mūsdienu folkloras studijas interpretē folkloru kā daļu no cilvēku ikdienas dzīves – īpaša veida uzvedību un komunikāciju, raksturīgus izteiksmes līdzekļus, domāšanas veidu, apģērbu valkāšanu, ēšanu, u.c., kas tiek vērtēti kā tradicionāls un ko mēs parasti mācāmies un nododam viens otram tiešā saskarē; kultūras mantojumu (artefaktus) un kultūras procesu Bulgārijas kultūras vēstures kontekstā; vietēja mēroga /nacionālās identitātes simbolu, u.c.

mantojums kopienās un grupās tiek reģenerēts atbilstoši apkārtējai videi, mijiedarbībā ar dabu un vēsturi, un tas veido identitātes apziņu, specifiku un nepārtrauktību (2003.g. UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu). UNESCO konvenciju 2003 ir ratificējušas 120 valstis – fakts, kas iezīmē jaunas kultūras mantojuma nozares rašanos, kas pakāpeniski iegūst publicitāti un tās terminu ar lielāku vai mazāku kritiku pieņēmuši zinātnieki no dažādām valstīm (par ratifikāciju, vairāk skat.: *Santova* 2011).

KULTŪRAS POLITIKA SAISTĪBĀ AR NEMATERIĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA
SAGLABĀŠANU (NKM)

Etnoloģijas un Folkloras Pētījumu institūts ar Etnogrāfisko muzeju (EFIEM) līdz šim ir bijis galvenais valsts kultūras politikas pārstāvis attiecībā uz NKM, un ir

vienīgā valsts iestāde, kas specializējas mantojuma saglabāšanas darba zinātniskajā interpretācijā. Institūta komanda prof. *Dr. Sc.* Milas Santovas vadībā sadarbībā ar Kultūras ministriju, UNESCO Nacionālo Komisiju pie Ārlietu ministrijas, kā arī kultūras iestādēm (kultūras centriem, muzejiem), ģenerē idejas NKM saglabāšanas jomā, un ir ierosinājusi virkni valstiski un starptautiski noderīgu aktivitāšu un iniciatīvu. Tās ir: metodoloģijas un satura izstrādne Bulgārijas NKM Inventarizējošajam sarakstam 2001–2002⁵ (piem. *Santova* 2011); Bulgārijas pieteikumu sagatavošana UNESCO NKM Reprezentatīvajam sarakstam⁶; NKM ekspertu tīkla izveides ierosināšana dienvidaustrumu Eiropā (2007, vairāk skat.: *Stanoeva* 2007); NKM reģionālā centra izveide, kurā ietilpst Eiropas dienvidaustrumu valstis, kas atbilst UNESCO 2. kategorijas statusam (2010. g., vairāk skat.: *Santova* 2011), Nacionālās sistēmas „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” (2007–2008) metodoloģijas izstrāde; metodoloģiskais ceļvedis NKM lokālajiem centriem (Bistricas un Bulgari ciemos) un šīs jomas aktivitātēm kultūras centru tīklā visā valstī.⁷

.....

⁵ NKM problemātika tiek sistemātiski izstrādāta kopš 1999.g. Projekta „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija. Aktivitāšu saraksts” ietvaros Folkloras institūta zinātnieku komanda izstrādāja metodoloģiju un pirmā Bulgārijas NKM saraksta saturu. Tajā ietilpst nacionālais un 28 valsts administratīvo rajonu saraksti un dažādi NKM elementi, kas raksturo dzīves tradīcijas Bulgārijas teritorijā un ir atbilstoši identificēšanas procesam. Inventarizējošajam sarakstam raksturīga elementu vienādranga klasifikācija, un tas rada priekšstatu par uzbūvi. Saraksts tiek publicēt elektroniski un uz papīra (*Santova et al* 2004, kā arī tiešsaistē <http://www.treasures-bulgaria>). Metodoloģija, ko izstrādājis Folkloras institūts, tiek uzskatīta par vadošo labāko praksi pasaulē, un to augstu novērtējusi UNESCO. Pieredze, kas iegūta strādājot pie Inventarizējošā sarakstam izveides, tika izmantota gatavojot NKM saglabāšanas starptautiskās un nacionālās regulas.

⁶ „Bistricas vecmāmiņas – Šoplukas reģiona arhaiskā polifonija, deju un rituālu prakse” 2004–2005, „Uguns rituāls, vēstis no pagātnes: Sv. Konstantīna and Sv. Helēnas svētki Bulgari ciemā,” 2008–2009.

⁷ Starptautiski Bulgārija ir atzīta par vienu no aktīvākajām valstīm NKM problemātikas attīstīšanā. Bulgāriju ievēlēja UNESCO nemateriālā kultūras mantojuma pirmajā Starpvaldību komitejā, kur to pārstāvēja bij. Folkloras institūta eksperte prof. M. Santova. Bulgārijas kolēģu pieredze piesaistīja ne vien dienvidaustrumu Eiropas, bet arī Vidusjūras, Āfrikas, Tālo Austrumu un citu pasaules reģiona valstu interesi. Institūta ekspertu panākumi NKM interpretācijā, identifikācijas nodrošināšanā un popularizēšanā tiek regulāri atzīti par Eiropas un visas pasaules vadošo zinātnisko praksi.

Institūta eksperti ir izstrādājuši izmaiņu un papildinājumu projektu likuma par kultūras mantojumu nodaļai, kas veļta NKM (2009). Lielu daļu Nacionālā NKM padomes, kas tika izveidota 2006. g. kā konsultatīva vienība kultūras ministra pārraudzībā, sastāda tieši FEIEM speciālisti. Institūta zinātnieki dažādās pilsētās un

ciemos veic brīvprātīgu apmācību darbu saistībā ar nacionālo sistēmu „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija”, un šīs programmas ietvaros piedalās NKM elementu reģionālajā un nacionālajā atlasē.

NACIONĀLĀ SISTĒMA „DZĪVIE CILVĒCES DĀRGUMI – BULGĀRIJA”

Es sniegšu sīkāku pārskatu par vienu no Bulgārijas NKM jomā ievērojamiem kultūrpolitikas plāniem „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija”.⁸ To izveidoja ar mērķi saglabāt tās kultūras izpausmes, zināšanas un prasmes, kam ir svarīga nozīmē vēsturē, mākslā un kultūrā un nodrošināt to tālāk nodošanu nākamajām paaudzēm, īstenojot speciālistu apmācības programmu. Valsts aizsardzībā nonāca ievērojami tradicionālo zināšanu un prasmju nesēji, kas ietilpa NKM Nacionālajā Reprezentatīvajā sarakstā. Programmas īstenošana sākās 2007. g. beigās, balstoties uz Folkloras institūta izstrādāto metodoloģiju. Kultūras ministrija, UNESCO Nacionālā komisija, Folkloras institūts un Slivenas pašvaldība noorganizēja apmācību semināru reģionālo ekspertu konsultatīvo un informatīvo „kultūras centru” darbiniekiem, reģionālo vēstures muzeju pārstāvjiem un reģionālo kultūras centru aktīvistiem. Eksperti iepazīstināja ar metodiku kā „atpazīt” izcilākos tradicionālo zināšanu un prasmju nesējus Bulgārijā, precizēja nominēšanas specifiku un kritērijus dažādās kultūras mantojuma sfērās: tradicionālajos rituālos un svētkos; tradicionālajā dziedāšanā un mūzikas instrumentu spēlēšanā; tradicionālajā dejošanā un tradicionālajās bērnu spēlēs, tradicionālajā stāstniecībā, amatniecībā un mājsaimniecībā (skat. sīkāku informāciju: *Grancharova* 2008).

Saskaņā ar spēkā esošajiem noteikumiem, konkrētu elementu nesēju nominēšana tiek veikta divreiz gadā. Nominācijas iziet reģionālo atlasī, kur izraugās vienu sava administratīvā rajona pārstāvēšanai. Divdesmit astoņi priekšlikumi piedalās nacionālajā atlasē. Beigās tiek noteikti pieci elementi un to nesēji, kurus paziņo svinīgā ceremonijā un iekļauj NKM Nacionālajā Reprezentatīvajā sarakstā. Tādējādi, Bulgārijas sarakstā iekļuvuši jau desmit NKM nesēji.⁹

.....

⁸ Sk. *Santova* 2010; <http://chitalishta.mc.government.bg/index.php?act=content&do=detailed&rec=670>.

⁹ **2008. g.:** 1) „Uguns dejas – bulgāru karsto ogļu maģija” – sadaļā „Tradicionālās ieražas un svētki” Bulgārija ciems, Tsarevo novads, Burgas apgabals, 2) „Kaluša” – gadsimtiem sens rituāls, ko glabā paaudžu paaudzes – sadaļā „Tradicionālā dejošana”, Harletsas ciems, Kozlodujas novads, Vratsas apgabals, 3) Djanko Djankov – seno ieroču meistars – sadaļā „Tradicionālā amatniecība”, Apriltsi, Lovehas apgabals, 4) „Nedelino pilsētas divbalsīgā

dziedāšana” – sadaļā „Tradicionālā dziedāšana un dejošana”, Nedelino, Smoljanas apgabals, 5) „Tradicionālās kāzas Vasīlija Svētīlaimīgā dienā – sadaļā „Tradicionālās ieražas un svētki; tradicionālās dejas”, Momin Prohod, Kostenetsas novads, Sofijas apgabals. **2010. g.:** 1) Teicēja Lidija Evtimova Dobrevska – Breznikas pilsēta, sadaļā „Tradicionālā stāstīšana”, institūcija – kultūras centrs „*Minyor – 2005*”, Pernikas pilsēta, Pernik novads; 2) „Augstbalsīgā” dziedāšana – sadaļā „Tradicionālā dziedāšana un mūzikas spēlēšana”, nesējs – sieviešu un bērnu grupa no „Sv. Kirila un Metodija – 1026” kultūras centra Blagojevgradas reģiona Satovčas ciemā, 3) „Divi *bueneki* [sieviešu rituāla deju kolektīvi] satikās un jautāja viens otram” – sadaļā „Tradicionālās ieražas un svētki”, nesējs – autentiskās folkloras un ieražu grupa no „*Napredak [Progress] – Yuper 1915*” kultūras centra, Juperas ciems, Kubrata novads, Razgradas apgabals, 4) „*Djama! masku spēle*” – sadaļā „Tradicionālās ieražas un svētki”, nesējs – autentiskās folkloras grupa, Košovas ciems, Ivanovo novads, Ruses apgabals, institūcija – Ruses reģionālais novadpētniecības muzejs, 5) „Pavasara riņķa dejas ar dziesmām no Banjas, Karlovo reģionā” – sadaļā „Tradicionālā dejošana un bērnu spēles”, nesējs – autentiskās folkloras grupa, institūcija – „Sv. Kirila un Metodija” kultūras centrs, Banja, Karlovo novads, Plovdivas apgabals. Par pirmo nomināciju, skat. *Georgieva 2008*.

Noteikumi prasa, lai kandidatūras atbilstu vienai no NKM jomām, saskaņā ar elementiem NKM Nacionālā Inventarizējošā saraksta reģionālajos sarakstos. Divās pirmajās atlasēs tika nolemts nepieņemt nominācijas sadaļā „Tradicionālā medicīna” un apakšnodalījumā „Nodarbošanās”. Pieteikumos jānorāda tradicionālās zināšanas vai prasmes ar izcilu kultūras vērtību, kuras nedemonstrē profesionāli, ievērojot tādas kritērijas, kā autentiskums, senums un lokālā klātesamība (virs 50 gadiem), apdraudētība vai vitalitātes un piesaistes zudums, nepārtrauktība un tālāknodošana; jāuzrāda vēlme, iespējas un reāla prakse tradicionālo zināšanu un prasmju tālāknodošanā jauniešiem, jāparāda augsta līmeņa izpratne par tradicionālajām zināšanām, prasmēm un nodarbēm, jāapliecina individuālā/grupas piederība nemateriālās kultūras mantojumam, kā arī jāparāda iespējas uzlabot esošās tradicionālās zināšanas un prasmes. Pieteikumi jāiesniedz noteikta parauga formā, ko pretendenti saņem kopā ar rokasgrāmatu, kurā paskaidrota aizpildīšanas kārtība.

Kandidātu izvirzītājs (kultūras centrs vai muzejs) var iesniegt tikai vienu pieteikumu katrā no Nacionālā sarakstā sadaļām. Veidlapas paraugs sastāv no šādām daļām: identifikācija, apraksts (saturs), motivācija un rīcības plāns. Motivācija ir saistīta ar galvenajiem kritērijiem un ieskicē pieteikuma nozīmīgumu. Rīcības plāna mērķis ir panākt tradicionālās nodarbes vai prasmes saglabāšanu, atdzīvināšanu un tālāknodošanu. Tas tiek piedāvāts kā atsevišķs projekts, kas ilgst ne mazāk kā trīs gadus, un tajā ir uzskaitītas paredzētās konkrētās darbības tās institūcijas vārdā, kas iesniedz pieteikumu. Parauga formai ir pievienota 10 minūšu video filma un citi vizuālie materiāli; vēstule, kurā norādīta atļauja izplatīt pieteikuma dokumentāciju

reklāmas un zinātniskajām vajadzībām (to paraksta NKM nesējs un iesniedzēj institūcijas pilnvarotais pārstāvis); rakstisks dokuments, kas apliecina tradicionālās nodarbes vai prasmju/elementa nesēja piekrišanu (individuālu vai grupas); attiecīgās pašvaldības Kultūras nodaļas atbalsta vēstule (skat. <http://mc.government.bg /raj /?act = saturs & rec=110>).

Līdz šim veiktās atlases ir atklājušas virkni problēmu. Īpaši manāma bijusi neprasme sagatavot precīzu un pilnīgu nominācijas dokumentāciju un formāli aizpildīt rīcības plānu lokālajās atlases līmenī. Nacionālajā līmenī vissatraucošākais izrādījās apstāklis, ka darbības NKM Nacionālā Reprezentatīvā saraksta izveidei nav iekļautas kā programma Kultūras ministrijas budžetā. Finansiālā atbalsta nodrošināšana ir ierobežota un absolūti nepietiekoša vietējo iedzīvotāju apmācībai, kuri varētu iesniegt kandidatūras (īpaši, ja tie ir kultūras centri), sagatavot kandidātu vizuālo materiālu, veikt atlasī, popularizēt izvirzītos NKM nesējus, un veicināt zināšanu un prasmju tālāknodošanu. Iztrūkst pastāvīga, mērķtiecīga un sistemātiska sadarbība ar plašsaziņas līdzekļiem, ar Izglītības, jaunatnes lietu un zinātnes ministriju, ar Ekonomikas, enerģētikas un tūrisma ministriju. Ideja sasaitīt ikgadējo Nacionālā fonda „Kultūra” autentiskās folkloras konkursu ar NKM saglabāšanu, prioritāri atbalstot apdraudētos NKM elementus, vai tos, kas iekļauti Nacionālajā Reprezentatīvajā sarakstā, netiek realizēta pilnā apjomā. Valsts piešķirtais vienreizējais finansiālais atbalsts, šķiet, ir nepietiekams, lai plaši popularizētu NKM nesējus un elementus, kas iekļauti Nacionālajā Reprezentatīvajā sarakstā. Nacionālās sistēmas „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” darbība nav ieguvusi tai nepieciešamo popularitāti publiskajā telpā. Joprojām nav izstrādāts uzraudzības mehānisms un pienākumu kontrole pieteikšanās procedūras laikā, lai tālāk virzītu meistardarbus, kas nominēti iekļaušanai Nacionālajā sarakstā. Kultūras ministrijas aktivitātēm lielā mērā raksturīga kampaņas pieeja. Rodas kopiespāids par sadrumstalotu, nevis mērķtiecīgi veiktu politiku, kas balstītos uz konkrētiem mērķiem, ilgtspējīgiem rezultātiem un skaidri ieskicētām perspektīvām.

Līdz šim panāktais NKM saglabāšanas jomā atklāj nepieciešamību apvienot dažādu iestāžu centienus. NKM sfērā joprojām nav izveidota izglītības metodika un apmācība. Valda uzskats, ka šo funkciju pildīs izglītības programmas muzejos un bērniem rīkotie kursi kultūras centros un klubos, kam vairāk vai mazāk veiksmīgi izdodas rosināt jauniešu interesi par kultūras mantojuma bagātību, nodot tālāk

prasmes un nodrošināt kopīgu pieredzi. NKM pagaidām vēl nav iekļauts izglītības sistēmā, paredzot specializētas skolu programmas (izņemot nedaudzās atlikušās klašu grupas, kas apgūst etnogrāfiju un folkloru), mācību grāmatas un mācību palīglīdzekļus, interaktīvos materiālus, mācību stundas, utt. Nepietiekami tiek izmantotas arī tās iespējas, ko sniedz internets. Netiek rosināts izveidot informatīvās (dokumentālās) filmas un to demonstrēšanu nacionālajos plašsaziņas līdzekļos, vai „dzīvās” programmas ar nominētajiem NKM. Līdz šim lielākie nopelni tradicionālo zināšanu un prasmju nesēju popularizēšanā ir reģionālajām televīzijas un radio studijām, taču viņi šo informāciju izplata tikai savā konkrētajā reģionā. Nav skaidra redzējuma par NKM kā par kultūras produktu un kā lokālās attīstības resursu, un faktiski nedarbojas arī tradicionālo zināšanu un prasmju nesēju aktivitāšu finansēšanas sistēma. Projektu finansēšanai joprojām nav izveidots Nacionālais fonds, kas nodrošinātu izglītības stipendijas, piešķirtu balvas u.tml. par centieniem NKM saglabāšanā. Joprojām nenokārtots ir jautājums: Kam pieder intelektuālā īpašuma tiesības NKM jomā (skat. *Santova* 2010).

Nacionālās sistēmas „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” ieviešana rada virkni jautājumu arī zinātniekiem. NKM ir vitāla, dinamiska parādība, kas atspoguļojas mūsdienu pasaulē. Valsts aizsardzība zināšanām un prasmēm, kas raksturīgas tradicionālai sabiedrībai, balstās uz zinātnisko kompetenci ne tikai identificēšanas, bet arī rekonstrukcijas jautājumos. Speciālistiem rodas dilemma: tradicionālo zināšanu un prasmju iekonservēšana vai dabiska tradīcijas attīstība; piešķirt vērtību atveidotajai pagātnei vai mūsdienu folkloras parādības atstāt bez ievērbas. Vai zinātniekiem ir tiesības pārvērsties par kultūras inženieriem, NKM arheologiem un aktīvi piedalīties šī mantojuma elementu atveseļošanā? Vai šo procesu var atstāt tikai vietējo kopienu ziņā? Cik gatavi viņi ir? Vai varbūt tiem vajadzētu ieturēt distanci un kalpot tikai kā reģistrētājiem un notiekošo kultūras procesu pētītājiem? Cik tālu mēs varam iesniegties pagātnes konstruēšanā un atdzīvināšanā? Jautājumi ir īpaši svarīgi rituālu jomai, kas ir gandrīz totāla rekonstrukcija, un ļoti bieži tradicionālās rituālu sistēmas slikta izrāde. Kad atjaunināts rituāls pārvēršas par NKM elementu (skat. komentārus par šo jautājumu: *Santova* 2011)? Vai pilsētas tradīcijām, svētku dienām un paražām ir sava vieta sistēmā „Dzīvie cilvēces dārgumi”? Vai valsts aizsardzība tiks nodrošināta tikai lauku rajonu kultūrai, bet NKM elementi, kas atbilst nominēšanas kritērijiem sistēmā „Dzīvie cilvēces dārgumi” pilsētu kultūrvidē, tiks ignorēti? Mīnēšu

tikai vienu piemēru: Kalinicas paraža, ko piekopj Asenovgradā, kas pagātnē bijusi jaunavu rituāla daļa. Mūsdienās rituāla galvenie dalībnieki un izpildītāji ir mazas meitenes. Rituāls ir simbolisks šīs pilsētas iedzīvotājiem, tas tiek uzskatīts par senu (pastāv ilgāk nekā 50 gadus), tas ir vitāli svarīgs, un to nepilda profesionāļi (katrā ziņā ne kultūras centru autentiskās folkloras grupas), tam raksturīga spontanitāte, nepārtrauktība, dalībnieku entuziasms un reāla tradicionālo zināšanu un prasmju tālāknodošana.

Vai NKM elementiem un to nesējiem būtu jāsaņem valsts aizsardzība? Cik lielā mērā no nominācijām izslēdzami profesionāļu pieteikumi? Vispārējā prakse rāda, ka tradicionālās tehnoloģijas un metodes „augstākajā pakāpē” pārsvarā izprot galvenokārt profesionāļi un pus profesionāļi, nevis amatieri. Pirmie parasti dzīvo un strādā izkaisīti pilsētvidē un viņus nepārstāv ne kultūras centri, ne muzeji.

Jautājumi ir daudz vairāk nekā tie, kas aplūkoti šeit. Nākotnē gaidāmas nopietnas diskusijas. Daži no šiem jautājumiem, iespējams, tiks atrisināti līdz ar NKM Nacionālā saraksta izveidi elementiem, kam nepieciešama steidzama aizsardzība. Citi varētu saņemt savas atbildes caur darbībām, kas saistītas ar programmas īstenošanu.

Tagad, izmantojot vienu konkrētu gadījumu, es gribētu ilustrēt dažas iepriekš paustās domas un atkal uzdot jautājumus apdomāšanai. Lidija Dobrevska tika nominēta kā *dzīvais cilvēces dārgums* tradicionālo stāstījumu jomā un 2010. g. iekļauta NKM Nacionālajā Reprezentatīvā sarakstā. Viņas kultūras kompetences un darbība tradicionālo zināšanu tālāknodošanā ievērojami pārspēj minētās vienības robežas Nacionālajā Inventarizējošajā sarakstā. Īsumā iepazīstināšu ar viņas biogrāfiju un darbību.

Lidija Dobrevska ir dzimusi 1925. g. Breznikā. Dzimtās mājas bija Rilas klostera konvents, ko tajā pašā gadā nopirka viņas tēvs un tēvocis. Tēva dzimta cēlusies no Maķedonijas, bet māte nāca no Graovo reģiona (Rietumu Bulgārija). Lidija Dobrevska pieder pie ļoti kuplas dzimtas, vairums tās locekļu ir apmetušies uz dzīvi dažādās valsts daļās. Radu lokā viņa ievērojusi dažus ļoti izveicīgus stāstniekus un asprāšus. Mācījusies Tranas pilsētas vidusskolā. 1944. g. Lidija apprecējās ar rūpnīcas darbinieku Dimo Dobrevski no Kilifarevo, Veliko Tarnovo reģionā. Viņai ir divi bērni – meita (dz. 1945. g.) un dēls (dz. 1950.g.), mazbērni un mazmazbērni. Skolas gados brīvlaikā vai palīdzot *kebab* ēdnīcā, ko vadīja viņas tēvs, meitenei bija iespēja satikt dažādus cilvēkus, kuri nāca tur ēst, dzert, vai satikt draugus. Daži no

viņiem iespiedās atmiņā ar savu prasmi stāstīt stāstus, dziedāt un spēlēt mūzikas instrumentus. Lidijas Dobrevskas profesionālā dzīve bija saistīta ar Breznicas pašvaldību, kur viņa vadīja Civilstāvokļa nodaļu. Bet pēc 1965. g. 25 gadus strādāja par padomnieci Breznicas reģiona Gozas ciemā. Darbā bija nepieciešama komunikācija ar cilvēkiem, bieži nācās apciemot pašvaldības ciemus, četras reizes piedalīties tautas skaitīšanā, personas dokumentu un identitātes karšu u.c. nomaiņas darbā. 1968. g., saskaņā ar Bulgārijā ieviešamo vienoto kalendāru svētku dienām un direktīvu par jaunu rituālu aktīvu ieviešanu vietējo iedzīvotāju dzīvē, viņa kļuva par vārda došanas ceremoniju vadītāju, izsniedza pirmās pases pilsoņiem, kuri bija sasnieguši atbilstošu vecumu, nosūtīja karavīrus regulārās armijas dienestā, slēdza laulības, palīdzēja iekārtoties jauniegūtā dzīvoklī un arī rīkot bēres. Lai izveidotu „aizraujošas” un „neaizmirstamas” ceremonijas, Lidija Dobrevska pētīja Graovo paražas un tradīcijas un iekļāva dažus to elementus ceremonijās, tādējādi vēl vairāk tos bagātinot. Kāzu ceremonijās viņa aicināja arī bērnus ietērt Graovo reģiona tradicionālajos apģērbos. Būdama Breznicas Sieviešu kluba direktore (1982–1988), viņa organizēja kultūras pasākumus, kas saistīti ar tradicionālo prasmju (Graovo reģiona tradicionālo ēdienu un izšuvumu) demonstrēšanu, ar tradicionālo dziesmu, deju, u.c. izpildīšanu.

Lidija Dobrevska sevi identificē kā Graovo stāstījuma tradīcijas nesēju. Viņas repertuārā ir tradicionālās pasakas, teikas, tautas vēstures stāsti, ikdienas dzīvesstāsti, humoristiskas pasakas, anekdotes, joki, viltnieku stāsti, „pikantie” stāsti, un stāsti, „kas ir piemēroti jebkuram brīdim un jebkurai auditorijai”. Daļa no šī repertuāra ir sastādīta dabiskā, tiešā komunikācijā ar dažādiem cilvēkiem. Tā viņa iepazīna arī Babicas ciema anekdošu un pasaku sērijas, kur dzīvoja viņas vīratēvs.¹⁰ Citas atrada folkloras tekstos, lasot grāmatas. Pirmo reizi uz skatuves kā stāstītāja Lidija Dobrevska nonāca 1968. g., kad Pernikā piedalījās Graovo ciemam veltītā vakarā un tur ieguva pirmo vietu. Viņa ierakstījusi Graovo humoristiskos stāstus arī Bulgārijas Nacionālajā Radio „Horizont” un *Radio Blagoevgrad*.

Lidijai Dobrevskai patīk un viņa arī prot strādāt ar jauniešiem – Jordana Mileva Apvienotā bērnu centra bērniem un skolēniem, privātā bērnudārza Nr. 1 un Bērnu aprūpes centra „Laba noskaņojuma” studijas (1994–1999) bērniem, kā arī Vasila Levska vārdā nosauktās vidusskolas skolēniem. Pirmā tikšanās ar jauniešu auditoriju bija 1980. g., kad viņu uzaicināja veikt Ziemassvētku vakara rituālu Jordana Jovkova bērnudārzā. Ilgus gadus Lidija Dobrevska vadījusi bērnu autentiskās folkloras grupu

Breznikas kultūras centrā. Folklorai viņa piesaistījusi arī pašas mazbērnus un mazmazbērnus. Kopā ar bērniem viņa vairākkārt piedalījies gadatirgos un festivālos, tostarp arī Koprivščicas Nacionālajā folkloras festivālā, Graovo „*Vidovden*” gadatirgū Breznikā, bērnu folkloras gadatirgū „Saule nāk” Drenas ciemā, Radomiras novadā un bērnu folkloras festivālā „Dod man uguni, vecmāmiņ” Mešticas ciemā, Pernikas novadā. Folkloras kopas „Vecmāmiņa Lida ar mazbērniem un mazmazbērniem” sastāvs laika gaitā mainās. Mazbērni ieņem bērnu vietas, un viņiem seko mazmazbērni. Taču Lidija Dobrevska ir pastāvīga grupas dalībniece – viņa ir tā, kas nodrošina bērnu apmācību, viņa sagatavo un virza tos, kopjot Graovo tradīcijas nu jau apmēram 50 gadus.

Darbā ar bērniem Lidija Dobrevska cenšas izvēlēties tos rituālus, kas piemēroti viņu vecumam. Viņa ne tikai turpina rituālu scenāriju atdzīvināšanu, bet cenšas radīt apstākļus, lai tos reāli izdzīvotu. Ar mīlestību, pacietību un iejūtību, viņa iepazīstina bērnus ar Graovo reģiona folkloras bagātībām – stāstiem, teikām, dziesmām, sakāmvārdiem, mīklām, skaitāmpantiem, šūpuļdziesmām, atjautības uzdevumiem, u.c. Tiešā kontaktā un spēļu situācijās viņas mācekļi saņem zināšanas par tradīciju noteikumiem, to nozīmi, kā arī apgūst *survachki* (dekorēti zižļi, ko parasti nes korāļu dziedātāji un bērni Ziemassvētkos un Jaungadā) un *martenitsi* (sarkanus un baltus rotājumus, ko nēsā 1. martā, lai būtu laba veselība) izgatavošanas māku, tradicionālās spēles, u.c.

Vecmāmiņa Lida viesmīlīgi atver savu māju apmeklētājiem. Gadu ritumā bērni un skolēni ir bieži viņas viesi, un viņa labprāt stāsta par konventu un pilsētas templi, par personībām ar īpašu nozīmi novada attīstībā, un cienā viesus ar tradicionālo Graovo kūku. Tie, kuri Lidiju Dobrevsku pazīst un ir strādājuši ar viņu kopā, stāsta, ka Breznikā ļaudis viņu mīl un ciena. Viņi Lidiju Dobrevsku dēvē par „dzīvo mūsdienu vēsturi”, „īsto Graovo sievieti”, vienu no „tiem cilvēkiem, kas iedarbojas dziedinoši”. Viņi raksturo Lidiju kā sociālo aktīvistu, kā plaši domājošu cilvēku, kas mīl bērnus; uzsver viņas spēcīgo humora izjūtu, veiklo valodu un idejas; un kas nebūt nav mazsvarīgi – augstu vērtē arī viņas kulinārijas prasmes. Lidija Dobrevska pauž apmierinātību ar savu darbu grāmatā: „Vairāk nekā ceturtdaļgadsimta esmu organizējusi cilvēkiem laimīgākajos dzīves brīžus un dalījusies ar viņiem bērnu dzimšanā, pirmās pases saņemšanā, jauniešu aizvadīšanā armijā, laulības ceremonijās,

pārceļoties uz jaunu dzīvokli. Tagad es dalos mīlestībā pret dzimto folkloru ar pašiem jaunākajiem un viņu mirdzošās acis liek man justies dzīvai un laimīgai”.

Arī pēc nominēšanas par *dzīvo cilvēces dārgumu* 2010. g. augustā vecmāmiņa Lida aktīvi turpina nodot tālāk savas zināšanas un dalīties pieredzē. Kopš tā laika viņa vairāk nekā 50 reizes piedalījies dažādos mediju¹¹ un kultūras pasākumos, kas saistīti ar Graovo tradīcijām. Savā mājā viņa uzņem ceturto līdz sesto klašu skolēnus, kā arī Veterānu kluba dalībniekus un stāsta tiem gan par vietējām tradīcijām, gan

.....

¹¹ *Radio Blagoevgrad* (uzstājusies 14 reizes), Bulgārijas Nacionālās Radio „Horizont” (2 x), Bulgārijas Nacionālās TV programmās (3 x), BNT SAT (2 x), Evrokom (1 x), kabeļtelevīzijas kanālā "Krakra" – Pernik (1), materiāli publicēti avīzēs „Trud”, „24 chasa”, „Graski vestnik”, „Vyara”, „Pensioneri”, „Sapernik”; kā arī Pernikas Reģionālā kultūras un informācijas centra interneta mājas lapā „Za Pernik”.

Breznikas vēstures notikumiem. Kā žūrijas locekle viņa piedalās 7. reģionālajā kulinārijas izstādē un konkursā „Tradicionālās bulgāru virtuves ziemas un priekšpavasara maltītes, dzērieni un trauki”, ko organizē Pernikas novada kultūras centri (2010. g. 21. novembrī). Kā šī reģiona vēstures un kultūras pazinēja un kā folkloras kopu vadītāja, Lidija Dobrevska piedalījies zinātniskajā un uz praksi orientētajā konferencē, kas notika folkloras pēctecības jautājumam veltītā 6. nacionālā ģimeņu saietā ietvaros Vladajā (2011. g. 21. maijā). Kā cilvēks ar izteiktu pilsonisko apziņu, viņa ierosināja izveidot komiteju, lai aizsargātu Bardoto un tās minerālūdens avotus, lai cīnītos pret mēģinājumiem veikt izrakumus šajā reģionā, kur atklāja zelta atradnes.

Lidijas Dobrevskas kompetence kultūras jautājumos un darbs, ka viņa veic, lai aizsargātu vietējās tradīcijas, rada asociācijas ar jēdzienu par tradīciju sabiedrības cilvēku, kurš nes kultūras zināšanu sintēzi. Šādā sabiedrībā vecāka gadagājuma sievietē ar savu gudrību un dzīves pieredzi ieņem augstu vietu ģimenes sociālajā hierarhijā kā kultūras zināšanu nesējs, kas ir labi informēts par kultūras normām un iesaistās to ievērošanā kā pedagogs un jauniešu instruktors. Turklāt, ja šāda sievietē ir izcila dziedātāja vai teicēja, un morāles vērtību atbalstītāja, viņas stāvoklis arī visa ciema hierarhijā ir ļoti augsts. Vecmāmiņa Lida ir ļoti pietuvinājusies priekšstatam par šo sieviešu tipu tradicionālajā kultūrā. Viņas kompetence izpaužas ne tikai tradicionālo stāstījumu jomā. Dziļā interese par tradīcijām, protams, gluži dabiski noved pie kultūras zināšanu sintēzes, kuras mēs – laikabiedri – interpretējam,

identificējot dažādās jomās – rituālos, tradicionālajās spēlēs, tradicionālajās dziesmās, tradicionālajā mājās gatavotu objektu radīšanā, tradicionālajos ēdienos, utt. Tātad mēs atkal esam nonākuši pie jautājumiem, ko rosina Nacionālā sistēma „Dzīvie cilvēces dārgumi”. Vai mēs izvirzām elementus vai prominentus tradicionālo zināšanu un prasmju nesējus? Vai valsts aizsardzība jāsaņem elementiem vai nesējiem? Ja tas ir tas, ko pārstāv cilvēks, tad viņš vai viņa ir Visums (patiesībā ne tikai viens), kas identificē sevi ar dažādām pasaulēm. Un diez vai varam viņu „ievietot” šaurajā kultūras „kastītē” vai arī vien konkrētā laika posmā projicētā kultūras zināšanu vienībā, ko mēs bieži tiecamies mitoloģizēt.

LITERATŪRA

Georgieva, A. 2008: Izlatcheni byaha parvite Zhivi choveshki sakrovishta na Bulgaria [The First Living Human Treasures of Bulgaria Were Selected] – Bulgarski folklor, № 3-4, 188–190.

Grancharova, E. 2008: Natsionalen seminar “Zhivi choveshki sakrovishta – Bulgaria” [National Seminar “Living Human Treasures – Bulgaria”] – Bulgarski folklor, № 1, 154-156.

Konventsiya 2003. Konventsiya za opazvane na nematerialното kulturno nasledstvo [Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage]: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-BG-PDF.pdf>. Ratified by Bulgaria in 2006, published in Darzhaven vestnik [State Herald], issue № 12, 7.02.2006.

Nalbantyan-Hacheryan, S. 2009: Treti regionalen seminar na eksperti po nematerialno kulturno nasledstvo v strani ot Yugoiztochna Evropa [Third Regional Seminar of Experts of Intangible Cultural Heritage of Countries of Southeastern Europe] (22-27 April 2009, Zagreb, Croatia) – Bulgarski folklor, № 2, 116-119.

Nalbantyan-Hacheryan, S. 2009a: Mezhdunarodno saveshtanie po problemite na nematerialното kulturno nasledstvo – Stražnice, Czech Republic. – Bulgarski folklor, № 3-4, 218-219.

Santova, M. 2010: Pravata na choveka i nematerialното kulturno nasledstvo [The Rights of Man and the Intangible Cultural Heritage]. – Bulgarski folklor, № 3-4, 150-159.

Santova, M. 2010a: Chetvarti godishen seminar na eksperti po nematerialno kulturno nasledstvo v strani ot Yugoiztochna Evropa [Fourth Regional Seminar of Experts of

Intangible Cultural Heritage of Countries of Southeastern Europe] (3-7 May 2010, Ramnicu Valcea, Romania) – Bulgarski folklor, № 3-4, 189-191.

Santova, M. 2011: Nematerialno kulturno nasledstvo: izgrazhdane na Natsionalni registry i kulturni politiki. Bulgarskata perspektiva [Intangible Cultural Heritage: Creating National Inventories and Cultural Policies. The Bulgarian Perspective] – Bulgarska etnologiya (forthcoming).

Santova et al. 2004: Anastassova, E., R. Bratanova, A. Georgieva, M. Ivanova, D. Kaufman, K. Krastanova, S. Lozanova, V. Mateeva, L. Peycheva, M. Santova, I. Stanoeva, A. Shtarbanova, Zhivi choveshki sakrovishta – Bulgaria [Living Human Treasures – Bulgaria], Sofia, “Marin Drinov” Academic Publishing House. 555 pages (in Bulgarian and English).

Santova, M. 2011: Intangible Cultural Heritage: Issues. – Bulgarian Folklore (special edition), 89-100.

Stanoeva, I. 2007: Regionalen seminar na eksperti ot Yugoiztochna Evropa po problemite na nematerialното kulturno nasledstvo [Regional Seminar of Experts of Southeastern Europe on Issues of Intangible Cultural Heritage] – Bulgarski folklor, № 4, 112-116.

Fig. 1. The formation “Granny Lida with grand children and grand grandchildren”, The Children’s folklore fair “Sun is coming” in the village of Dren, Radomir municipality

Prof. **Valentina Ganeva-Raycheva**
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with National Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences

**INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE IN BULGARIA:
POLITICS, PRACTICES, BEARERS**

Summary

The interpretations in the current text are posed within the context of the prestigious role that folklore has maintained in Bulgarian public space throughout the years. Attention is paid to the work of experts from the Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum at the Bulgarian Academy of Sciences – on the safeguarding of intangible cultural heritage (ICH): developing the methodology and the contents of the Bulgarian inventory of ICH; the preparation of dossiers of the Bulgarian nominations for the UNESCO Representative List of ICH elements; the initiation of a network of experts on ICH from South-eastern Europe and the creation of a Regional Centre of ICH; the development of the methodology of the National System “Living Human Treasures” etc. A separate emphasis falls on the National System “Living Human Treasures.” A series of important issues are outlined. The observations are illustrated with the example of Lidiya Dobrevska, who was nominated as a *living human treasure* in the sphere of traditional narration and was involved in the National representative list of intangible cultural heritage in 2010.

Prof. **Валентина Ганева-Райчева**
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

**Нематериалното културно наследство на България:
политики, практики, носители**

Резюме

Разсъжденията се ситуират в контекста на престижното място на фолклора в българското обществено пространство през годините. Обръща се внимание на работата на експерти от Института за етнология и фолклористика с Етнографски музей при БАН по съхраняването на нематериалното културно наследство: разработване на методологията и съдържанието на Българския

регистър на НКН; подготвяне на досиета на българските кандидатури за Представителната листа на елементи на НКН на ЮНЕСКО; инициране на мрежа от експерти по НКН от Югоизточна Европа и създаване на Регионален център за НКН; разработване на методологията на Националната система „Живи човешки съкровища” и др. Повече внимание се отделя на Националната система „Живи човешки съкровища”. Открояват се и редица проблеми. Разсъжденията се илюстрират с Лидия Добревска, която бе номинирана за *живо човешко съкровище* в сферата на традиционното разказване и вписана в Националната представителна листа на нематериалното културно наследство през 2010 г.

Miglēna Ivanova
Bulgārijas Zinātņu Akadēmijas
Etnoloģijas un folkloras pētnieciskā institūta,
Etnogrāfijas muzeja vadošā pētniece

NEMATERIĀLAIS KULTŪRAS MANTOJUMS UN INTEGRĀCIJA EIROPĀ

Nemateriālā kultūras mantojuma (turpmāk NKM) koncepcija īpašu nozīmīgumu ieguva pēc 2003. g., kad UNESCO pieņēma Konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu, kas definē to kā „paražas, spēles un mutvārdu izpaušmes formas, zināšanas un prasmes, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpas, ko kopienas, grupas un dažos gadījumos — atsevišķi indivīdi atzīst par sava kultūras mantojuma daļu”. Tālāk tajā ir norādīts, ka NKM „izpaužas šādās jomās: (a) mutvārdu tradīcijas un izpaušmes, ieskaitot valodu kā nemateriālā kultūras mantojuma nesēju; (b) spēles mākslas; (c) paražas, rituāli un svētki; (d) zināšanas un paražas, kas saistītas ar dabu un Visumu; (e) tradicionālās amatniecības prasmes.” (Konvencija 2003.) UNESCO dalībvalstu ilgu sarunu rezultātā tapušo NKM izmanto galvenokārt kā instrumentālo terminu saistībā ar Konvenciju, saglabāšanas procesa veicināšanai īpaša veida tradicionālās kultūras izpaušmēm, kuru sasaiste ar materiālo realitāti ir vai nu problemātiska vai tās vispār nav. Turklāt, Konvencijā 2003 ietvertais NKM jēdziens bija ne vien dziļi pamatots 1990. gadu un 21. gs. sākuma diskursos par kultūras mantojumu, bet tas savukārt izraisīja jaunas teorētiskās interpretācijas un atziņas.

Kā atzīmējuši Smits un Watertons, „Konvencijas parādīšanās oficiāli atzina „nemateriālo” kā trešo mantojuma kategoriju starptautiskās politikas darba kārtībā (Smith and Waterton 2009: 300). Turklāt, Konvencija 2003 ir būtiski iejaukusies starptautiskajos diskursos par kultūras mantojuma dabu un vērtību (Smith and Akagawa 2009:1). Tādējādi ievērojami palielinās NKM jēdziena popularitāte gan nacionālā un pašvaldību līmeņa mantojuma diskursos, gan akadēmiskajās un kultūras mantojuma ekspertu aprindās, gan arī dažās starptautiskajās organizācijās, piemēram, *WIPO*, *ICOM* vai *ICOMOS*. Pēdējo desmit gadu laikā termins „NKM” ir parādījies arī vairākos oficiālajos dokumentos, kas saistīti ar kultūras un reģionālo politiku Eiropas Savienībā.

No pirmā acu uzmetiena tas šķiet gluži dabiski, jo dažas ES dalībvalstis, piemēram, Francija, Itālija un tostarp arī Bulgārija, bija ļoti aktīvas, izstrādājot

UNESCO Konvenciju 2003, kā arī ieviešot to nacionālajā līmenī. Paralēli tam, nevar nepieminēt, ka dažas ES dalībvalstis (jāuzsver – arī Apvienotā Karaliste) nav ratificējušas Konvenciju, un pauž nopietnas šaubas par UNESCO iniciatīvu rezultātu, kuru mērķis ir NKM saglabāšana. Tomēr šodien pat diskurss, kas saistīts ar kultūras politiku Eiropas Savienībā, izraisa NKM termina arvien biežāku lietojumu. Atstājot malā svarīgos, tomēr strīdīgos jautājumus par Konvencijas 2003 gara un galvenā termina satura ietekmi uz Eiropas Padomes Faro Vispārējo konvenciju par kultūras mantojuma vērtību sabiedrībai pieņemšanu 2005. g. vai UNESCO Konvencijas par kultūras izpausmju daudzveidības aizsardzību un veicināšanu pieņemšanu Eiropas Savienībā 2006. g., es pievērsīšos precīzi formulētam NKM jēdziena lietojumam dažos Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī publicētajos dokumentos periodā no 2006. līdz 2011. g.

ES, kas izveidota galvenokārt kā ekonomiska un politiska savienība, nesen ir izstrādājusi ļoti aktīvu kultūras politiku ar īpašu mērķi – saglabāt, uzturēt un ilgtspējīgi izmantot Eiropas kopīgo mantojumu, kā arī pastāvošās nacionālās un lokālās kultūras mantojuma dažādību. Tā kā ES ietvaros tos abus uzskata par spēcīgiem identitātes un saimnieciskajiem resursiem, daži no dokumentos ietvertajiem jautājumiem, kurus es gatavojos analizēt, attiecas uz identitātes politiku, bet citi uz NKM īpašo potenciālu veicināt radošo attīstību, kultūras tūrismu un reģionālo attīstību. Šie dokumenti spēj atklāt svarīgas tendences gan attiecībā uz NKM jēdziena saturu, gan konotāciju oficiālajā ES diskursā. Lai gan šo tekstu grupa īpaši uzsver materiālo un nemateriālo elementu līdzāspastāvēšanu un kultūras mantojuma holistiskās izpratnes aspektus, pēdējo gadu laikā pieaug tieši tā dokumentu grupa, kuros īpaši uzsvērts NKM pats par sevi, tādējādi panākot šī attīstības resursa potenciāla labāku atpazīstamību un nereti arī precīzāku formulējumu.

Pirmajā grupā ieskaitāma 2006. g. pieņemtā Eiropas Parlamenta rezolūcija par Eiropas dabas, arhitektūras un kultūras mantojuma aizsardzību lauku un salu reģionos, kā arī Eiropas Parlamenta un Padomes lēmums, ar ko izveido Eiropas Savienības rīcību attiecībā uz Eiropas mantojuma zīmi.

Eiropas Parlamenta rezolūcijā par Eiropas dabas, arhitektūras un kultūras mantojuma aizsardzību lauku un salu reģionos kultūras mantojums definēts kā vienība, kas aptver „kā materiālās, tā arī nemateriālās vērtības, ko pastāvīgi bagātina katras nākamās paaudzes kultūras un radošais ieguldījums” (Eiropas Parlamenta

Rezolūcija, 2006). Turklāt rezolūcija demonstrē izpratni, saskaņā ar kuru kultūras mantojumā ietilpst kā arhitektūras mantojums, tā arī dabas mantojums, bet tajā pašā laikā tā aicina dalībvalstis un Eiropas Komisiju veicināt kultūras mantojuma aizsardzību un saglabāšanu, izmantojot struktūrfondus un pastāvošās *Leader* + (lauku rajonu teritoriju attīstības), *URBAN II* (pilsētu un piepilsētu krīzes teritoriju reģenerācijas) un *INTERREG III* (starpreģionālās un starptautiskās sadarbības) iniciatīvas. Tajā pašā laikā tā uzskata, ka Eiropas dabas, arhitektūras un kultūras mantojumu var ļoti būtiski izmantot, izstrādājot lauku un salu teritoriju attīstību, alternatīvos tūrisma veidus, piemēram, kultūras, pārgājienu, ekoloģisko un jūras tūrismu (*ibid.*).

Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. g. 16. novembra lēmums Nr. 1194/2011/Eu, ar ko izveido Eiropas Savienības rīcību attiecībā uz Eiropas mantojuma zīmi, tika publicēts Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī 2011. g. 22. novembrī. Šī neapšaubāmi svarīgā pasākuma vispārīgie mērķi ir saistīti ar vairākiem pamatjautājumiem, piemēram, kā stiprināt Eiropas iedzīvotāju piederības izjūtu Eiropas Savienībai, pamatojoties uz kopīgiem vēstures un kultūras mantojuma elementiem, kā arī izpratni par daudzveidību, uzlabojot to vietu vērtību un veidolu, kam bijusi svarīga loma Eiropas Savienības vēsturē un veidošanā. Šīs vietas spēj veicināt sinerģiju starp kultūras mantojumu, mūsdienu jaunradi un radošumu, kā arī nodrošināt reģionu pievilcību un ilgtspējīgu attīstību. Dokuments paredz Eiropas mantojuma zīmes papildināmību ar citām iniciatīvām kultūras mantojuma jomā, kā, piemēram, UNESCO Pasaules mantojuma sarakstu un Eiropas Padomes „Eiropas kultūras ceļiem” (Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes lēmums 2011.g.). Lēmuma 2. pantā mantojuma vietas definētas kā „pieminekļi, dabas, zemūdens, arheoloģiskie, rūpnieciskie vai pilsētvides objekti, kultūras ainavas, piemiņas vietas, kultūras izstrādājumi un priekšmeti, kā arī nemateriālais mantojums, kas saistīts ar vietu, ieskaitot mūsdienu mantojumu” (*ibid.*). Tomēr nemateriālā mantojuma saistība ar vietu nenorāda ne uz ko citu, kā vien holistisku izpratni par kultūras mantojuma vietām, kam, kā šajā konkrētajā gadījumā, piemīt kā materiālais, tā arī nemateriālais elements. Visi šie formulējumi faktiski bija izstrādāti jau agrāk Priekšlikumā Eiropas Parlamenta un Padomes lēmumam, ar ko izveido Eiropas Savienības rīcību attiecībā uz Eiropas mantojuma zīmi, kas publicēts 2010. g. (Priekšlikums Eiropas Parlamenta un Eiropas Padomes lēmumam, 2010). Tādējādi, abi šie dokumenti, atšķirībā no

UNESCO Konvencijā 2003 ietvertajiem NKM jēdzieniem, skaidri parāda tādu izpratni par mantojumu, kuras ietvaros nemateriālie elementi nav atdalāmi no materiālajiem. Turklāt precīzi formulētais Eiropas Parlamenta un Padomes 2011. g. 16. novembra lēmuma saturs, ar ko izveido Eiropas Savienības rīcību attiecībā uz Eiropas mantojuma zīmi, tālu pārsniedz NKM saturu, kāds tas noteikts Konvencijā 2003, ar nolūku aptvert kultūras mantojumu saistībā ar neseno pagātņi, nevis aprobežoties ar tradicionālās kultūras dzīvajām paliekām.

No otras puses, ir vēl kāda grupa svarīgu dokumentu, kas publicēti Eiropas Savienības Oficiālajā Vēstnesī, un kur NKM jēdziens nav tik nepārprotami saistīts ar kultūras mantojuma holistisko interpretāciju, un pieļauj izpratni, ka nemateriālie mantojuma aspekti nav obligāti uzskatāmi par neatdalāmiem no materiālajiem.

Tā, piemēram, Padomes kultūras darba plāna 2008–2010 ietvaros 2008. g. notikušās Padomes un dalībvalstu pārstāvju sanāksmes atzinums atbalsta kultūras mantojuma stimulēšanu, veidojot jaunu sinerģiju saistībā ar daudzveidīgiem kultūras tūrisma projektiem un aktualizē to iespējamo ieguldījumu noturīga un konkurētspējīga Eiropas tūrisma izveides darba kārtībā. Koncentrējot uzmanību uz kultūras tūrismu un kultūras mantojuma veicināšanu, šajā darbā drīzāk minēts NKM pats par sevi, nevis tā piesaiste konkrētai materiālajai komponentei.

Līdzīgu izpratni par NKM dabu rodam Eiropas Komisijas 2010. g. 26. aprīļa ieteikumā par pētniecības kopīgas plānošanas iniciatīvu „Kultūras mantojums un globālās pārmaiņas – jauns izaicinājums Eiropai”. Šī dokumenta mērķis ir veicināt kopīgu pētniecības plānošanu ES ietvaros, kas piešķirtu ievērojamu pievienoto vērtību šobrīd sadrumstalotajiem dalībvalstu centieniem kultūras mantojuma un globālo pārmaiņu pētniecībā. Tajā arī uzsvērtas vietas un kultūras nozīme politikā un programmās, kas tiek īstenotas ES ārējo attiecību ietvaros, veicinot sadarbību ar trešajām valstīm un starptautiskām organizācijām, kas darbojas kultūras, un jo īpaši kultūras mantojuma jomā. Dokuments arī paredz izveidot aktīvu sadarbību ar kādu no organizācijām, kā, piemēram, UNESCO un Eiropas Padomi. Nozīmīgs ir arī fakts, ka ieteikums attiecas tieši uz materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma definīcijām UNESCO 1972. g. Konvencijā par pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību un Konvencijā 2003 par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu. Tālāk tajā uzsvērts, ka „kultūras mantojums UNESCO konvencijas par Pasaules kultūras un dabas mantojuma aizsardzību un nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu

izpratnē ir ļoti trausls mantojums un pakļauts vairākiem riskiem saistībā ar novecošanos, nelabvēlīgiem vides apstākļiem, un cilvēcisku spiedienu” (Eiropas Padomes atzinums, 2008), bet tajā pašā laikā norādīts, ka „lielākajai daļai Eiropas iedzīvotāju kultūras mantojums ir unikāla un savā taustāmajā veidā neaizvietojava vēsturisku ēku, kolekciju, vietu un kustamo objektu, kā arī to nemateriālo vērtību forma, kurā ietverta vēsture, kolektīvā atmiņa un identitāte”. Tādējādi, zināmā mērā respektējot holistisko izpratni (īpaši, ja iestājamies par materiālo formu un nemateriālo vērtību vienotību), dokuments atzīst NKM paša par sevi nozīmīgumu un pieprasa tā aizsardzību.

NKM ievērojamais potenciāls un spēja sekmēt ES reģionālo attīstību minēta arī 2011. g. Eiropas Padomes atzinumā par kultūras ieguldījumu stratēģijas „Eiropa 2020” īstenošanā. Eiropas Padomes 2010. g. 17. jūnijā pieņemtās stratēģijas mērķis ir radīt darbavietas un gudru, ilgtspējīgu un integratīvu izaugsmi, paātrinot Eiropas pārveidi un atzīstot cita starpā arī kultūras un radošo nozaru nozīmi, kuras pārstāv nozīmīgu tehnoloģisko un netehnoloģisko inovāciju avotu. Tādējādi Padome aicina dalībvalstis ņemt vērā kultūrai piemītošo pārnozaru raksturu, izstrādājot attiecīgu politiku un nacionālo reformu programmas saistībā ar stratēģijas „Eiropa 2020” mērķu sasniegšanu, kā arī apmainīties ar vērtīgām iestrādnēm attiecībā uz instrumentiem un metodēm kultūras ieguldījuma noteikšanai šo mērķu sasniegšanā. Tā arī aicina stiprināt sinerģijas un veicināt izglītības, kultūras, pētniecības iestāžu un uzņēmējdarbības sektoru partnerību nacionālā, reģionālā un vietējā līmenī, izmantojot ES finanšu instrumentus un jo īpaši struktūrfondus. Turklāt dalībvalstis tiek aicinātas izpētīt materiālā un nemateriālā kultūras mantojuma lomu kopienas attīstībā un aktīva pilsoniskuma veicināšanā, kā arī ņemt to vērā, izstrādājot attiecīgās vietējās un reģionālās attīstības stratēģijas (Eiropas Padomes atzinumi, 2011). Tādējādi, noformulējot NKM ideju arvien pieaugošo nozīmi, Eiropas Padome to nostāda līdzās materiālajam mantojumam un uzskata par atsevišķu vienību.

Noslēgumā, par spīti tam, ka šobrīd ES finansēšanas instrumentos NKM pats par sevi tikpat kā netiek minēts, tas ir jau atradis savu vietu vairākos vadošos dokumentos, kuros izklāstīti svarīgākie ES kultūras mūsdienu politikas aspekti un nākotnes principi. Un ir arī ļoti svarīgi, ka tajos skaidri formulēts un izvirzīts NKM potenciāls aktīvā identitātes, tūrisma un reģionālās politikas sekmēšanā. Tas viss kopumā dod pietiekamu pamatu optimismam un ļauj uzskatīt, ka tuvākajā nākotnē

NKM varētu saņemt arī īpašu ES instrumentu uzmanību. Un nu, pēdējais, bet ne mazāk svarīgais secinājums. Īsais oficiālo dokumentu pārskats šajā darbā skaidri parāda, ka ES identitātes politikā un attīstības pašreizējās vīzijās paredzētā NKM jēdziena izpratne ievērojami pārsniedz tradicionālās kultūras robežas, ietverot arī NKM elementus, kas saistīti ar mūsdienām un Eiropas neseno pagātņi.

LITERATŪRA

Aikawa, N. 2004: An Historical Overview of the Preparation of the UNESCO International Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. – Museum International, N 221-222 (v. 56, N 1-2), 137-149.

Ciacci, M. 2010: The EU Ratification of the UNESCO Convention on the Protection and Promotion of Cultural Diversity: What Cultural Diversity is at Stake? – URL: http://www.culturaldiplomacy.org/academy/content/articles/symposium2010/participant-papers/Mery_Ciacci_-_Italy.pdf

Conclusions of the Council of Europe 2011: Council Conclusions on the Contribution of Culture to the Implementation of the Europe 2020 Strategy. – Official Journal of the European Union, 15.06.2011.

Conclusions of the Council of Europe 2008: Conclusions of the Council and of the Representatives of the Governments of the Member States' Meeting within the Council on the Work Plan for Culture 2008-2010. – Official Journal of the European Union, 10.06.2008.

Convention 2003: Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. – URL: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>.

Convention 2005: Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions. - URL: <http://www.unesco.org/new/en/culture/themes/cultural-diversity/cultural-expressions/the-convention/convention-text/Convention> 2003: Convention for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage. – URL: <http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00006>.

Decision of the European Parliament and of the Council of Europe 2011: Decision No 1194/2011/Eu of the European Parliament and of the Council of 16 November 2011 Establishing a European Union Action for the European Heritage Label. – Official Journal of the European Union, 22.11. 2011.

During, R. 2010: Cultural Heritage Discourses and Europeanization. Discursive Embedding of Cultural Heritage in Europe of the Regions [PhD Thesis, Wageningen University].- URL: [http://www.montesquieu-instituut.nl/9353000/d/proefschrift%20erfgoed%20voor%20de%20lieve%20vrede%200\(en\).pdf](http://www.montesquieu-instituut.nl/9353000/d/proefschrift%20erfgoed%20voor%20de%20lieve%20vrede%200(en).pdf).

European Commission Recommendation 2010: Commission Recommendation of 26 April 2010 on the Research Joint Programming Initiative ‘Cultural Heritage and Global Change: a New Challenge for Europe’. – Official Journal of the European Union, 28.04.2010.

European Council Conclusions 2011: Council Conclusions on the Contribution of Culture to the Implementation of the Europe 2020 Strategy. – Official Journal of the European Union, 15.06.2011.

European Parliament Resolution 2006: European Parliament Resolution on the Protection of the European Natural, Architectural and Cultural Heritage in Rural and Island Regions. – Official Journal of the European Union, 14.12.2006.

Heritage and Beyond 2009: Heritage and Beyond. Strasbourg: Council of Europe Publishing.

Turgeon, L. 2010: Introduction. Du matériel à l’immatériel. Nouveaux défis, nouveaux enjeux. – *Ethnologie française*, N 3, p. 389-399 (URL : www.cairn.info/revue-ethnologie-francaise-2010-3-page-389.htm. DOI : 10.3917/ethn.103.0389).

Proposal for a Decision of the European Parliament and the Council of Europe 2010: Proposal for a Decision of the European Parliament and of the Council for Establishing a European Union Action for the European Heritage Label. – URL: http://ec.europa.eu/dgs/education_culture/evalreports/culture/2010/heritage_en.pdf.

Smith, L. 2006: *Uses of Heritage*. London: Routledge.

Smith, L. and N. Akagawa 2009: Introduction – In: L. Smith, and N. Akagawa, eds. *Intangible Heritage*. London and New York, Routledge, 1-9.

Smith, L. and E. Waterton 2009: ‘The Envy of the World’. *Intangible Heritage in England*. – In: L. Smith, and N. Akagawa, eds. *Intangible Heritage*, London and New York, Routledge, 289-302.

Vecco, Marilena 2010: A Definition of Cultural Heritage: From the Tangible to the Intangible. – *Journal of Cultural Heritage*, v. 11, N 3, 321-324.

Miglena Ivanova
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with National Ethnographic Museum
Bulgarian Academy of Sciences

INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE AND EUROPE INTEGRATION

Summary

After the adoption of the 2003 UNESCO Convention for the Safeguarding Intangible Cultural heritage the notion of intangible cultural heritage became widely spread on the level of national and local heritage management discourses, among academic circles and heritage experts and in some international organizations such as WIPO, ICOM or ICOMOS. In the last decade this notion also appeared in several official documents connected to the cultural and regional policy of the European Union. Thus, while articulating the idea of the growing importance of intangible cultural heritage, the European authorities nowadays increasingly mention it alongside with tangible heritage and envisage it as a separate entity in several guiding document, outlining key aspects of the present day and the future principles of EU cultural policy. Last, but not least, the brief review of the official documents under consideration in this paper clearly show that the identity politics and the current visions for the development of the EU presuppose such notions of intangible cultural heritage which tend to go far beyond traditional culture as to encompass elements connected to modern times and to recent past.

Миглена Иванова
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

Нематериално културно наследство и европейска интеграция

Резюме

След приемането на Конвенцията на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство през 2003 понятието нематериално културно наследство започва широко да се използва в дискурса, свързан с мениджмънта на културното наследство на национално и локално ниво, в академичните среди и от експертите по културно наследство, както и в редица международни организации като WIPO, ICOM, ICOMOS и др. В

последното десетилетие терминът нематериално културно наследство присъства и в редица официални документи, свързани с културните и регионалните политики на Европейската общност. Обосновавайки идеята за нарастващото значение на нематериалното културно наследство, официалните европейски институции днес все по-често го споменават самостоятелно или редом с материалното културно наследство. Същевременно заслужава специално да се отбележи, че краткият преглед на някои от официалните документи, публикувани в Официалното издание на Европейската общност, който беше направен в настоящия доклад, ясно показва, че имплицитно и експлицитно съдържащите се в тях схващания за същността на нематериалното културно наследство надхвърлят представата за неговата свързаност с традиционната култура и включват елементи, свързани с модерността и с неотдавнашното минало.

NEMATERIĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA DIGITALIZĀCIJA – REZULTĀTI UN PĒTNIECĪBAS PERSPEKTĪVAS BULGĀRIJĀ

KOPSAVILKUMS

Pēdējo desmit gadu laikā kultūras mantojuma digitalizācija Bulgārijā kļuvusi par prioritāru uzdevumu. Šeit norādītajos zinātniskajos pētījumos redzama folkloras mantojuma digitālā arhivēšana un eksponēšana. To kopējiem spēkiem ieviesušas Bulgārijas Zinātņu akadēmijas pētnieku (Folkloras institūta un Matemātikas un informātikas institūta) un universitātes speciālistu grupas. Izstrādātās metodikas mērķis ir izveidot digitālo arhīvu un bibliotēku, kur glabājas un tīmeklī aplūkojami zinātnēi, izglītībai un kultūras tūrismam noderīgi artefakti un kolekcijas. Šādi pētījumi uz zinātniskā arhīva bāzes, kas aptver folkloras kultūru kā vienotu sistēmu, mūsu valstī veikti pirmoreiz. Tur jūs atradīsiet: folkloras arhīva analīzi, klasifikācijas shēmas optimizāciju, parametru atvasināšanu dažādu ierakstu un dokumentu digitalizācijai, artefaktu aprakstu matricas veidošanu, virtuālās prezentācijas kolekciju atlasu un apstrādi. Šīs izstrādnes veicina nemateriālā kultūras mantojuma vienota tīkla un digitalizācijas standartu izveidi atbilstoši Eiropas un pasaules praksei.

Atslēgas vārdi: digitalizācija, nemateriālās kultūras mantojums, Bulgārija, nacionālo interešu arhīvs, klasifikācijas shēma, metadati, artefaktu apraksta matrica, digitālais arhīvs un bibliotēka, kolekcijas, bibliogrāfiskais nodrošinājums, saglabāšana un virtuālā ekspozīcija.

Nemateriālā kultūras mantojuma digitalizācija ir aktuāls jautājums globālā kontekstā. Lai kvantitatīvi un jēgpilni izvērstu šo dokumentēšanas komplektu paplašināšanu, vēl vairāk jūtama nepieciešamība izmantot Eiropas un pasaules praksi modernu digitālo arhīvu un bibliotēku veidošanā. Pēdējos gados Bulgārijā darbs šajā virzienā noris īpaši aktīvi. Dažādas institūcijas, organizācijas un komandas koncentrēti pievēršas kolekciju un individuālo fondu digitalizēšanai, taču prioritārais uzdevums ir izveidot un popularizēt vienotu kultūras mantojuma glabāšanas tīklu. Ar

šādu nolūku, apvienojot dažādu Bulgārijas Zinātņu akadēmijas (BZA), augstskolu, muzeju un bibliotēku speciālistu zināšanas un darbu, ir izstrādāts lietišķais pētījums.

Šajā rakstā parādīti Folkloras institūta (tagad Etnoloģijas un Folkloras pētnieciskā institūta ar Etnogrāfiskā muzeja – EFIEM)¹ un BZA Matemātikas un informātikas institūta starpnozaru projekta, kurā piedalījās arī speciālisti no Sv. Kirila un Sv. Metodija universitātes Veliko Tarnovo, rezultāti. Projektu uzsāka 2006. g. ar Nacionālā zinātnes fonda finansiālu atbalstu, kurā ietilpst izglītības ministrija, organizācija „Jaunatne un zinātne Nacionālās programmas paātrinātai informācijas sabiedrības attīstībai ietvaros”.² Tas turpina abu institūtu 2002. g. aizsākto kopīgo darbu, kura mērķis ir atjaunināt Nacionālā Nemateriālā kultūras mantojuma centra

.....

¹ Pēc apvienošanās 2010.gada jūlijā ar Etnogrāfijas institūtu ar muzeju.

² “Technologies Founded on Knowledge about Digital Resources and Virtual Presentation of Significant Collections of Bulgarian Folk Heritage” (No. IO-O3/2006).

(NNKMC) rezerves fondu. Šis centrs ir EFIEM struktūrvienība, vienīgā šāda veida struktūrvienība valstī. Mērķis ir izstrādāt artefaktu un Bulgārijas nacionālā mantojuma kolekcijas digitalizācijas un virtuālās prezentācijas metodiku ar aplikācijām zinātnes, izglītības un kultūras tūrisma vajadzībām. Valsts mērogā šādi analītiskie un lietišķie pētījumi, kas aptver visu tautas kultūras sistēmu, tiek realizēti pirmo reizi.

Detalizētāk pievērsimies folkloristu grupas pētījumam, strādājot ar kopprojekta „**Bulgārijas nacionālā mantojuma fonda (BNM) izveidošana un eksponēšana**”³ 1. moduli. Šim pētījumam piemīt folkloristiska specifika, jo tā mērķis ir radīt specializētu tehnoloģiju nacionālo artefaktu mūsdienu zinātniskai apstrādei un organizācijai, nodrošinot optimālu aizsardzību un mūsdienīgu pieeju informācijai. Mērķi ir droša datu uzglabāšana un digitālo resursu izveidošana nacionālo kultūru simbolizējošu prakšu un tradīciju virtuālai prezentācijai. Tas savukārt ir licis pārskatīt zinātniskās ekspertīzes un terminoloģijas jomu. Ar šādu domu pētījumā iekļauts dažādu folkloras pētnieku paaudžu ieguldījums, gan mantojums, gan sadzīves prakses.

Folkloristu komandas izstrādājam nepieciešams satura konceptuālais modelis un digitālā arhīva struktūra, kas darbojas ar programmas rīkiem un kam piemērota datu aizsardzība.⁴ Labi izprotot arhivējamā folkloras masīva specifiku, pētījumā izmantota

NNKMC pieredze sistematizēšanā, klasificēšanā un arhivēšanā, ņemot vērā dažāda veida pierakstu (audio, foto, video, teksts) digitalizācijas īpatnības.

Pētījumā ietilpst: 1) nacionālo artefaktu un dokumentu semantiskā un strukturālā analīze, 2) metadatu sagatavošana digitalizācijai, galveno un specifisko parametru noteikšana multimediju satura indeksēšanai, 3) matricas izveide nacionālo artefaktu aprakstiem, 4) tipisko un reprezentatīvo kolekciju atlase un apstrāde, 5) papildus bibliogrāfisko avotu, kā arī digitālo arhīvu un digitālo bibliotēku nodrošināšana.

FOLKLORAS ARHĪVS – SEMANTISKĀ UN STRUKTURĀLĀ ANALĪZE

Lai izveidotu digitālo arhīvu, tika veikta specializēta NNKMC pieejamā arhīvu masīva analīze – dokumentu saturs, arhīvā klasificēto un katalogizēto mediju tipi. Tie ir dinamiski mainīgi, atkarībā no lietojuma un pētnieciskās pieejas.

Kopš folkloras institūta darbības sākuma (1983. g.) nacionālās kultūras dokumentēšana un saglabāšana visā tās daudzveidībā un sistemātiskā kārtojumā ir izvērusies par prioritāti. **Nacionālā programma Bulgārijas folkloras vākšanai un izpētei**, ko izveidoja prof., *Dr.sc.* Todors Iv. Živkovs (*Zhivkov* 1985–1986), iezīmēja

.....

³ Nr. IO-03-01/2006, programmas vadītāja Vanja Matejeva. Detalizētāks pētījuma apraksts speciālajā izdevumā “Bulgarian Folklore” – *Mateeva* (Ed.) 2010; *Mateeva* 2010a. Tajā publicēti raksti ar līdzīgu tematiku arī no Maķedonijas (*Tatarchevska* 2010) un Serbijas (*Gavrilovich* 2010), pateicoties Skipas (Maķedonija) Starptautiskajā Etnoloģijas un kultūras mantojuma popularizēšanai veltītajā simpozijā nodibinātajiem kontaktiem (20-21.09.2010).

⁴ Skat.: *Bogdanova* 2010 un minētās atsauces.

jaunu posmu un arhīvs ieguva **Bulgārijas Nacionālā folkloras vākšanas un glabāšanas centra** statusu (1989). Specializēto grupu zinātnieki kopā ar reģiona un muzeju darbiniekiem un studentiem veica reģionālās aptaujas ciemos un pilsētvidē.⁵ Prof. Živkova organizētās pastāvīgās „Prof. Ivana Šišmanova darbnīcas” (kas darbojās 1970.–1980.g.) ietvaros notika jauno folkloristu ekspedīcijas Sv. Klimenta Ohridska Sofijas Universitātē. Integrētie lauka pētījumi, izmantojot zinātniskos ieteikumus, metodiskos norādījumus, aptaujas un ierakstu tehniku, izveidoja nozīmīgu nacionālās kultūras dokumentālās kolekcijas vākšanas sistēmu. Lauka materiāli ir publicēti „Folkloras un tautas pētījumu kolekcijā” un citās publikācijās.⁶ Lielais un

daudzveidīgais dokumentālais masīvs prasa arvien precīzāku savāktās informācijas apstrādi un sistematizāciju.

1990. gados sākās darbs pie elektroniskās datu bāzes izveides un dažādu veidu dokumentu digitalizācijas attīstības. Pēc 2000. g. šie procesi kļuvuši atvērti arī folkloras kā kultūras mantojuma aizsargāšanas starptautiskajai praksei. Projekta „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” (projekta vad. Prof. *Dr. sc.* Mīla Santova) rezultātā tika izstrādāts **Nacionālais tradicionālo nodarbju un prasmju saraksts** (*LHT*, 2004).⁷ Saraksts atbilst tradicionālās kultūras un zināšanu specifikai, un to ir ratificējusi Bulgārijas UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu.⁸ Pēc klasifikatoru un folkloras kā kultūras mantojuma parametru pārskatīšanas 2007. g. centru pārdēvēja par **Nacionālo nemateriālā kultūras mantojuma centru**.

Dokumenti, kas glabājas NNKMC parāda sistematizētu nacionālo kultūru visā tās daudzveidībā, kā kultūras mantojumu un tradīciju, tā arī mūsdienu praksi un specifisku saziņas veidu ikdienas dzīvē. Šeit ir piemēri no dažādiem valsts reģioniem, Bulgārijas diasporas, kultūras tradīcijām Eiropā un ārpus tās. Arhīvu bagātina materiāli, kas saņemti no lasītavām (čitālistēm) – kultūras iestādēm, kam ir sevišķi svarīga loma nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanā.⁹ Pirmajos lauka pētījumos galvenokārt reģistrēja stāstus un dziesmu tekstus, rituālu aprakstus un prakses. Tad šo loku sāka paplašināt, integratīvi papildinot un dažādojot izpētīto artefaktu klāstu. Šodien lauka intervijas ir dominējošie arhīva ieraksti, kā video dokumenti tās kļuvušas par iecienītāko lauka izzināšanas, pētniecības un apmācību veidu.¹⁰ Turklāt ir vēlēšanās ne tikai piefiksēt konkrētos paraugus, bet arī ierakstīt notikumu saturu.

Arhīva struktūras veidošanas pamatprincips ir izmantot materiālu pēc satura un ieraksta/medija tipa. Dokumenti tiek glabāti četros arhīva fondos: papīra dokumentu, foto, fono un video arhīvos. Prakse rāda, ka lauka pētījumu materiāliem arhīvā ir

.....

⁵ Skat. *Regional Explorations* 1989– 2002.

⁶ Detalizētāku biogrāfiju skat.: *Mateeva* 2007.

⁷ Seminārā, kurš norisinājās Arbanasi, Bulgārijā (2007. g. jūnijā), piedaloties Austrumeiropas valstu pārstāvjiem (tostarp Maķedonijai), Bulgārijas pieredze guva augstu novērtējumu.

⁸ Pieņemta UNESCO Parīzē, 2003 (*Santova* 2004).

⁹ Skat. *Santova, Nenova* 2006. NNKMC ir bibliotēkas fonds, ko dotē Kultūras ministrija.

¹⁰ Skat. *Rashkova*, 2005; *Mateeva, Delcheva* 2005; *Mateeva, Delcheva* 2006.

pievienoti attiecīgi apraksti un atšifrējumi. Kopš 1986. g. spēkā ir **Noteikumi par folkloras arhīva materiālu vākšanu, saglabāšanu un izmantošanu**.¹¹ Tajos ir detalizēti norādījumi par masīva dokumentēšanu, materiālu apstrādes paņēmieniem, to sakārtošanu un piemērošanu arhīva vajadzībām. Noteikumos ir pilnībā izstrādāta Nacionālās programmas Bulgārijas folkloras vākšanai un glabāšanai iestatīšana (Živkovs 1985–1986), klasifikācijas modelis, sistematizācijas principi, dokumentu arhivēšana un piekļuve dokumentiem.

Darbojas arī arhīva folkloras materiālu katalogs: aprakstošais un tematiskais pēc ciemiem, informētājiem un ierakstiem. Tam pamatā ir klasifikācijas sistēma (KS), kas veidota atbilstoši nacionālās kultūras pamata vienībām, t. i. rituāli un svētki, literatūra, dziesmas, mūzika, deja, pasaules esība. Shēma ir kā ļoti sazarots koks – 23 galvenās kategorijas (rubrikas) ar daudzām apakš kategorijām; tai ir vairāki principi: iepazīstināt ar kultūras daudzveidību un likumsakarībām, uzsverot atsevišķu kultūras faktu unikalitāti, arhīva lietošana, iespēja papildināt to ar jaunu informāciju. KS piemīt sava loģika un kultūras sinerģiskā rakstura modalitāte. Tās struktūra ir nosacīta un no dažādu teorētisko paradigmu viedokļa pakļauta iespējamai kritikai, taču šajā gadījumā prioritārais uzdevums ir izveidot pēc iespējas labāku iespēju orientēties milzīgajā un daudzveidīgajā materiālu krājumā. Kataloģizācija ir nepieciešamais solis ceļā uz empīrisku datu elektronisko apstrādi (*Mateeva, Stanoeva 2001*).

DIGITĀLAIS ARHĪVS: TAUTAS ARTEFAKTU MATRICAS APRAKSTS

Padziļināta arhīva fondu izpēte ļauj pārvietot galvenos parametrus, lai aprakstītu digitālos objektus un izveidotu nacionālo artefaktu matricas aprakstu. Tiek izmantoti pieejamie arhīva dati par dokumentu (objekta/artefakta) saturu, ieraksta tipu (audio, video, foto, teksts) u. c., kas atrodas arhīvu materiālos, inventāra reģistros, katalogu lapās un elektroniskajos failos, ko sagatavojis NNKMC. Izkārtojums matricas laukā sniedz iespēju parādīt arhivētos dokumentus kā, piemēram, dažāda veida ierakstus ar atšķirīgu saturu. Darbs tiek koordinēts ar kolēģiem no BZA MII.¹²

Digitālā arhīva pamatvienība ir **Folkloras objekts**. Ieviesto analītisko procedūru mērķis ir efektīvi indeksēt folkloras jomas un artefaktu saturu/tipoloģiju. Ar nodomu izveidot pilnīgu optimālo parametru „paketi” katra objekta aprakstam, pieejamā klasifikācijas shēma ir uzlabota atbilstoši pašreizējiem zinātniskajiem pētījumiem un rezerves masīva faktiskajam saturam. Lai to panāktu, notiek konsultācijas ar

ekspertiem, kas pēta dažādas nacionālā mantojuma jomas. Digitālā arhīva informatīvo saturu veido daļēji restrukturizējot KS, bet saglabājot esošās apakškategorijas. Jūtama tendence samazināt sadalījumu – no sākotnēji noteiktajām 23 uz 20 kategorijām. Mērķi ir: precīzāks nacionālā mantojuma apraksts un labāka orientēšanās lietotāju informācijas datu bāzē.

Digitālajā arhīvā KS tiek izmantotas kā nacionālo interešu objektu **matricas** apraksta **komponente**; jēgpilns parametru komplekts – ko diferencē klasiskā kataloga

.....

¹¹ Skat. Anchev, Penchev 1988

¹² 2. modulis: „Development, Annotation and Protection of BFH Fund”, programmas vadītāja G. Bogdanova.

semantiskais kodols un lauki, kuros fiksēti un atrodami arhivētie materiāli. Hierarhiska KS struktūra nekādi neierobežo pieejamo materiālu klasifikācijas un sistematizācijas procedūras, jo visi matricas lauki ir uzstādīti vienādi. Svarīgi, lai cilvēks, kas ievieto informāciju attiecīgajā laukā, apraksta izvēlē būtu maksimāli precīzs, un parādītu nacionālo interešu objektam adekvātu saturu. Matricai ir arī KS neaprakstīti parametri, kurus jāsakārto un jāatspoguļo papildlaukos. Ir iespējas ieviest un uzstādīt nolasītājus mūzikai, filmām ar deju grafiskajiem aprakstiem u. c.

Digitālā arhīva un digitālās bibliotēkas apraksta matricu sastāda divu tipu noteicošie apraksta parametri:

1.tips. Nacionālais artefakts/folkloras teksts: jēgpilni parametri, materiāla specifikācija un klasifikācija konkrētā nacionālā mantojuma jomā un tā saglabāšana arhīvā: nosaukums, klasifikācijas shēma ar vispārīgiem virsrakstiem: *Dati par atrašanās vietu, Rituāls un svētki, Dziesmas, Instrumentālā, muzikālā folklorā, Deju folklorā, Bērnu folklorā, Proza, Sakāmvārdi un mīklas, Tautas ticējumi un gudrības, Tradicionālā medicīna, Maģija, Pareģošana, Sapņi, Tērpi un rotaslietas, Materiālie objekti, Tautas mākslas un amatniecība, Arhitektūra un pieminekļi, Pārtika un ēšana, Festivāli, Gadatirgi un skates, u.c.*; apakškategorijas un atslēgvārdi; šifrs un arhīva numurs, pieejamība (kurā arhīvā (-os) glabājas); publicēšanas (datos publicēti materiāli) tiesības (piekļuvei, utt.), valoda (valoda, dialekts); rezumējums; pētījums.

2. tips. Ieraksti: parametri, kas apraksta arhīva materiālus, lai veiktu ierakstu (audio, video, teksti, foto albumi): faila nosaukums; apraksts (norādīts primārais medijs – lentes, kasetes, CD); nošu apzīmējums (notogramma); dejas apzīmējums

(kinetogramma jeb kustības grafiskais attēls); šifra apzīmējums (*Decipherame*); datums, ieraksta vieta, ierakstītājs (-i); ieraksta stāvoklis; informētājs (-i). Ir izstrādāti **īpaši norādījumi**, lai: pabeigtu matricu, piekļūtu digitālajai bibliotēkai un meklētu jebkurā matricas kategorijā, norādot failus (vadošie parametri – ieraksta tips atbilstoši medijam un signatūru skaitam).

DIGITALIZĀCIJA – IERAKSTU METADATI

Digitālais arhīvs ir atvērts informācijai un īslaicīgiem nosacījumiem, kas ļauj ievietot jaunus materiālus un datus, kā arī dod iespēju apstrādāt liela apjoma neviendabīga rakstura dokumentus. Sadarbībā ar matemātiķiem un programmētājiem tiek precizētas piemērotākās programmas un tīmekļa prasības dažāda veida ierakstu (audio, foto, video, papīra dokumentu) digitalizācijai, un noteiktu aprakstošo parametru kopu. Galvenā uzmanība tiek pievērsta arhīvu materiālu digitālajai apstrādei, kur ir palielināts neveiksmes un/vai pazaudēšanas risks.¹³

9 obligātie digitalizācijas veidnes lauki: <title> – artefakta nosaukums, <creator> – skārienjūtīgais ekrāns, digitālā objekta veidošanas situācija, digitalizācijas datums u.c.); <description> – objekta satura apraksts atslēgvārdus un frāžu vietnē, <Date> – primārā ieraksta datums vai periods, <TYPE> – mediju resursu tips (teksti, intervijas, fotogrāfijas, atšifrējumi (*decipherames*), klipī, dziesmas, u.c.); <format> – materiāla digitālais formāts; <identifikators> – signatūru skaits arhīvā, <rights> – informācija par intelektuālā īpašuma materiāla īpašnieku; <source> – sākotnējais ne-digitālais (oriģinālais) objekts.

DIGITĀLĀ BIBLIOTĒKA

Pamatojoties uz izveidoto vienību apraksta matricu, programmētāju komanda izstrādājusi digitālo bibliotēku, ko brīvizvēles formā iespējams papildināt un rediģēt (*Pavlov et al* 2010).¹⁴ Šai nolūkā esam izveidojuši dažādu nacionālo objektu aprakstus (matricu) kopā ar attiecīgiem ierakstiem. Tiek veikta specializēta izvēlēto objektu un folkloras kolekcijas apstrāde un uzskaitē. (Piemēram, video tiek pārbaudīti un sagatavoti raksturīgu video klipu uzstādīšanai). Ir sagatavotas instrukcijas datu ievadīšanai digitālajā bibliotēkā. Ievadītie dati ir pabeigti un izrediģēti, ir veikta failu stāvokļa kontrole.

Digitālā arhīva izstrādātais modelis dod iespēju papildināt matricas laukus ar specializētu informāciju par to, kā nespeciālistiem viegli veikt ievietošanu. Personāls

var veikt pirmapstrādi un pieejamā rezerves masīva aprakstu. Saņemot jaunus materiālus, reģistrētāji var sagatavot vietnēs jau reģistrēto objektu un dokumentu aprakstus (atbilstoši izveidotajai matricai). Šis jautājums ir svarīgs no digitālā arhīva paplašināšanai nepieciešamā personāla viedokļa.

TIPISKĀKĀS UN REPREZENTATĪVĀS KOLEKCIJAS

Kolekciju atlase, sistematizēšana un strukturēšana tipos digitālajā arhīvā un bibliotēkā savienojama ar informācijas datu analīzi, pamatojoties uz kuru tiek noteikta tipoloģija un izpausmes jomu/objektu specifika. Tā ir mērķtiecīgi izmantojama pētniecībā, izglītībā, sociālajās un kultūras izpausmēs un noderīga plašai sabiedrībai.

Galvenais princips ir kolekciju veidošana ap Bulgārijas kultūras mantojumu pārstāvošajām jomām un artefaktiem. Kā kolekcijas vienībai folkloras objektam ir dots vispārējais apraksts un specifiskie parametri, kā arī papildus informācijas avoti. Tiek ņemta vērā artefaktu specifika, kas parādās gan saistībā ar saturu, pieejamību un dažāda tipa dokumentu (audio, foto, video, teksts) stāvokli. Multivides datus arhīvā pēta tos virtuāli eksponējot. Arhīvā pieejamā informācija, kas ņemta no katalogiem, inventāra grāmatas u. c., tiek lietota, veicot nacionālo objektu sākotnējo tehnisko atlasu.

.....

¹⁴ 3. modulis: Digitālās bibliotēkas un informācijas portāla ar virtuālo ekspozīciju „BNM” attīstība, programmas vadītājs R. Pavlovs.

Šobrīd ir tendences atlasīt nacionālos objektus konkrētām pozīcijām, kurām arhīva fondos varētu atrast iespējami daudz aprakstošos dokumentus saturiskā izpausmē, gan arī dažādas ilustrācijas. Piemēram, „dziesmas” apraksts ir paveikts, nosakot tās saikni ar attiecīgo pozīciju, fiksējot vēsturiskos ierakstus, piesaistot audio kaseti, mūzikas atšifrējumus, dziesmas tekstu, dziesmas videokaseti, izpildījumu, izpildītāja fotogrāfiju. Internetā iecienītākā ekspozīcija ir ļoti sīki aprakstīta un visvairāk daudzpusīgi ilustrēta. Līdz ar to izrādās, ka nepieciešams turpināt pieejamo dokumentu un ierakstu apstrādi. Piemēram, arhīva fondā ir videokasete ar konkrētu deju – svarīgi, lai tās aprakstam būtu pievienota kinetogramma, ko sagatavojis speciālists, lai būtu iespējams atrast informāciju par šīs dejas grupu/individuālo izpildītāju, utt.

Pamatprincips nacionālo objektu atlasei, aprakstiem un kolekcijām ir parādīt vietējo un reģionālo dažādību. Piemēram, Lācars, Lācara dziesmas, dejas, apģērbi u.c., tiek parādīti, izmantojot gan dokumentus, gan ilustrācijas, specifiskus vietējo, reģionālo, etnisko vai reliģisko kopienu pētījumus valstī. Tajā pašā laikā ir svarīgi izcelt simboliskos kultūras paraugus un adekvāti parādīt atlasīto objektu un kolekciju specifiskumu.

PAPILDUS AVOTI UN BIBLIOGRĀFISKAIS NODROŠINĀJUMS

Artefaktu zinātniskajam aprakstam digitālajā arhīvā nepieciešams specializēts bibliogrāfiskais nodrošinājums. Pēc meklēšanas, sistematizācijas un pieejamās literatūras par folkloras mantojumu (monogrāfijām, pētījumiem, rakstiem, referātiem, publicētajiem lauka materiāliem u.c.) apstrādes, bibliogrāfiskos datus iekļauj konkrētu objektu aprakstā digitālajā bibliotēkā. Tā mērķis panākt augstu informācijas blīvumu un fiksēt pētījuma pašreizējo stāvokli.

Bulgārijas folkloras un etnoloģijas pētniekiem ir savas tradīcijas specializēto bibliogrāfiju veidošanā. Tās periodiski publicētas žurnālā „Bulgāru Folklorā” un „Bulgārijas Etnoloģija”.¹⁵ Pēdējos gados parādās daudz plašāki bibliogrāfiskie darbi (Zhelev 2008, Zhelev 2010). Bibliogrāfijas, pētījumu un publicēto empīrisko pētījumu un materiālu iekļaušanai elektroniskajā žurnālā pamatā ir reorganizēta bibliotēku informācija, kuras mērķis ir panākt optimālu un kompetentu nacionālo artefaktu un izpausmju jomu aprakstu. Kā papildu informācijas avoti, tiek izmantota un NNKMC saglabāta arī informācija no citiem arhīviem un privātām kolekcijām. Reprezentatīvas vietnes izveidošana prasa precīzi izraudzītu izvietojumu, izmantojumu un metodes bibliogrāfiskā masīva izcelšanai, kas saskaņoti ar programmatūras procedūrām un digitālo datu aizsardzību. Kolekcijām, kas ir atlasītas eksponēšanai, sagatavoti ievadteksti/annotācijas.

.....

¹⁵ Tajā aplūkoti tematiski organizēti lietišķa un izglītojoša rakstura pētniecības un attīstības jautājumi. Īpašās sadaļās publicēti teksti studentiem un jauniešiem pētniekiem, aptaujas, lai vāktu apvidus un arhīvu datus valstī u.c.

Rakstā apspriestais lietišķais pētījums ir balstīts uz plašiem arhīvu fondiem, kas ir reprezentatīvs zinātnisko pētījumu rezultāts un pārstāv nacionālo kultūru, nacionālo mantojumu, tradīcijas un ikdienas praksi. No šādas pozīcijas sasniegtais var kalpot par

pamatu nemateriālā kultūras mantojuma vienota tīkla izveidei un nozīmīgu artefaktu un kolekciju virtuālai prezentēšanai Eiropas un pasaules telpā.

Izstrādnes nepieciešams paplašināt un uzlabot, iekļaujot vēl vairāk zināšanas un avotus. Kopš 2009. g. šī plāna ietvaros darbojas kopprojekts ar Matemātikas un informātikas institūtu, kura mērķis ir izveidot digitālo mūzikas arhīvu. Specializētie pētījumi un procedūras ir nepieciešami to artefaktu un kolekciju digitalizācijai, kas pārstāv arī citas jomas – deju kultūru, rituālu un svētku prakses, tautas māksla, u.c.

Dažādas institūcijas, nevalstiskās organizācijas un grupas, strādājot pie dažādiem projektiem un programmām, izrāda rūpes par kultūras mantojuma digitalizāciju kā par valstiski svarīgu procesu. Tomēr pat veiksmīgas datu pārvietošanas gadījumā joprojām pastāv zināšanu un darbību sadalījuma problēma, kas noved pie daļējiem rezultātiem. Precīza projektu un iniciatīvu saskaņošana ir absolūti nepieciešama.

Prioritāra ir simbolisko nacionālo tradīciju un prakšu saglabāšanas un tālāknodošanas nacionālās programmas produktīva attīstība – programma, kas ir izklāstīta jau mūsu bulgāru folkloras zinātnes rītausmā. Mūsdienās tas nozīmē realizēt visaptverošu valsts stratēģiju un saskaņotu kultūras politiku, lai aizsargātu nemateriālās kultūras mantojumu. Obligāts šādas stratēģijas solis ir artefaktu digitalizācija atbilstoši pašreizējai starptautiskajai praksei, izstrādājot vienotajiem standartiem un ar optimālu pieejamo resursu izmantošanu. Mērķtiecīgi ir izveidot īpašu valsts atbalsta fondu.

Perspektīva ir arī centieni apvienošana gan valsts, gan starptautiskajā mērogā. Bulgārijā jau tikuši sperti soļi kultūrvēsturiskā mantojuma iesaistīšanai Viseiropas kultūras portālā „Europeana”. Kopš 2009. g. Plovdivā Emīla Stojanova (Eiropas Parlamenta deputāts) informatīvais centrs rīko sanāksmes ekspertiem no dažādām iestādēm un organizācijām. Tajās tiek apspriesti principi un darbības Bulgārijas materiāla iesaistīšanai „Europeanā”. Vienā no šīm sanāksmēm – 2010. g. oktobrī – tika prezentēti mūsu pētījuma rezultāti.¹⁶ Mēnesi iepriekš tajos dalījāmos Starptautiskajā simpozijā, ko rīkoja Maķedonijas Ethnoloģijas biedrība Stipā, Maķedonijā.¹⁷

LITERATŪRA

Anchev, Pentchev 1988: Anchev, A., Vl. Pentchev. Правила за записване, обработване и систематизиране на теренни фолклорни материали [*Rules for writing, processing and systematization of field folk materials*]. – Български фолклор, № 4, 101 – 107.

.....

¹⁶ *Mateeva 2010b.*

¹⁷ *Mateeva 2010c.*

Bogdanova 2010: Богданова, Г. 2010: Дигитален архив „Българско фолклорно наследство”: програмно осигуряване и защита на данни [*Digital Archives Bulgarian Folk Heritage: Program Tools and Data Protection*]. – Български фолклор, № 3–4, 30-40.

Bogdanova, G., Ts. Georgieva 2005: Discovering the Association Rules in OLAP Data Cube with Daily Downloads of Folklore Materials. – In Proceedings of the International Conference on Computer Systems and Technologies, Varna, pages IIIВ.23-1-IIIВ.23.

Bogdanova, G., Ts. Georgieva 2008: Using Error-correcting Dependencies for Collaborative Filtering. – Data and Knowledge, 66, 3, Elsevier, 402–413.

Bogdanova, G., R. Pavlov, G. Todorov, V. Mateeva 2006: Technologies for Creation of Digital Presentation and Significant Repositories of Folklore Heritage. – Advances in Bulgarian Science Knowledge. National Center for Information and Documentation, 3, 7–15.

Bogdanova, G., T. Todorov, Ts. Georgieva 2007: Algorithms for security and analization of experimental multimedia archive. – Mathematica Balcanica, New Series, 21, (3–4), 225–232.

Bogdanova, G, T. Todorov, N. Noev 2010: Digitalization and security of "Bulgarian Folklore Heritage" archive. – CompSysTech '10: In the Proceedings of the 11th International Conference on Computer Systems and Technologies, Sofia, Bulgaria, vol. 471, 335–340.

Zhelev 2008: Желев, М. Анотиран библиографски указател „Списание Български фолклор 1975–2006” [*Annotation Bibliographic Guide “Journal Bulgarian Folklore 1975–2006”*]. Дипломна работа. Катедра Библиотечно-информационни науки, Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски”. София.

Zhelev 2010: Желев, М. Анотиран библиографски указател „Публикации на сътрудниците на Института за фолклор в изданията на института, 1972–2009 г.” [*Annotation Bibliographic Guide “Publications of the researchers of the Institute for Folklore 1972–2009”*]. Магистърска теза. Катедра Библиотечно-информационни науки, Философски факултет, Софийски университет „Св. Климент Охридски”. София.

Zhivkov 1985-1986: Живков, Т. Ив. Национална програма за документиране на българския фолклор. [*National Program for Collection and Examination of the Bulgarian Folklore*]. Непубликуван текст, съхраняван в НЦНКН (ръкопис).

Zhivkov 1989: Живков, Т. Ив. За теренната фолклористика и нейното развитие [*About Field Folklore Science and its Development*]. – В: От Тимок до Искър. Изследвания и материали. Регионални проучвания на българския фолклор. Т. 1. София, 5–21.

LHT 2004: Living Human Treasures – Bulgaria. Sofia, Academic Publishing House “Marin Drinov” (Живи човешки съкровища – България. Академично издателство “Марин Дринов”). Sofia; www.treasures.eubcc.bg.

Mateeva 2006: Матеева, В. Създаване и експониране на дигитален архив “Българско фолклорно наследство” [*Creation and Presentation of “Bulgarian Folklore Heritage”*]. – В: България – Италия: дебати, локални култури, традиции. София, АИ „Марин Дринов”, 127–130. (Mateeva, V. Creazione e consultazione di un archivio digitale “Partimonio folcloristico bulgaro”. – Bulgaria – Italia. Dibattiti, culture locali, tradizioni. Sofia, 2006, 249–252)

Mateeva 2007: Матеева, В. Посланието на проф. Тодор Ив. Живков за документирането и съхранението на фолклора [*The Message of Prof. Todor Iv. Zhivkov on documentation and preservation of Folklore*]. – В: Проф. Тодор Ив. Живков и съвременната фолклористика, етнология и антропология. Съст. А. Каменова-Борин. София, Петексон, 53–64.

Mateeva 2008: Матеева, В. Архив Института за фольклору Болгарської Академі Наук – досягнення, проблеми, перспективи. [*Archive of Institute of Folklore at Bulgarian Academy of Sciences: achievements, problems, perspectives*]. – В: Народна творчість та етнографія, № 2, 53–64.

- Mateeva (Ed.) 2010:** Фолклорно наследство и дигитален архив. Български фолклор [*Folk Heritage and Digital Archive. Bulgarian Folklore*]. (Съст. В. Матеева), №3-4.
- Mateeva 2010a:** Матеева, В. Дигитален архив „Българско фолклорно наследство”: фолклористични изследвания.[*Digital Archive “Bulgarian Folk Heritage”: Folklore Studies*]. – Български фолклор, № 3–4, 11–29.
- Mateeva 2010b:** Матеева, В. Нематериално културно наследство и дигитализация – проблеми и перспективи. [*Intangible Cultural Heritage and Digitalization – issues and perspectives*]. Доклад на национална конференция „Българското съдържание в „Европеана” (01-02.10.2010), гр. Пловдив.
- Mateeva 2010c:** Матеева, В. Дигитално архивиране и популяризиране на нематериалното културно наследство. [*Digital Archiving and Popularization of the Intangible Cultural Heritage*]. Доклад на Научен симпозиум с международен характер „Популяризация на етнолошкото културно наследство” (20-21.09.2010), Щип, Република Македония.
- Mateeva, Delcheva 2005:** Матеева В., Д. Делчева. Фолклорните видеоматериали [*Folklore video tapes*]. – Изкуствоведски четения. Институт по изкуствознание – БАН. София, 146–149.
- Mateeva, Delcheva 2006:** Матеева, В., Д. Делчева. За визуалното представяне на българското фолклорно наследство в интернет [*On visual representation of Bulgarian folklore heritage in Internet*]. – В: Изкуствоведски четения. Институт по изкуствознание – БАН. София, 293–296.
- Mateeva, Stanoeva 2001:** Матеева, В., И. Станоева. Класификационна схема на типологичния каталог в Института за фолклор [*Classification Scheme of Typological Catalogue in Institute of Folklore*]. – Български фолклор. № 2–3, 96–109.
- Rashkova 2005:** Рашкова, Н. Визуални източници на етноложко познание [*Visual Sources of Ethnological Knowledge*]. – Български календар. 90 години Дружество на българите в Унгария. Будапеща, 90–97.
- Regional Explorations 1989– 2002:** Регионални проучвания на българския фолклор [*Regional Explorations of Bulgarian Folklore*]. Т.1. – 4.

Santova 2004: Сантова, М. 2004: Конвенция на ЮНЕСКО за опазване на нематериалното културно наследство [Convention of UNESCO on Preservation of Intangible Cultural Heritage]. – Български фолклор, № 3, 118–132.

Santova, Nenova 2006: Сантова М., С. Ненова. Българското читалище [*Bulgarian Reading House*]. – Български фолклор, № 1, 58–65.

Bogdanova, G., Ts. Georgieva 2005: Discovering the Association Rules in OLAP Data Cube with Daily Downloads of Folklore Materials. – In Proceedings of the International Conference on Computer Systems and Technologies, Varna, pages IIIВ.23-1-IIIВ.23.

Gavrilovich 2010: Гаврилович, Л. Материалите от етнографските проучвания в Сърбия – проблеми на опазването им [*Materials from Ethnographical Field in Serbia: Issues of Their Preservation*]. – Български фолклор, №3-4, 159-163.

Pavlov, R., D. Paneva-Marinnova, M. Goynov, L. Pavlova-Draganova 2010: Services for Content Creation and Presentation in an Iconographical Digital Library. – International Journal “Serdica Journal of Computing”, Vol. 4, 279–292.

Tatarchevska 2010: Татарчевска, И. Архивиране на нематериалното културно наследство в Република Македония [*Archiving of Intangible Cultural Heritage in the Republic of Macedonia*]. – Български фолклор, №3-4, 164-167.

Fig. 1., 2. Catalogue of the Archival Folklore Materials

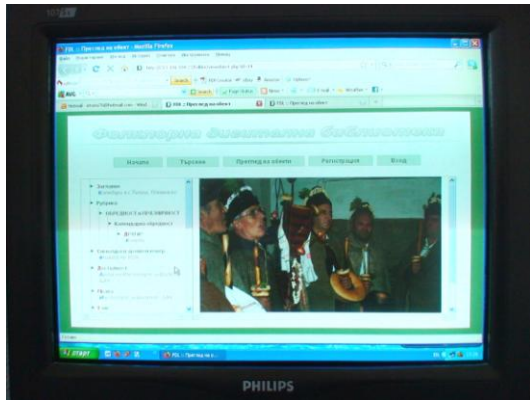

Fig. 2. Digital Archive: Matrix description of folk artifacts

Assoc. Prof. **Vanya Mateeva**
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with Ethnographic Museum
at Bulgarian Academy of Sciences

DIGITALIZATION OF INTANGIBLE CULTURAL HERITAGE – RESULTS AND PERSPECTIVES FOR RESEARCH IN BULGARIA

Summary

During the last decade the digitalization of cultural heritage in Bulgaria appears a task with priority. Here applied scientific studies are presented concerning the digital archiving and exposure of the folklore heritage. They have been implemented jointly by research teams in Bulgarian Academy of Sciences (Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum and the Institute of Mathematics and Informatics) with participation of specialists from “St. Cyril and St. Methodius” University in Veliko Tarnovo. In more details will be presented the studies of a team of folklorists. The developed methodology is aimed at a creation of digital archive and library for preservation and web-presentation of artifacts and collections with applicability in the science, education and cultural tourism. Similar explorations, based on scientific archive and covering the folklore culture as entire system, are accomplished for the first time in the country. There you may find: analysis of folklore archive, optimization of classification scheme, derivation of parameters for digitalization of various records and documents, building a Matrix for description of artifacts, selection and processing of collections for virtual presentation. The developments may contribute for building unified network and standards for

digitalization of intangible cultural heritage in accordance with European and world practices.

Key words: Digitalization, Intangible cultural heritage, Bulgaria, folk archive, Classification scheme, Metadata, Matrix for description of artifacts, Digital archive and library, Collections, Bibliographic provision, Preservation and virtual exposure.

Assoc. Prof. Vanya Mateeva

Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

**ДИГИТАЛИЗАЦИЯ НА НЕМАТЕРИАЛНОТО КУЛТУРНО
НАСЛЕДСТВО – РЕЗУЛТАТИ И ПЕРСПЕКТИВИ НА ИЗСЛЕДВАНИЯ В
БЪЛГАРИЯ**

Резюме

През последните години в България дигитализацията на културното наследство е приоритетна задача. Тук са представени научно-приложни изследвания за дигитално архивиране и експониране на фолклорно наследство. Те са осъществени съвместно от екипи в Българската академия на науките (Институт по етнология и фолклористика с Етнографски музей и Институт за математика и информатика) с участието на специалисти от Великотърновския университет „Св. Св. Кирил и Методий). Разработената методология цели създаването на дигитален архив и библиотека за съхраняване и web-представяне на артефакти и колекции с приложения в науката, образованието и културния туризъм. Подобни изследвания, базирани на научен архив и обхващащи фолклорната култура като цялостна система, се осъществяват за първи път в страната. В тях са включени: анализ на фолклорния архив; оптимизиране на класификационната схема; извеждане на параметри за дигитализация на различни записи и документи; създаване на Матрица за описание на артефакти, подбор и обработка на колекции за виртуално представяне. Разработките могат да допринесат за изграждане на единна мрежа и стандарти за дигитализация на нематериално културно наследство съобразно европейските и световни практики.

Ключови думи: дигитализация, нематериално културно наследство, България, фолклорен архив, класификационна схема, метаданни, матрица за описание на артефакти, дигитален архив и библиотека, колекции, библиографско осигуряване, съхранение и виртуално експониране.

TRADICIONĀLĀS STĀSTNIECĪBAS MŪSDIENU FORMAS

Stāstniecība ir mutvārdu kultūras būtiska sastāvdaļa un skar visas dzīves jomas. Atšķirībā no dziedāšanas, kas parasti saistīta ar svētkiem, rituāliem vai darba situācijām, stāstīšana notiek galvenokārt pauzēs vai šo situāciju robežpunktos. Laikos, kad Bulgārijas lauku sabiedrībā lasītprasme un drukātie teksti bija diezgan liels izņēmums, zināšanas un informācijas apmaiņu lielā mērā nodrošināja stāstniecība. Leģendas – etioloģiskās, ētiskās un eshatoloģiskās – skaidroja pasaules rašanos un attīstību, kā arī galvenās morāles normas, kas regulē cilvēka dzīvi. Pasakas par dzīvniekiem un cilvēkiem, novelistiskas teikas un anekdotes stāstīja par cilvēka rakstura priekšrocībām un trūkumiem, par iespējām būt pašam savas laimes noteicējam. Vēsturiskās leģendas atklāja pagātnes notikumus, kas risinājušies pazīstamās vietās, konkrētās kopienās un atsevišķās ģimenēs. Stāstos tika apspriesta arī ikdienas dzīve – kas noticis un ar ko, arī notikumi valstī un pasaulē kopumā.

Stāstniecība tradicionālajā mutvārdu kultūrā pilda daudzveidīgas funkcijas.¹ Kā dabīgs sazināšanās veids, tā raisās ikreiz, kad radušies piemēroti apstākļi: kad kādā iespējamā vietā ir pietiekami daudz laika, ir noteikta dalībnieku iekšējā attieksme un labs stāstnieks. Šādu specifisku sabiedrību var definēt kā svētku saietu, jo tā uz laiku ignorē haotisko ikdienas dzīvi un īslaicīgi izbauda ideālas attiecības – iespēju dalīties uzskatos un priekšstatos par pasauli, dzīvojot līdz galvenā varoņa liktenim un piedzīvojumiem, viņa/viņas pārbaudījumiem un uzvarām, viņa/viņas vērtībām un centieniem. Tādējādi, papildus izklaidei un izpriecai, stāstniecība pievērš klausītāju uzmanību būtiskām sabiedrības problēmām un idejām, veido pasaules uzskatu, nosaka attieksmi un uzvedību atbilstoši pieņemtajām normām un priekšstatiem.

Stāstniecība apstiprina priekšstatu par pastāvošajām vērtībām,¹ un orientē labā un ļaunā jēdzienu izpratni, tādējādi tā ir arī svarīga izglītības forma un instruments bērnu iepazīstināšanai ar vecāku ļaužu pasauli. Taču stāstniecība orientē ne tikai bērnu – tajā ietilpst arī komentārs par to, kas notiek realitātē, piešķirot stāstam pabeigtību un nozīmi. Šie stāsti sniedz filozofisku vispārinājumu par dzīvi, kā arī tās ideoloģisko, ētisko un morālo vērtējumu. Turklāt katra stāstījuma mērķis ir pārliecināt

klausītāju par pieņemto standartu un normu pareizību, mēģināt pasniegt tos kā „dabīgus” un pat kā „vienīgos iespējamus”. Tātad, stāstniecība ir arī apmācību process: tā norāda klausītājiem, kad un kā rīkoties, ļauj orientēties pasaules vērtībās, piedāvā viņiem „pareizas” un „nepareizas” uzvedības izvēli, un līdz ar to arī sociālās lomas izvēli. Tas nozīmē, ka katrā stāstā ir gan uzvedības piemērs, gan motīvs.

.....

¹ Tradicionālās stāstniecības funkciju detalizētāku analīzi skat.: *Georgieva* 2004.

Turklāt, stāstījums pilda starpnieka lomu informācijas un pieredzes apmaiņā – diahroniski, starp dažādām paaudzēm, un sinhroni, starp laikabiedriem. Informācija ir dažāda un plaša – tā skar visas sociālās dzīves sfēras un visas vecuma grupas. Pirms mediji, galvenokārt radio un televīzijas pārraides, sāka ieņemt privātās dzīves telpas un kļuva par galveno ziņu informācijas avotu, šī loma piederēja stāstniecībai. Stāstījumi atklāj notikumus to veselumā – faktus kopā ar novērtējumu. Tas izskaidro stāstniecības ārstniecisko lomu: sižetiskā lietu sasaiste nepieļauj nejaušību un neskaidrību, un visas lietas iegūst savu vietu cilvēku pasaules kārtībā. Tādējādi katastrofas un dabas parādības izrādās sods un pārbaudījumi, ko sūta Dievs; veiksmes līkloči – brīnumaina iejaukšanās no augšas; sakrītības laikā vai telpā tiek uztvertas kā zīmes un brīnumi, utt. Caur šo stāstījumu pasaule un notikumi tajā kļūst saprotami; to secībā var saskatīt zināmu regularitāti, un indivīds šai regularitātei var sekot pats savos darbos un nodomos.

Tātad stāstījums ir būtiska mutvārdu kultūras aktivitāte: tas attīsta pasaules uztveri, nosaka sabiedrības viedokli un regulē attiecības. Stāstījumi piešķir jēgu ikdienas dzīvei, iezīmē pamatu dzīvei sabiedrībā, un piedāvā pasaules skaidrojumu tā veselumā. Un tas padara stāstnieku jo sevišķi svarīgu. Viņam/viņai ir jākontrolē auditorija un ar savu daiļrunību jāizraisa īpašs iespaids. Taču viņam/viņai ir jāspēj vēl daudz kas vairāk – jābūt tradīcijas un tās pasaules redzējuma „aizstāvim”, viņam/viņai jābūt gudram vīrietim/gudrai sievietei, kas ne tikai izteic lietas vārdos, bet spēj tās izvērtēt un interpretēt, viņam/viņai jābūt skolotājam un audzinātājam, kurš katrā stāstā atrod pamācību, un sasaista to ar reālo dzīvi un notikumiem viņa/viņas kopienā; viņam/viņai jābūt arī aktierim un jokdarim, kas ar smiekliem prot „izlabot” cilvēku vājības un trūkumus. Tieši tāpēc mutvārdu stāstnieks ir ne tikai cilvēks, kas stāsta stāstus, viņš/viņa ir tas, kuram ir zināšanas un viņš/viņa tās nodod tālāk, savā kopienā

viņš/viņa ir gudrais vai pedagogs, vēsturnieks vai filozofs, morālists vai psihoterapeits, un retos gadījumos – to visu apvienojums.

Mūsdienās stāstniecības loma nav būtiski mainījusies, taču tās vieta un nozīme sabiedrībā ir kļuvusi samērā ierobežota. Diferenciācija un specializācija visās cilvēka dzīves jomās pakāpeniski atņem tai eksistenciālo nozīmīgumu, un atbīda to perifēro komunikāciju zonā, stingri ierobežojot tās potenciāla realizēšanos. Zinātne piedāvā skaidrojošu teoriju vai, precīzāk, skaidrojošas teorijas par pasauli un dažādām tās parādībām. Dažādas sociālās institūcijas kontrolē sabiedrības uzvedību un attiecības, skolas un universitātes ir kļuvušas par galveno izglītības un zināšanu ieguves avotu, bet māksla, literatūra it īpaši, pārveido stāstniecību par specializētu nodarbi, kas atklāj un skaidro cilvēka eksistenci tās veselumā.

Tomēr pat mūsdienu sabiedrībā, kur valda globalizācija un elektroniskie plašsaziņas līdzekļi, stāstniecība joprojām demonstrē vitalitāti un nozīmi. Tā neatlaidīgi turpinās īslaicīgās vai stabilākās kopienās un joprojām pilda cilvēku komunikācijas līdzekļa funkciju, skaidro, identificē, un interpretē pasaules parādības. Stāstījumi bieži vien raisās tad, ja kāda cilvēku grupa pavada laiku tiešā kontaktā un ierobežotā telpā. Tas var būt obligāts skolas apmeklējums, armija vai kāda salīdzinoši stabila profesionālā vide, šaurāks vai plašāks ģimenes, radu loks vai labprātīgi izvēlēts draugu pulciņš, bet tā varētu būt arī īslaicīgi izveidojusies kopiena dažādos pagaidu apstākļos – gaidot rindā, ceļojot ar vilcienu, atrodoties kopīgā brīvdienas vietā, u.c.

Visi šie atgadījumi, stāstījumi un to komentāri, ir ne vien spēle, bet manifestē identificēšanos ar noteiktu sociālo vidi, un līdz ar to iegūst grupas piederības pazīmes nozīmīgumu. Mūsdienās pieaugošā interese par mutvārdu vēstures leģendām vēl jo vairāk akcentē šīs identifikācijas pazīmes nozīmi. Šodien aktuāla kļuvusi ģimenes genealoģijas pētīšana, stāsti par tuvākiem vai tālākiem radniekiem tiek rūpīgi vākti un reģistrēti, lai būtu ko atcerēties un saglabāt nākamajām paaudzēm. Bieži vien ar turīgāku ģimenes locekļu finansiālo atbalstu šādas kolekcijas tiek publicētas grāmatās.² Līdzīgi procesi raksturo aktīvo interesi pierakstīt vietējās leģendas par dažādām apdzīvotajām vietām. Daudzos gadījumos šo interesi atbalsta vai pat iniciē pašvaldības vai kāda nevalstiska organizācija, un pieraksti tiek veikti dažādu sabiedrisko vai kultūras, reģionālo vai starptautisko, valsts vai Eiropas projektu paspārnē. Bet pat tad, ja šādi projekti nav pieejami, atrodas entuziasma pilni vietējie vēsturnieki, galvenokārt bijušie skolotāji un kultūras aktīvisti, kurus interesē apkaimes

pagātne un viņi vāc dažādus mutvārdu stāstus un arī rakstītos tekstus, kas saistīti ar šīm vietām, ir publicēti grāmatās, žurnālos un avīzēs, kā arī glabājas arhīvos. Lielākajā daļā gadījumu šie krājumi tiek publicēti grāmatās un sabiedrība tos augstu vērtē, jo tie garantē tai citu starpā likumīgu vietu, piešķir tai identitāti – vēsturisko, politisko, reliģisko, kultūras, u.c.⁴

Stāstniecība rīkojas pareizi, skaidrojot un aizstāvot arī reliģiskos uzskatus un uzvedību. Pastāv sociālā vide un konkrēta kultūras telpa, kas ir saistīta ar mūsdienu svētvietām un kur reliģiskie stāsti veido dzīvu un produktīvu tradīciju. Kaut arī šos stāstījumus neatbalsta speciālas programmas vai projekti, tie ir saglabājuši savu nozīmi un ietekmi līdz pat mūsdienām tāpēc, ka tie joprojām atbilst sociālajām prasībām: saglabā svarīgas morālās vērtības un apstiprina konkrētas normas,

.....

² Labi piemēri: *Katerov, Katerova* 2004, *Kulinski* 2000, *Karadzhova* 2009, *Hristov* 2003, *Donchev* 2002, u.c.

³ Skat., piemēram, *Lyubanova* 2002, *Lyubanova* 2008 par vietējo vēsturnieku Stanoju Mihailovu no Pernikes rajona Vitanovcu ciema.

⁴ Pamācošs piemērs ir vietējais vēsturnieks Ilija Milevs no Gotse Delčevas rajona Garmenas ciema, kurš pēc politiskajām pārmaiņām 1989. g. publicēja divas vēsturiskas grāmatas par savu dzimto ciemu (skat. *Milev* 1999 un *Milev* 2004), lai gan tā vēsture jau bija publicēta (*Siderov* 1987).

atspoguļo faktiskās problēmas un piedāvā uzvedības modeļus. Šie stāstījumi turpina tradicionālo tautas stāstniecību un ir tās mūsdienu izpausme. Īpaši aktuāli šajā grupā ir stāsti par ikonu brīnumdarbiem, ārstnieciskajiem avotiem, klosteru dārgumiem, par klosteru vai kapelu celtniecību, kā arī par tā vai cita svētā brīnumdarbiem. Šādos stāstos dažādi interpretēta pārdabiska iejaukšanās cilvēku pasaulē, apliecinot kāda augstāka spēka klātbūtni, aizbildnību un aizsardzību „no augšas”.⁵ Apmainīšanās ar mutvārdu stāstiem tiešā savstarpējā saskarsmē veido un uztur zināšanas par svētvietām: kaut arī šajā procesā iesaistījušies dažādi plašsaziņas līdzekļi, svētvietu popularitāti un pievilcību visvairāk veicina cilvēku kopā sanākšana un apmainīšanās ar brīnumu stāstiem par tiem. „Patiesie” atgadījumi tuvu radnieku un draugu lokā vai pirmās personas vēstījums par Dieva sodu, pestīšanu un brīnumainu dziedināšanu iegūst apliecinājuma spēku un kļūst par piemēru no dzīves.⁶

Nobeigumā es gribētu pievērst uzmanību šo stāstu paradoksālajam raksturam. Tiem it pamatīga dzīvotspēja, un tie turpināsies tik ilgi, kamēr vien pastāvēs tieša

cilvēku komunikācija. Tomēr, lai saglabātu stāstniecības tradicionālās formas, ar dzīvotspēju vien nepietiek, jo lielākā daļa, protams, iet bojā, kad izzūd paši jēdzieni un situācijas, kas tos radījušas. Kad pasaules skaidrošanas senākās pārlicības aizstāj jaunas zinātniskās teorijas, notiek būtiska leģendu nozīmes un funkciju nomaiņa un cilvēki tās arvien lielākā mērā sāk uzskatīt drīzāk par pasakām un līdzībām, nevis ticamām zināšanām. Pasaku stāstīšanu savukārt aizstāj televīzijas filmas un bezgalīgie seriāli bērniem. Lielāka stabilitāte izpaužas māņticības stāstos, bet arī to personāži ir mainījušies – veco vampīru, rūķīšu un feju vietā pilsētās šodien stāsta par sērijveida slepkavām, pazudušiem auto stopētājiem, spokainām melnām automašīnām, utt. Arī humora žanrs – anekdotes, parodijas un smieklīgi atgadījumi – nav zaudējis dzīvotspēju, taču ir radusies jauna vide. Veco ciemu dzīvesveidu un vērtības aizstāj mūsdienu izpratne un dzīvesveids.

LITERATŪRA

Brown 1981: Peter Brown. *The Cult of the Saints. Its Rise and Function in Latin Christianity*. Chicago, University of Chicago Press, 1981.

Christian 1989: William A Christian, Jr. *Person and God in a Spanish Valley*. Princeton, New Jersey, Princeton University Press, 1989.

Donchev 2002: Doncho Donchev. *Letopis na Rachevskiya rod [Račevu ģimenes hronika]*. Sofia, Bulgarian Genealogical Association “Rodoznanie”, 2002.

.....

⁵ Skat. *Brown 1981, Chapter five: Praesentia; also Christian 1989: 12.*

⁶ Vairāk par reliģisko stāstījumu funkcijām skat. *Georgieva 2010.*

Georgieva 2004: Albena Georgieva. *Traditional Narration (bulgāru un angļu val.)*. – In: *Living Human Treasures – Bulgaria*. Sofia, “Prof. Marin Drinov” Publishing House, 2004, 80-92; 353-364.

Georgieva 2010: Albena Georgieva. *Rolya na razkazvaneto za izgrazhdane na lokalnata religiozna kultura [Stāstniecības loma lokālās reliģiskās kultūras veidošanā]*. – In: *Ot chestniya poyas na Bogoroditsa do kolancheto za rozhba. Izsledvaniya po izkustvoznanie i kulturna antropologiya v chest na prof. Elka Bakalova*. [No Dievmātes jostas līdz auglības jostai. Profesorei Elcai Bakalovai veltītie pētījumi mākslas vēsturē un kultūras antropoloģijā]. Sofia, Agata A, 2010, 24-31.

Hristov 2003: Vasil Hristov. Rodovata pamet na selo Spahievo [Spahjevo ciema dzimtas atmiņa]. Haskovo, 2003.

Karadzova 2009: Svetlana Karadzova (ed.). Rodovata pamet na banatskite balgari. Sbornik s rodovi izsledvaniya. [Banatas bulgāru dzimtas atmiņa. Ģimeņu pētījumu kolekcija]. Sofīa, "Avantgarde Print", 2009.

Katerov, Katerova 2004: Kalyu Katerov, Stoyanka Katerova. Letopis na Kateroviya rod [Katerovu ģimenes hronika]. Sofia, Bulgarian Genealogical Association "Rodoznanie", 2004.

Kulinski 2000: Atanas Kulinski. Nashiyat rod [Mūsu ģimene]. Sofia, "Balgarski pisatel", 2000.

Lyubanova 2002: Milena Lyubanova. "Tryabva da predam tova, koeto sam nachil..." ["Man jānodod tālāk tas, ko esmu iemācījusies..."]. – Rodoznanie, 2002, 3-4, 36-39.

Lyubanova 2008: Milena Lyubanova. Kraevedskata deynost na Stanoy Mihaylov (s. Vitanovtsi, Pernishko) [Vietējā vēsturnieka Stanoja Mihailova darbība (Vitanovtsi ciems, Pernikes rajons)]. – Publicēts: Kraevedski publikacii v literaturniya almanah "Struma" prez perioda 1982-2007 [Literārajā almanahā „Struma”, raksti par lokālo vēsturi posmā no 1982.līdz 2007.g.]. V. Tarnovo, Astarta, 2008, 225-230.

Milev 1999: Iliya Milev. Garmen. Istoriya, materialna i duhovna kultura, folklor [Garmena. Vēsture, materiālā un garīgā kultūra, folklor]. Sofia, "Orbel", 1999.

Milev 2004: Iliya Milev. Pravoslavnite hramove v Garmen [Pareizticīgo svētnīcas Garmenā]. Blagoevgrad, 2004.

Siderov 1987: Ivan Siderov. Garmen. Istoricheski ocherk. [Garmena. Vēsturisks apraksts]. Sofia, Izdatelstvo na Otechestveniya front [izdevniecība „Tēvzemes fronte”], Biblioteka "Rodan Kray" [bibliotēka "Dzimtene"], 1987.

CONTEMPORARY LIVING FORMS OF TRADITIONAL NARRATION

Summary

Narration is a fundamental activity in oral culture. Once, when in the rural Bulgarian society literacy and printed texts were rather an exception, a considerable part of knowledge and information was exchanged through storytelling. Narration fulfils multiform functions in traditional culture: it is a form of communication; it creates a specific community; it is an entertainment and amusement; it forms a worldview and defines an attitude and behaviour in accordance with the accepted norms and notions; it is an important form of education; it provides a philosophical generalization of life; it is a process of instruction, every narrative being an example and a motive for behaviour; it fulfils a mediatory role between the generations and between coevals; offers a key for understanding the world and the events in it. No less significant is the role of the storyteller himself/herself: he/she is not simply the one who tells stories, but the one who knows and transmits knowledge, a wise man/woman or an educator, a historian or a philosopher, a moralizer or a psychotherapist, and in rare cases – all these things at one and the same time.

The role of storytelling does not essentially change in our time, and although its place and importance in society become rather limited, it continues to prove its vitality and significance. It persists in all temporary or more stable communities and continues to be a means of human communication, of explanation and identification, and of interpretation of the world's phenomena. In our days an increased interest in oral historical legends develops and also storytelling is in its right place when religious views and behaviour are explicated and defended. Storytelling has a great vitality, but its traditional forms have undergone considerable transformation in order to meet the requirements of our contemporary life.

СЪВРЕМЕННИ ФОРМИ НА ТРАДИЦИОННОТО РАЗКАЗВАНЕ

Резюме

Разказването е основна дейност в устната култура. В миналото, когато в средновековното българско село грамотността и печатните издания са били по-скоро изключение, голяма част от знанието и информацията са се обменяли чрез разкази. Разказването изпълнява различни функции в традиционната култура: то е форма на общуване; създава специфична общност; забавлява и развлича; формира светоглед; създава нагласи и предопределя поведението в съответствие с приетите норми и представи; то е важна форма на обучение; предлага философско обобщение на житейската реалност; възпитава и наставлява, като всеки разказ е пример и мотив за поведение; чрез разказване се предава знание през поколенията и между съвременници, предлага се ключ за разбиране на света в неговата цялост, както и на отделните явления в него. Не по-малко значима е ролята на самия разказвач: той е не само този, който разказва истории, но този, който знае и предава знания, мъдрец и учител, историк и философ, нравоучител и психотерапевт, а в редки случаи – всичко това едновременно.

В наши дни ролята на разказването не се променя по същество и макар неговото място и значение в обществото да са твърде редуцирани, то продължава да доказва своята жизненост и значимост. То се разгръща във всички временни или по-дълготрайни общности и продължава да е средство за комуникация, за обяснение и идентификация, както и за тълкуване на явленията в света. Днес е повишен интересът към устните предания за селища и родове, а чрез разкази най-убедително и въздействащо се представят и защитават религиозни възгледи и поведение. Разказването продължава да е жизнено, но традиционните му форми се променят и трансформират, за да отговорят на изискванията на съвременния живот.

**BULGĀRU ČITALIŠTE – FOLKLORAS KĀ KULTŪRAS MANTOJUMA
KONCEPTUĀLIZĀCIJAS MODEĻI**
(Bulgārijas Čitalištes projekti programmā „Dzīvie cilvēces dārgumi –
Bulgārija”)

Daži pētnieki sliecas atbalstīt uzskatu, ka termins „folklorā” Bulgārijā tradicionāli lietots ar pozitīvu konotāciju (agrākajos posmos ar to faktiski saprata „dzīvus reliktus” – Santova 2006: 29). Vērts pieminēt arī faktu, ka dažos Bulgārijas reģionos folkloras sistēma turpināja darboties līdz pat 1930. vai 1940. gadiem.

Pēdējā laikā jauns termins – nemateriālais kultūras mantojums (turpmāk NKM) – Bulgārijā ieguvis augošu popularitāti gan humanitārajās zinātnēs, gan sabiedriskajā sfērā. Terminiem folklorā un NKM ir gandrīz vienāds saturs, tomēr ar Konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu¹ NKM koncepcija ir starptautiski atzīta par likumīgu. Turklāt jaunais termins īpaši uzsver dzīvās kultūras vērtību saglabāšanu, piemēram, tradīcijas, zināšanas, prasmes un prakses. Kad dzīvi cilvēki (individīdi, grupas vai kopienas) tās nodod mantojumā un reproducē, tās kļūst par NKM. Pēc tam viņi šīs vērtības konceptualizē un internalizē kā savu kultūras mantojumu. NKM ir izšķiroša loma sarežģītos kultūras identifikācijas procesos, un tās elementi ir vieni no galvenajām pazīmēm, ko izmanto identitātes veidošanā (Santova 2010: 152). Kā kopienas institūcija, kam ir liela loma vietējās kultūras identitātes saglabāšanā bulgāru ciematos un pilsētās, *čitalište* ir saglabājuši arī vietējās tradīcijas un veicinājuši NKM konceptualizāciju lokālā līmenī.

BULGĀRU ČITALIŠTA

Pirmās *čitalištes* institūcijas radās tajās Bulgārijas pilsētās, kas bija kļuvušas par nācijas veidošanās procesu centriem 19. gs. vidū – laikā, kad Bulgārija nebija neatkarīga. Tās bija pirmās unikālās pilsoniskās institūcijas un to darbību uzsāka, vadīja un atbalstīja (gan organizatoriski, gan finansiāli) vietējās kopienas. Viena no to specifiskajām īpašībām bija tā, ka tās turpināja savu eksistenci un attīstību kā neatkarīgas pilsoniskās apvienības.²

Čitalište (daudzsk. *čitališta*) burtiski nozīmē „lasīšanas vieta”. Patiesībā lasītava šai institūcijai vienmēr ir bijusi svarīga, taču ilgu laiku *čitalištes* ir bijušas kaut kas vairāk

.....

¹ 2003. g. rudenī UNESCO ģenerālajā konferencē Parīzē oficiāli pieņēma UNESCO Konvenciju par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu (skat. <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-BG-PDF.pdf> un *Santova* 2004: 118-132). Bulgārija ir viena no pirmajām 30 valstīm, kas ratificēja šo konvenciju. Valsts ir arī aktīvi piedalījies dažādos Konvencijas darba posmos.

² Čitalištes institucionālā struktūra ir definēta tās iekšējos noteikumos (*Iliev* 2000). Tās ir autonomas, ciktāl darbība ir atkarīga no tās biedru gribas (t.i., no vietējās sabiedrības): tās vispārīgajiem noteikumiem, vadības un kontroles struktūrām (ko sauc par *Nastojatelstvo* un *Proveritelna komisija*); to iekšējiem likumiem vai to amatieru grupas statūtiem, kā arī dažādu izglītojošu grupu statūtiem, klubiem, muzeju kolekcijām, u.c., kas tās uzņem savā paspārnē. Svarīgas ir arī dažādas aktivitāšu programmas, nosacījumi papildus komercdarbībai, līgumi, u. c.

par lasītavām. Tās praktiski darbojās kā vietējie kultūras centri, kas ienes zināmu dinamiku vietējo iedzīvotāju dzīvē un veic vairākas atšķirīgas funkcijas, piemēram: izglītojošo, informācijas, labdarības, utt., apmierina iedzīvotāju aktuālās sociālās un kultūras vajadzības, veido brīvu pilsonisko sabiedrību, modelē vietējo/nacionālo identitāti.

Šodien čitalištēm, kas vairāk vai mazāk vienmērīgi izplatītas visā Bulgārijas Republikas teritorijā, ir gan potenciāls, gan ilga pieredze. Līdz ar to tās ir nedalāma tās sistēmas daļa, kas uztur vietējās kopienās ilgtspējīgu kultūras atmiņu un tradīciju, kā arī konceptualizē šīs tradīcijas NKM (*Ginina* 2006: 68). Vēl jo vairāk, čitalište ir devusi lielu ieguldījumu vairāku nacionālo un starptautisko iniciatīvu (projekti, programmas, u.c.) realizēšanā saistībā ar NKM pārvaldi.

NACIONĀLĀ SISTĒMA „DZĪVIE CILVĒCES DĀRGUMI – BULGĀRIJA”

Bulgārijas čitalištes tīkls tika plaši izmantots realizējot UNESCO sponsorēto projektu „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija. Pasākumu saraksts”, kura mērķis bija NKM Inventarizējošā saraksta izveide Bulgārijas Republikā. Projektu realizēja Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Folkloras institūts³ sadarbībā ar Kultūras ministrijas Reģionālās kultūras politikas departamentu⁴ un UNESCO Bulgārijas nacionālo komisiju. Šis tīkls projektam bija ļoti noderīgs kā reģionālā, tā lokālā līmenī (*Ginina* 2006: 70). Tā galvenie uzdevumi bija saistīti ar datu piegādi par vietējās tradicionālās kultūras dzīvajiem elementiem, kas saglabājušies konkrētajā ciemā vai pilsētā. Laikā,

kad tika izveidoti NKM reģionālie un nacionālie saraksti, šīs vietējās institūcijas piegādāja bagātīgu informāciju, kas palīdzēja atklāt NKM patieso mūsdienu stāvokli konkrētajos ciematos vai pilsētās.

Projekta „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija. Pasākumu saraksts” un Bulgārijas Republikas NKM Inventarizējošā saraksta sagatavošana bija pirmais solis ceļā uz programmas „Dzīvie cilvēces dārgumi” realizēšanu mūsu valstī. Nākamais solis bija Nacionālās sistēmas „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija” izveide. To uzsāka 2008. gadā. Čitalištei bija iespēja iesniegt pašai savus projektu pieteikumus, piedāvājot rīcības plānus dažādu personu vai grupu atbalstam, kuri ir dzīvā NKM nesēji. Pēc rūpīgas atlases meistari tika ierakstīti Bulgārijas Republikas NKM Reprezentatīvajā sarakstā. Saraksta nominanti bija cilvēki, kas izcili virtuozī praktizē atsevišķus NKM elementus un kam ir neapšaubāmi izcilas zināšanas un prasmes. Šiem cilvēkiem tiek piedāvāts jauns sabiedriskais statuss un atpazīstamība. Bulgārijas valsts un Bulgārijas iestādes viņus aizsargā un veicina viņu darbību, jo sevišķi tas attiecas uz praktizēto NKM elementu zināšanu un prasmju tālāknodošanu.⁵

.....

³Šodien Bulgārijas Zinātņu akadēmijas Etnoloģijas un folkloras studiju institūts ar Etnogrāfisko muzeju.

⁴ Kultūras ministrijas Reģionālās kultūras politikas departaments pastāvēja līdz 2009.g. Pēc tam to pievienoja tās pašas ministrijas Kultūras politikas departamentam.

⁵ *Anastasova 2003, Santova et al 2004.*

Šis teksts analizē tēmas, ar kurām čitalište pieteikusies jaunajai programmai, kā arī to pieteikuma dokumentus.⁶ Nacionālais NKM centrs pie Etnoloģijas un folkloras institūta ar Etnogrāfijas muzeju⁷ ir izveidojis īpašu fondu, kur šie faili glabājas. Tajā ir visi pieteikumi, kas iesniegti pirmajā atlases kārtā 2008. g. un otrajā kārtā 2010. g., kā arī to pielikumi (piemēram, dokumenti, ilustrācijas, pielikumi, u.c.).⁸ Šie faili satur signatūru *АИФ X* un ir brīvi pieejami.

Pirmajā kārtā 2008. g.⁹ bija pavisam 163 pieteikumi. 160 no tiem bija čitalištes pieteikumi.¹⁰ Šis fakts ir skaidri parāda, ka pilsoniskām organizācijām ir labas zināšanas par programmas mērķiem¹¹ un par kultūras tradīcijām un kultūras atmiņu savā apkaimē. Patiesībā čitalištes ir galvenās lokālās institūcijas, jo tās ir gandrīz katrā pilsētā, mazpilsētā vai ciemā. Čitalištes aktīvisti ļoti labi pazīst vietējos iedzīvotājus un īstos dzīvos dārgumus, lai spētu tos izvirzīt.

Ārkārtīgi svarīgs ir fakts, ka pieteikumi satur paškonceptualizācijas mehānismus un kultūras tradīcijas vērtējumu apakšējos slāņos (t. i., vietējās kopienās, kas identificē un pārstāv savu vietējo tradīciju kā NKM, demonstrējot pilsonisko nostāju valsts, ekspertu un visas pasaules priekšā). Patiesībā, paturot prātā UNESCO Konvencijas par NKM saglabāšanu pamatprincipus, un jo īpaši tās 15. punktu, var droši apgalvot, ka Bulgārijas čitalištes nominācijas iemieso ideju par konkrēta ciema tiešu līdzdalību NKM pārvaldē un tālāknodošanā.

ČITALIŠTES INSTITŪCIJA KĀ VIETA TRADICIONĀLO ZINĀŠANU UN PRASMJU APGŪŠANAI

Čitalište ir dziļi ieaudusies vietējās kultūras dinamikā, kas ļauj izvairīties no kultūras universālistiskas reproducēšanas un koncentrēt spēkus identitātes veidošanā, atklājot lokālo sajūtu unikalitāti. Vēl jo vairāk, mūsdienu kultūras situācija liecina par tās milzīgo nozīmīgumu vietējo tradīciju uzturēšanā un tradicionālās kultūras tradīciju saglabāšanā.

Šodien, kad tradicionālā kultūra ir atdalīta no tās konteksta, dzīvie praktizētāji saglabā tās elementus un nodod zināšanas un prasmes tālāk jaunā stāvoklī.

.....

⁶ Tā ir informācija, kas iekļauta pieteikuma veidlapas 2. (Apraksts) un 3. (Motivācija) punktā. Tur ietilpst arī 1. (Identifikācija), 3. (Rīcības plāns) un 5. (Pielikumi) punkts.

⁷ Līdz 2010.g. pieteikuma veidlapas glabājās Folkloras institūta NKM Valsts Centrā, pēc tam Etnoloģijas un folkloras studiju institūtā ar Etnogrāfisko muzeju. Tāpēc signatūrā izmantots Folkloras institūta arhīva saīsinātais apzīmējums – X.

⁸ Pieteikumos parasti ietilpst ne tikai obligātā pieteikuma veidlapa, bet arī bagātīgs ilustratīvais materiāls – filmas, albumi, brošūras, sludinājumi, grāmatu kopijas, publikācijas medijos un zinātniskajos žurnālos, mācību materiāli u.c.

⁹ No 2010.g. kārtas pieteikumiem pašlaik tiek apstrādāti arhīvā, un vēl nav gatavi lietošanai. Tāpēc šajā rakstā analizējam tikai pieteikumus, kas iesniegti 2008.g.

¹⁰ Pārējos pieteikumus ir sagatavojuši un iesnieguši vietējie muzeji.

¹¹ Čitalištei ir tiesības izvirzīt kandidātus atbilstoši Nacionālās programmas noteikumiem „Dzīvie cilvēces dārgumi – Bulgārija”. Čitalištes aktīvisti ir izgājuši nepieciešamo programmas apmācību. Viņiem, piemēram, ir iespēja apmeklēt divus mācību seminārus (kur piedāvāta bagātīga informācija par NKM saglabāšanas filozofiju, mērķiem un metodēm, kā arī praktiska informācija par pieteikuma veidlapām un procedūrām).

Tādējādi dažas lokālās institūcijas iegūt funkcijas, ko iepriekš pildīja ģimene. Tradicionāli tie bija radnieki, kas nodeva folkloru tālāk nākamajai paaudzei, taču mūsdienās, kad šis mehānisms īsti vairs nedarbojas, dažas lasītavas radījušas auglīgu

vidi vietējās tradicionālās kultūras diahroniskai pārmantošanai. Un šeit atkal galvenais līdzeklis ir frontālā komunikācija (tajā ietilpst mutvārdu komunikācija, mantotā pieredze un kopēja prakse). Piemēram, pieteikums ar nosaukumu „Nedelino pilsētas divbalsīgā dziedāšana”¹² ir īpaša tradicionālā dziedāšana, kas ļoti atšķiras no citiem divbalsīgās dziedāšanas veidiem Bulgārijas teritorijā (t. i., no Šoppas un Pirinas reģionu divbalsīgās dziedāšanas). Pieteikumā minēts, ka Nedelino vietējā divbalsīgā dziedāšana ir šīs pilsētas specifiska tradīcija. Turklāt, tā kā šī dziedāšana joprojām tiek praktizēta čitalištes institūcijās, tā tiek uzskatīta par dzīvās kultūras dārgumu un vietējās kultūras identitātes nesēju.

Kultūras vēsture¹³, kas aprakstīta pieteikumos, kā arī to cilvēku biogrāfijas, kuri turpina šīs tradīcijas (vai tie būtu atsevišķi indivīdi vai grupas), skaidri parāda, ka šos elementus praktizē vienlaikus vairākas paaudzes. Dažreiz tie ir radnieki, kas turpina reproducēt savas zināšanas un prasmes savstarpēji diahroniski. Piemēram, pieteikumā ar nosaukumu „Mūsu priekšgājēju autentiskās dejas – svētki visām paaudzēm” no Lisetsas ciema¹⁴ īpaša uzmanība tiek pievērsta elementu senajam raksturam, kā arī šīs tradīcijas nepārtrauktībai. Pieteikumā teikts, ka līdz 1950. g. tipiskie ciema danči (piemēram, *Madzarica*, *Čumerdzans*, *Krivici*, utt.) dejoti vienmēr un bez pārrāvuma. Norādīts arī, ka šīs dejas mācījusi pirmā vietējā sieviešu dzimuma skolotāja Neda Bočkovas kundze (kurai 1950. g. bija aptuveni 90 gadi), un viņai palīdzējuši divi vīri, jo veselība vairs nebijusi tik stipra. Tā šie no priekšgājējiem mantotie danči vietējā sabiedrībā pāriet no paaudzes paaudzē un tiek uztverti kā noteikta vietējās kultūras īpatnība. Pieteikumā izmantota iespēja uzsvērt faktu, ka šodien šos dančus vietējā čitalištē dejo kādas konkrētas ģimenes četras paaudzes.

Tā kā čitalištes ilgi uzturējušas un saglabājušas konkrētus NKM elementus, tie tiek uzskatīti par mūsdienu ciemu vietējo kultūras sastāvdaļu un dzīvo dārgumu, kas caurvij šodienas kultūras identifikācijas procesus. Tā, piemēram, līdz 1960. g. Kulas pilsētas mājās mēdza sanākt „kāpači” rituāla dalībnieki, lai gatavotos rituāla veikšanai (bija jāizkrāso sejas, jāuzliek maskas, jāizrotājas ar ziediem utt.). Mūsdienās šie saieti arvien biežāk notiek ne vairs mājās, bet sabiedriskajās vietās, un jo īpaši čitalištes namā, kur vecākie dalībnieki jaunākos iepazīstina ar rituālu un ar to saistītajām sakrālajām zināšanām. Tādējādi nav pārsteigums, ka šodien seno rituāla

.....

¹² АИХ X CM 14

¹³ 2. punkts (Apraksts) ir paredzēts, lai sniegtu izsmeļošas atbildes uz jautājumiem: Kur, kad un kas tiek praktizēts? Kopš kura laika tas pastāv? Vai šī tradīcija tikusi pārtraukta? Vai tā ir atjaunota? Kas sniedzis zināšanas, kas vajadzīgas praktizēšanai? Vai tā ir apdraudēta, utt.

¹⁴ АИФ Х ЛВ 5.

praksi saprot kā simbolisku un unikālu Kulas rituālu.¹⁵ Visos šajos gadījumos zināšanas un atmiņa par kultūras tradīciju (kas atzīta par vietējo, un arī senu), ir apzināti saglabāta, praktizēta un nodota no paaudzes paaudzē. Šeit ļoti svarīgs ir fakts, ka vietējās kopienas atmiņā par sevi – atmiņā, kas piemīt šīs kopienas tradīcijas nesējiem – tradīcija pastāv kā nepārtraukts process un kas vienmēr ir bijusi daļa no ciema dzīves. Šajos procesos, kā liecina piemērs no pieteikumu dokumentiem, čitalištei kā lokālajam kultūras centram ir būtiska loma. Tā, piemēram, pieteikumā ar nosaukumu „Momin prohoda”¹⁶ pilsētiņas tradicionālās Vassilitsas kāzas” teikts, ka „daudzi seno Vassilitsas kāzu elementi ir saglabājušies mūsdienu kāzu rituālos un diezgan daudzi vietējie jaunie pāri vai viņu vecāki dodas uz savu čitališti lūgt Vassilitsas kāzu rituāla veicējus iekļaut viņu kāzās noteiktus rituāla elementus”.

TRADICIONĀLIE ELEMENTI UN VIETĒJIE PRINCIPI

Nacionālās programmas „Dzīvie cilvēces dārgumi” īstenošanas rezultātā tapuši NKM nesēju ieraksti Bulgārijas Republikas NKM Reprerentatīvajā sarakstā. Čitalištes institūcija, atbilstoši kultūras īpatnībām, kultūras vēsturei un atkarībā no vietējo kopienu vajadzībām, demonstrē ļoti aktīvu darbību specifisku tradicionālās kultūras elementu uzturēšanā (un it īpaši tur, kur attiecīgais NKM skar mūzikas sacerēšanas, dziedāšanas, dejošanas un tautas mākslas jomu). Programmas ietvaros šie pieteikumi pārstāv tradicionālos elementus, kas iekļauti NKM Inventarizējošajā sarakstā, un jo īpaši tā reģionālajos sarakstos. Kā pamata nodarbes tie iereģistrēti Inventarizējošajā sarakstā. Daudzos čitalištes pieteikumos programmas pirmajai kārtai 2008. g. bija iekļautas pamata nodarbes, kas saistītas, no vienas puses, ar tradicionālajiem svētkiem un rituāliem (aptuveni 68) un, no otras puses, ar tradicionālo dziedāšanu un mūzikas sacerēšanu (aptuveni 64). Ievērojami mazākā skaitā pieteikumos bija pārstāvētas tradicionālās dejas un bērnu izrādes (aptuveni 17), tradicionālie stāstījumi (aptuveni 7), tradicionālie senie arodi un mājamatniecība (8).

Nevar nepieminēt faktu, ka pirmajā atlases kārtā 2008. g. dominējošais pieteikumu skaits nāca no ciemu čitalištēm (aptuveni 130). Tikai 30 čitaliшту pieteikumi bija no pilsētām.¹⁷ Un arī starp tām galvenokārt no mazpilsētām. Tikai

retos gadījumos parādījās lielās pilsētas, tādas kā piemēram, Plovdiva, Sofija, Pernika, Kustendila vai Jambola. Šos procesus dabiski nosaka pilsētvides un urbānā dzīvesveida specifika ar saviem īpašajiem parametriem, iepriekšpieņemot dažādu nacionālās kultūras klātesamību čitalištes apkārtējā vidē. Visos pilsētu pieteikumos ir reģistrēti dzīvi tradicionālie elementi un prasmes, kas ir pamatā konkrētas grupas darbībai kopīgajā urbānajā telpā. Šajos failos parasti ir elementi, kas apliecina konkrētās grupas vai apdzīvotās vietas atšķirību. Šādos gadījumos čitalištes institūcija nodrošina auglīgu

.....

¹⁵ АИФ ХВД 6.

¹⁶ АИФ ХСФ 3.

¹⁷ Šie skaitļi ne vienmēr ir precīzi. Ir gadījumi, kad kādu pilsētu pārstāv vairākas čitalištes, kas ir iesniegušas savus pieteikumus – piemēram, Pernikes pilsētu pārstāv ar šādas čitalištes: *Elin Pelin*, *Prosveta* un *Ralitsa*. Interesanta ir arī gadījums ar galvaspilsētu Sofiju, kuras perifērie reģioni vē nesēn bija atsevišķi ciemi ar savu īpašo vietējo kultūru, piemēram, *Želyava*, *Železnitsa*, *Yana*, *Gorni Bogrov*, u.c.

vidi kultūras atmiņas un NKM elementu kā pašidentifikācijas elementu tālākai nodošanai. Tāds ir, piemēram, pieteikums ar nosaukumu „Danči un vērpšanas saieti no Trāķijas” (Plovdivas pilsētas pieteikums). Līdzīgi ir gadījumi, kad elementi ir cieši saistīti ar atsevišķām pilsētu daļām, kas pazīstamas kā īpašas etniskās vai reliģiskās teritorijas, kā, piemēram, pieteikumā ar nosaukumu „Drošam būt”¹⁸ no Sofijas pilsētas. Šajā pieteikumā aprakstīts, kā Sv. Jura dienas svētkus svinēja tā sauktie *erlii Roma*, kas dzīvoja Fakultetas rajonā Sofijā.

2008. g. atlases laikā ievērojams skaits (apmēram 20) pieteikumu bija tādi, kuros individuālos tradicionālo prasmju un zināšanu nesējus izvirzījusi čitalište.¹⁹ Šādu pieteikumu gatavošanu jo sevišķi iecienījušas pilsētu teritorijās esošās čitalištes. Šajā ziņā labs piemērs ir pieteikums ar nosaukumu „Rituāli un tradīcijas Kustendilas sievietes darinājumos”.²⁰ Kā teikts aprakstā, Elenka Slavovas kundze ir dažādu tradicionālo amatu meistare (adīšanas, šūšanas, izšūšanas, aušanas, utt.). Viņa tos iemācījusies no savas mātes un piekopj ikdienā, izmantojot tradicionālos materiālus. Gatavojot rituāla priekšmetus, viņa rūpīgi ievēro laiku un strādā tikai tad, kad to drīkst saskaņā ar tradīciju kalendāru. Slavovas kundze savas tradicionālās zināšanas un prasmes nodod tālāk savai mazmeitai un citiem bērniem.

Vēl viens līdzīgi argumentēts piemērs ir nominētais Djanko Djankovs kungs – tradicionālo ieroču meistars no Aprilsi pilsētas.²¹ Viņš darina ieročus, nažus, kā arī

skārda kannas rakijai [mājas brendijam]. Djankova kungs sācis mācīties ieroču gatavošanu 1960. gados un, kaut arī darbs ir laikietilpīgs, un nenes lielu peļņu, turpina praktizēt to un nodot nākamajām paaudzēm. Aprakstā teikts, ka šis vecmeistars ir simboliska figūra dzimtajai Aprilsi pilsētai un viņa darbs – viens no pilsētas apskates objektiem.

NOSLĒGUMS

Pieteikumu dokumenti no dažādām čitalištēm, kas piesaka tradicionālo elementu nominācijas (kas simbolizē attiecīgās kopienas kultūras tradīciju), paredz uzsākt procedūras NKM nesēju iekļaušanai Bulgārijas Republikas NKM Rerezentatīvajā sarakstā. Šie faili piedāvā bagātīgu un daudzveidīgu informāciju. Visu datu izdiskutēšana vienā dokumentā ir gandrīz neiespējama. Tādējādi mana prezentācija ir faktiski pirmais mēģinājums izskatīt šos neapšaubāmi svarīgos jautājumus. Jebkurā gadījumā, es nevaru neuzsvērt čitalištes institūciju ievērojamo lomu un kapacitāti vietējās tradicionālās kultūras kā NKM pārvērtēšanā. Ļoti svarīgi ir arī šo institūciju līdzdalība dažādās iniciatīvās, kas saistītas ar NKM saglabāšanu, aizsardzību un veicināšanu kā nacionālajā, tā arī starptautiskajā līmenī.

.....

¹⁸ АИФ Х ПБ 5.

¹⁹ АИФ Х СГ 2.

²⁰ АИФ Х КХ 5.

²¹ АИФ Х ЛВ 2.

LITERATŪRA

Anastasova, E. 2003: Živi čoveški sakrovišta. Nomenklatura na dejnostite – Bālgaria [Living Human Treasures. List of Activities – Bulgaria]. – Bālgarski folklor, N 2-3, 187-188.

Appadurai, A. 2006: Svobodnata modernost: Kulturni izmerenija na globalizacijata [Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization]. Sofia: LiK.

Gavrilova, R., K. Krāstanova, H. Alexanrov. 2000: Čitalištata v Bālgaria – minalo, nastojašte i bādešte [Bulgarian Čitalištata - Past, Present and Future]. Sofia: Ministerstvo na kulturata.

- Ginina, A. 2006:** Roljata na bälgarskite čitališta za poddäržane na tradicijata v oblastta na nematerialното kulturno nasledstvo [The Role of the Bulgarian *Čitalista* for Maintaining Intangible Cultural Heritage]. – In: Bälğaria – Italia. Debati, lokalni kulturi, tradicii. Sofia: “Prof. Marin Drinov” Academic Publishing House, 68 – 71.
- Georgieva, A. 2008:** Izläčeni bjaha pärvite “Živi čoveški säkrovišta” na Bälğaria [The First Five Living Human Treasures Were Listed in the Representative List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Bulgaria] – Bälğarski folklor, N 3-4, 188 – 190.
- Gränčarova, E. 2008:** Nacionalen seminar “Živi čoveški säkrovišta – Bälğaria” [National Training Seminar “Living Human Treasures – Bulgaria”]. – Bälğarski folklor, N 1, 154 – 156.
- Živkov, T. Iv. 1981:** Folklor i sävremennost [Folklore and Modernity]. Sofia: “Prof. Marin Drinov” Academic Publishing House .
- Iliev, Hr. 2000:** Čitališten bukvar [Čitalište Primer]. Sofia: Fisek.
- Josifova, P., V. Kolev, K. Kosev. 1996:** Säzdavane i razvitie na moderni institucii v bälğarskoto moderno obštество [Creation and Development of Modern Institutions in Bulgaria]. Sofia: “St. Kliment Ohridski” Publishing House.
- Konvencija, 2003:** Konvencija za opazvane na nematerialното kulturno nasledstvo [The Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage]. – Internet: <http://www.unesco.org/culture/ich/doc/src/00009-BG-PDF.pdf> .
- Kondarev, N. 1950:** Narodnite čitališta – včera, dnes i utre [Bulgarian Čitališta – Past, Present and Future]. Sofia: Narodna kultura.
- Krăsteva, A., I. Kacarski. 1995:** Identičnosti [Identities]. Sofia: MCIMKV.
- Krăsteva, A. 1998:** Obštности i Identičnosti [Communities and Identities], Sofia: Petekston.
- Landri, Č. 1997:** Kulturnata politika v Bälğaria. Doklad na evropejski eksperten ekip [Cultural Policy of Bulgaria. Report of the European Team of Experts]. Sofia: Ministerstvo na kulturata i Nacionalen center na knjigata.
- Peyčeva, L. 2002:** Živi čoveški säkrovišta – Bälğaria [Living Human Treasures – Bulgaria] – Bälğarski folklor, N 2, 81- 83.
- Santova M. 2004:** Konvencija na UNESCO za opazvane na nematerialното kulturno nasledstvo [The UNESCO Convention for Safeguarding Intangible Cultural Heritage]. – Bälğarski folklor, N 3, 118-132.

Santova et al 2004: Santova M., Anastasova, E, R. Bratanova, A. Georgieva, E. Grānčarova, M. Ivanova, D. Kaufman, K. Krāstanova, S. Lozanova, V. Mateeva, L. Pejčeva, M. Santova, I, Stanoeva, A. Štārbanova. *Živi Čoveški sākrovišta – Bālgaria* [Living Human Treasures – Bulgaria]. Sofia: “Prof. Marin Drinov” Academic Publishing House.

Santova M. 2006: Nabljudenie vārhu funkcioniraneto na terminite “folklor” i “folkloristika” v bālgarskoto naučno prostranstvo ot kraja na XX vek. [The Use of the Terms Folklore and Folklore Studies in Bulgaria until the End of the Twentieth Century]. – In: *Bālgaria – Italia. Debati, lokalni kulturi, tradicii*. Sofia: “Prof. Marin Drinov” Publishing House, 26-34.

Santova M., S. Nenova, 2006: Bālgarskoto čitalište [Bulgarian *Čitalište*] – Bālgarski folklor, N 1-2, 58-64.

Santova M, 2010: Pravata na čoveka i nematerialното kulturno nasledstvo [Human Rights and Intangible Cultural Heritage]. – Bālgarski folklor, N 3-4, 150-159.

Santova M, 2010a: Četvārti godišen seminar na eksperti po nematerialno kulturno nasledstvo v strani ot Jugoiztočna Evropa ((3-7 maj, 2010, Ramniku Vālčea, Rumānija) [Fourth Annual Seminar of Experts on Intangible Cultural Heritage in Southeast Europe (3-7 may, Ramnicu Valcea, Rumania)] – Bālgarski folklor , N 3-4, 189-191.

Santova M. 2011: Nematerialното kulturno nasledstvo – njakoi aktualni problemi [Intangible Cultural Heritage – Current Problems]. – In: *Kulturno nasledstvo. Bālgaria – Italia* (forthcoming).

Stanoeva I, 2007: Regionalen seminar na eksperti ot Jugoiztočna Evropa po problemite na nematerialното kulturno nasledstvo [The Regional Seminar of Experts on Intangible Cultural Heritage in the Region of Southeast Europe]. – Bālgarski folklor, N 4, 112-116.

Portalen sajt na čitalištata [Internet Portal of the Net of the Bulgarian *Čitališta*]. – Internet: <http://www.chitalishte.bg>.

Živi čoveški sākrovišta – Bālgaria [Living Human Treasures – Bulgaria]. – Internet: [http:// www.treasures.eubcc.bg/main.php](http://www.treasures.eubcc.bg/main.php).

Stela Nenova
Institute of Ethnology and Folklore Studies
with Ethnographic Museum
at Bulgarian Academy of Sciences

**BULGARIA ČITALIŠTA – MODELS FOR CONCEPTUALIZING
FOLKLORE AS CULTURAL HERITAGE**

(The Projects of the Bulgarian *Čitališta* for the Program
“Living Human Treasures – Bulgaria”)

Summary

The paper focuses on the Bulgarian *čitališta* [community centers] – independent cultural associations, some of which date back from the National Building Period, when they sprang out of the civic initiative of enlightened Bulgarians. Special attention has been recently paid to the role and long lasting experience of these institutions in the maintenance and transmission of local traditions and cultural memory. They have also been mentioned as the places where intangible cultural heritage is discussed and conceptualized.

Existing all over the country, *čitališta* have actively participated in the safeguarding of intangible cultural heritage. These cultural organizations were in particular extremely helpful at the time when the Register of the Intangible Cultural Heritage of Bulgaria was constructed as far as they provided access to vital elements of traditional culture and to the current picture of preservation of Intangible Cultural Heritage in the different villages and towns. Later, while realizing the National Program “Living Human Treasures”, *čitališta* nominated the bearers (individual and group) of traditional knowledge, skills and activities. Following a two-stage selection procedures, these bearers were eventually listed in the Representative List of Intangible Cultural Heritage of the Republic of Bulgaria. This enabled them to acquire special social status. Two rounds of selections were realized in Bulgaria – respectively in 2008 and in 2010. The present paper analyzes the files of the *čitališta* applications from the 2008 round. They are stored at the National Center for Intangible Cultural Heritage at the Institute of Ethnology and Folklore Studies with Ethnographic Museum. These files contain specific and ample data, providing important information for the living traditions and especially for their preservation, maintenance and transmission within the local communities. It also reveals how these

processes are triggered by the bearers of ICH – people whose unquestionable contribution to the construction of local cultural identity is widely appreciated.

Стела Ненова
Институт за етнология и фолклористика
с Етнографски музей, БАН

**Българските читалища – модели за осмислянето на фолклора като
културно наследство (по примери от кандидатури за Националната
система „Живи човешки съкровища – България”)**

Резюме

Докладът акцентира върху българските читалища - самоуправляващи се културни сдружения, които възникват през времето на националното Възраждане в резултат от гражданската инициатива на будни личности. В последните години се обръща специално внимание на тяхната роля и съществен исторически опит в поддържането и трансмисията на локалната традиция и културната памет на местните общности и осмислянето им като *нематериално културно наследство*.

Разпространени на територията на цялата страна, тези културни организации участват в опазването на нематериалното културно наследство в България. Те съдействат за изработването на *Националния регистър за нематериално културно наследство* и са локалните институции, които осигуряват информация за жизнените елементи на традиционната култура. Те дават представа за реалното състояние на нематериалното културно наследство в съответните населени места. По-късно читалищата участват в реализирането на *Националната система „Живи човешки съкровища”*, читалищата номинират със свои кандидатури носителите (групови или индивидуални) на традиционни знания, умения и дейности, които след селекция се вписват в *Националната представителна листа за нематериално културно наследство* и получават специален статут. Досега в България са реализирани две селекции – 2008 г. и 2010 г. Обект на анализ в доклада са досиетата на кандидатурите на читалища от селекция 2008 г., които се съхраняват в Националния център за нематериално културно наследство при Институт за етнология и фолклористика с Етнографски музей. Те са специфичен и многостранен материал, съдържат

богата информация за живите традиционни елементи, които са запазвани, поддържани и предавани в местната общност от техните живи носители и участват в изграждането на локална културна идентичност.

VĒRTĪBU SISTĒMAS UN PĒCTECĪBAS VEIDOŠANĀS PROCESI LATVIEŠU LIETIŠĶĀ MĀKSLĀ

ANOTĀCIJA

UNESCO Konvencijas 2. panta 2 (.) definētā Nemateriālais kultūras mantojuma viena no izpausmju jomām ir *tradicionālās amatniecības prasmes*, ar ko Latvijā mēs saprotam kā individuālo, tā organizēto lietišķo mākslu, t.i. daiļamatnieku darbību Tautas lietišķās mākslas interešu grupās (pulciņos un studijās).

Tautas lietišķās mākslas attīstība Latvijā vienmēr ir gājusi kopsolī ar centieniem saglabāt vēsturisko atmiņu un nacionālo pašapziņu. Tā kā globalizācijas laikmetā aktualizējas jautājumi par tautas mākslas tradicionālām vērtībām, par tās pēctecības procesiem un perspektīvām, rakstā pasekosim, kā mūsdienās latviešu lietišķajā mākslā notiek nemateriālā kultūras mantojuma vērtību sistēmas maiņa un pēctecības saglabāšana.

Atslēgas vārdi: tautas lietišķā māksla, vēsturiskā atmiņa, pārmantošana.

IEVADS

Tautas lietišķā māksla Latvijā ir viena no vissenākajiem un līdz mūsdienām attīstošiem mākslinieciskās jaunrades veidiem, tā ir tautas meistarų apzināta radošo ieceru izpausme ar nolūku saglabāt vēsturisko atmiņu un nacionālo pašapziņu. Nacionālai mākslai katrā savā vēsturiskajā un mākslinieciski-kulturālajā attīstības posmā raksturīgi noteikti mākslinieciskie izteiksmes līdzekļi un saturs, kas ir sabiedrības, politiskās, psiholoģiskās un ekonomiskās dzīves nosacīti.

Tautas lietišķās mākslas kā tautas kultūras sastāvdaļas saglabātāji un attīstītāji mūsu valstī ir dažādu sociālo, profesionālo un vecuma grupu pārstāvji, kas dzīvo un strādā gan laukos, gan pilsētās. “Viņu kopīgais uzdevums un mērķis ir padarīt dzīvi labāku un skaistāku, pilnveidojot savu personību. Tautas lietišķās mākslas veidotāju iespējās, interesēs un mērķa detaļās vērojamas zināmas atšķirības, kas veicina vai kavē viņu uzņemto darba tempu un ietekmē darba rezultātus.” (Alsupe 1985, 225)

Laikmeta straujās attīstības iespaidā arī lietišķā māksla mainās. Ja agrāk tā bija it kā nemainīgu vērtību kopums, tad mūsdienās ienāk jauni priekšmeti, materiāli, rotājums un mainās darinājumu pielietojums. Starp mākslinieciskā procesa maiņas iemesliem var minēt darināmā priekšmeta struktūras sarežģītības pakāpes palielināšanos un ietekmēšanos no citām kultūrām.

Lai izprastu tradicionālās un laikmetīgās kultūras izpausmes Latvijā, lai noskaidrotu daiļamatniecības studijās un pulciņos iesaistīto dalībnieku viedokli par tradīciju un novitāšu proporcijām tautas lietišķajā mākslā, kā arī lai iezīmētu nākotnes vīzijas daiļamatniecības procesu tālāk virzībā valstī, pētījuma autore izstrādāja daiļamatnieku aptaujas anketu „*Tradicionālais un laikmetīgais mūsdienu latviešu tautas lietišķajā mākslā*”. Aptaujas zīmīgākās atziņas ir atspoguļotas rakstā.

LATVIEŠU TAUTAS LIETIŠĶĀS MĀKSLAS ATTĪSTĪBAS POSMI

Latviešu lietišķā māksla ir konstruktīvi dekoratīva, tās priekšmeti ir saimniecībā lietojami ar estētisku vērtību. „Pēc dabas lietišķā māksla ir nacionāla, tā sakņojas tradīcijās, paradumos, tautas ticējumos un ir cieši saistīta ar tās ražošanu un sadzīvi.” (Sidorenko 2004, 23).

Latvijas vēsturē sākot ar 19. gs. nogali, tautas lietišķās mākslas attīstībā ir konstatējamas vairākkārtējas kultūras mantojuma vērtību sistēmu maiņas:

- 1) 19. gs. 2. puse, un 19.-20. gadsimtu mija - nacionālās kultūras izveides laiks;
- 2) 1930. gadi - nacionālās tautas mākslas uzplaukums;
- 3) pēc II Pasaules kara - organizētas daiļamatniecības veidošanās;
- 4) 21. gs. sākums – 2010. g. spēcīga globalizācijas ietekme.

1. periods. 19. gadsimts ar industrializācijas sākumu, nesa līdzīgu daudzu iepriekšējo paaudžu radīto materiālo un garīgo vērtību maiņu. Šai laikā, pateicoties ekonomiskajām pārmaiņām, dzimtbūšanas atcelšanai un pirmās [latviešu tautas atmodas](#) kustībai – jaunlatviešiem (19. gs. 50.—80. g.), notika straujāka izglītības un kultūras attīstība.

Jaunlatvieši bija latviešu progresīvās inteliģences kustība, kas aktīvi iestājās par latviešu nacionālās identitātes apzināšanu, saglabāšanu un savas nacionālās kultūras izveidošanu, saimnieciskās neatkarības un juridiskās līdztiesības iegūšanu. Tas bija laiks, kad veidojās latviešu nācija. Šai laikā Latvijas teritorijā jau bija

notikusi pāreja no gadsimtiem ilgā naturālā saimniecības veida uz preču naudas attiecībām, senais strauji izgāja no aprites, un plašās tautas masās strauji ienāca „jaunā dzīve” ar tās ideāliem un vērtību kritērijiem. Pateicoties jaunlatviešiem, tautā palielinājās interese jau par piemirsto tradicionālo kultūras mantojumu, aizsākās etnogrāfisko materiālu vākšana jaunizveidoto muzeju kolekcijām, skolās atsāka mācīt tradicionālos rokdarbus un amatus, iezīmējās tendence senos priekšmetu rotāšanas paņēmienus pārnest uz jaunajiem sadzīvē lietojamiem priekšmetiem, iespēju robežās pieturoties pie vietējiem izejmateriāliem.

2. periods. 20. gs. 20.-30. gadi ir laiks, kad latviešu amatnieki un profesionālie mākslinieki kļuva par nacionālās lietišķās mākslas veidotājiem.

Šis laiks iezīmējas ar:

- daudzu tautas mākslas priekšmetu un rakstīto materiālu krātuvju veidošanos, tai skaitā, izveidojās Latvijas Nacionālā vēstures muzeja Etnogrāfijas nodaļa ar nozīmīgu „Rokrakstu, zīmējumu, fotoattēlu un dokumentu kolekciju”, kurā ietilpa Pieminekļu valdes ekspedīciju (1924.g.– 1944.g.) (Cimermanis 2008, 9.) materiāli;

- tika izdotas **grāmatas**: Dzērvītis 1931; Dzērvītis et al. 1933; Dzērvītis et al. 1934; Dzērvītis et al. 1935; Dzērvītis et al. 1936; Dzērvītis et al. 1934; Dzērvītis et al. 1935; Dzērvītis et al. 1936; Dzērvītis et al. 1937; Dzērvītis 1937; Dzērvīte 1939; Dzērvītis et al. 1943; Zariņš 1924-1931; Karnups et al. 1939; Sudmalis 1923; Tilts 1938.; **rakstu krājumi**: Enzelīns 1928-32; Siliņš 1930-31, Filologu biedrības raksti. 1921-1940; *Senatne un Māksla*. 1936-40, u.c.; **žurnāli**: *Latvijas Saule*. 1923.-1931.; *Sievietes Pasaule*. 1936; Zeltene 1926-34, u.c. par tautas mākslas tematiku;

- darbojās apmācīti cilvēki: 20. gadsimta sākumā latviešu tautas mākslas tālāk attīstībā un arī Dziesmu svētku dalībnieku tradicionālo tautas tērpu kvalitātes uzlabošanā iesaistījās tādi sabiedrībā ievērojami mākslinieki un kultūras darbinieki kā Rihards Zariņš, mākslinieki – Jēkabs Bīne, Ansis Cīrulis, Ādolfs Karnups, Kristīne Pāvuliņa, Jānis Sudamalis, Arvīds Dzērvītis, bet ar 30. gadiem, arī Mērija Grīnberga (seniore) (1881.- 1973.).

Šie minētie apstākļi arī radīja izziņu kopumu un jēgu par latviešu nacionālo lietišķo mākslu.

3. periods. Pēc II Pasaules kara aktivizējās darbs visās kultūras dzīves jomās, arī tautas lietišķajā mākslā. Tā pamatā bija praktiskā nepieciešamība – radīt sev un savas mājas labiekārtošanai skaistas un praktiskas lietas, kas vienlaikus bija lietderīga brīvā laika izmantošana.

Tautas lietišķās mākslas priekšmetu darināšanā pēckara gados vērojami trīs attīstības posmi (Alsupe 1985, 260):

- privāto sīkražotāju darbības posms, jo daiļamatnieki lielā mērā strādāja individuāli (1945.- 1948. g.);
- sīkražotāju darba pārkārtošana uz kolektīvisma principiem – veidojas lietišķās mākslas pulciņi/studijas (1949. - 70. g.);
- tautas lietišķās mākslas priekšmetu darināšanas pilnveidošana (kopš 1970. gadiem).

Pirmo lietišķās mākslas pašdarbības pulciņu „[...] izveidošanos nepieciešamību noteica tautas lietišķās mākslas interesentu vēlēšanās iegūt un papildināt speciālās aroda zināšanas, apgūt un padziļināt vispārējās zināšanas mākslas jautājumos, darboties kolektīvā, plašākas iespējas iegādāties materiālus praktiskajam darbam, kā arī personīgo darba rīku un speciālu darba telpu trūkums.” (Rijnieks 1983, 32.)

Darbošanās tautas lietišķās mākslas interešu grupā, tajā tautas tradicionālajā amatā, kuru cilvēks pats ir izvēlējis, ir klasificējama kā izglītība mūža garumā. Galveno amata apmācību jaunizveidotajā interešu kopā veica tās vadītājs profesionāls daiļamatnieks, kas zināšanas meistarībā un mākslinieciskās gaumes veidošanā ieguvis specializētajās amatniecības skolās.

4. periods. Mūsdienās (21. gs. sāk.) tautas lietišķā māksla tiek uzskatīta par ne-profesionāļu mākslu, kaut gan „vēsturiski tā ir veidojusies un arī turpina pastāvēt kā profesionāļu un ne profesionāļu kopīgs lolojums uz tradīciju bāzes”(Alsupe 2002, 46).

Laikā, kad vērojama spēcīga globalizācijas ietekme, aktualizējas jautājumi:

- par tautas lietišķās mākslas perspektīvām,
- tautas intereses un izpratnes veidošanu par tradicionālām vērtībām,
- par pēctecības veidošanas procesiem latviešu lietišķajā mākslā.

Latvijā vēsturiski ir izveidojies, ka jau pēc II PK līdz pat mūsdienām daiļamatnieki darbojas individuāli (to skaits ir neliels, galvenokārt tie ir sīkie

uzņēmēji), kā arī apvienoti noteiktās interešu grupās – dažādu žanru lietišķās mākslas pulciņos/ studijās. Uz 2010. gadu Latvijā darbojās ap 100 šādu organizētu daiļamatnieku kopu, kuras pārstāv 7 žanri: „tekstilmākslā darbojas 62% no visiem daiļamatniekiem, rotkaļi (11%), pinēji (9%), keramiķi (6%), kokgriezēji (5%), ādas apdares meistari (4%), metālkalēji (3%)” (Jansone 2008, 55).

PROCESI LATVIEŠU LIETIŠĶĀ MĀKSLĀ 20. GS. 2. PUSE- 21. GS. SĀKUMS

Uz vienas no Tautas lietišķās mākslas studijas (TLMS) „Auseklītis” (Jansone 2011) darbības pieredzes bāzes pasekosim kādi procesi notiek lietišķās mākslas attīstībā Latvijā (20. gs. 2. puse -21. gs. sāk.), kas tos veicina vai kavē.

Tautas lietišķās mākslas studijas „Auseklītis” vēsture aizsākās 1965. gadā. Iesākumā tas bija zvejnieku kolhoza „Carnikava” lietišķās mākslas pulciņš, kas izveidojās kā interešu grupa no Carnikavas zvejnieku ciemā dzīvojošām aust un rokdarbu pratējām. 1989. gadā minētais pulciņš pārtapa par Latvijā atpazīstamu Tautas lietišķās mākslas studiju „Auseklītis”.

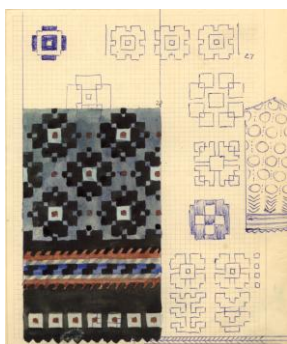
TLMS „Auseklītis” dalībnieces galvenokārt ir ienācējas Carnikavā pēc II pasaules kara (1944.-54. un 1970.- 85. gados) no dažādām Vidzemes, Zemgales, Kurzemes un Latgales vietām, tikai divas no studijas dalībniecēm ir dzimušas un augušas Carnikavā, tāpēc runāt ar kādām tikai Carnikavai raksturīgām etniskās identitātes izpausmēm kolektīva daiļradē ir pagrūti. Praktiski visus Carnikavas audēju un rokdarbnieču darbības virzienus no pašiem kolektīva pirmsākumiem, balstoties uz savām zināšanām, pieredzes un radošā potenciāla, noteica katra no „Auseklītis” vadītājām (Genija Drulle, Ārija Cekule un Zane Ulmane), bet tā, ka ģeogrāfiski Carnikava atrodas Vidzemē, tad arī darbos vairāk tiek akcentēts šim kultūrvēsturiskajam apgabalam raksturīgās tekstiliju darināšanas tradīcijas un krāsu salikums.

Genija Drulle ir lietišķās mākslas pulciņa „Auseklītis” dibinātāja. Viņa pulciņu vada **1965.-1980.g.** 1965. gadā, kad Genija Drulle aizsāka pulciņa vadību, viņa sāka ar tā dalībnieču apmācīšanu aušanas tehnikas pamatos. Pierakstu grāmatās pulciņa dalībnieces pierakstīja aušanas teoriju un uz rūtiņu papīra zīmēja dažādu audumu (vienkārtnis, trinītis, drellis, kreps, rožceliņš, puļļainais audums, kanva, u.c.) nītījumus, minumus un paminu sējumus (1. att.), kā arī mācījās pareizu materiāla

un darbarīku izvēli. 1960.-70. gados Latvijā lietišķās mākslas priekšmetu kompozīcijās turpinājās 20. gs. sākumā aizsāktā prakse rotājošo rakstu no tradicionālā tautas tērpa (cimdi, zeķes, jostas, villaines, u.c.) pārnest uz laikmetīgām telpu un apģērba tekstilijām. Tāpat, sekojot sava laika lietišķā mākslā dominējošai tendencei lietot mierīgus un saskaņotus silto krāsu salikumus, dekoratīvo sienas un grīdsegu kompozīcijas tika veidotas atbilstoši laika garam. Liela uzmanība tika veltīta rotājošā raksta izvietojumam laukumā.

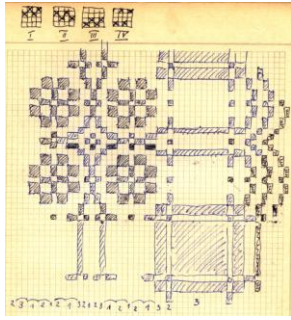
Genijas Drulles vadībā apgūtās zināšanas, „Auseklītis” dalībnieces auda:

- a) telpu iekārtas audumus: dvieļus, galdautus, sedziņas, logu aizkarus, sienas segas, grīdsegas;
- b) gultas drēbju audumus: palagus, gultas segas, dienas deķus, mēbeļu audumus;
- c) apģērba audumus: šalles, kleitu, svārku un mēteļu audumus, u.c.

1. att. Cimda ornamenta studijas un pielāgošana drelļa rakstam no Ārijas Cekules 1. pierakstu burtnīcas 20.gs. 70. gadi. [Studies of mitten patterns and adaptation for a block weave from Ārija Cekule first notebook. 1970s.]

Ārija Cekule lietišķās mākslas pulciņu „Auseklītis” vada no **1980.-1990. gadam**. Ārijas Cekules vadībā tika apgūti daudz jaunu drelļu rakstu variantu (2. att.), tika turpināts aust arī sienas un grīdsegas, kuru kompozīcijās vairāk ienāca krāsu spēle. No apģērba audumiem tiek austi vilnas lakatiņi, plecu šalles, u.c., bet ar tautas atmodu 1990. gadu sākumā, daudz tiek austi tautas tērpa brunču audumi.

2. att. Dreļļu raksta zīmējums no Ārijas Cekules 2. pierakstu burtnīcas 1980. - 1990.g.
[Drawing for a block weave from Ārija Cekule's second notebook. 1980-1990.]

1980.-90. gados nozīmīgākās „Auseklītis” radošās veiksmes bija tās, ka pulciņš/studija veidoja telpu (virtuves, viesistabas, guļamistabas) iekārtas/tekstiliju ansambļus. Šai laikā pulciņa dalībnieču vidū radās spilgtas un radošas personības, kuru darinājumus, kā izcilus mākslas darbus, muzeji centās iegūt savos krājumos.

Visus šos gadus „Auseklītis” ar ievērojamiem panākumiem turpināja piedalīties ciema, rajona, republikāniskajās un zvejnieku kolhozu lietišķās mākslas izstādēs. 1985. gadā aizsākās pulciņa Tautas daiļamata meistarū personālizstādes.

Ar 1990. gadu TLMS „Auseklītis” vada **Zane Ulmane**. Zane studijā ienāca kā jauna, talantīga, radoša personība, viņas stiprās puses bija aušanas teorija un krāsu mācība. Zanes vadībā pirms darba uzsākšanas, no audēju izvēlētā materiāla, kas visbiežāk ir krāsainas vilnas vai pusvilnas dzijas, tiek veidots t.s., „krāsu koks”, izvēlēti tīkamākie un darba uzdevumam atbilstošākie krāsu salikumi, no kuriem tiek veidots kompozīcijai proporcionāls dziju uztinums. (3. att.). Zanes lielākais devums ir mācību process studijā, aktīvā izstāžu darbība un Carnikavas novada atpazīstamības veidošana.

Uz 2012. gadu TLMS ‘Auseklītis’ aktīvi darbojas 18 dalībnieces, no kurām visas ir audējas, bet 5 no tām labprāt strādā arī rokdarbus: ada, tamborē un izšuj. TLMS ‘Auseklītis’ pēdējos gados galvenos darbības virzienus nosaka pieprasījums pēc konkrētiem darinājumiem un iecerētā izstāžu tematika.

3. att. Krāsu kompozīcijas studijas – Māras Cipules „dziju uztinumi”. 2006.- 2011. (foto no Aijas Jansones personīgā arhīva) [Studies for colour compositions – yarn color combinations by Māra Cipule. 2006-2011. (photo from the private archive of Aija Jansone)]

Saskaņā ar aptauju „*Tradicionālais un laikmetīgais mūsdienu latviešu tautas lietišķajā mākslā*”, latviešu tautas lietišķās mākslas attīstībā 21. gadsimtā iezīmējās sekojošas tendences:

- Ja pulciņu un studiju darbības sākuma gados nodarbošanās ar daiļamatniecību bija ekonomisko apstākļu nosacīta nodarbe – sarūpēt ģimenes locekļiem vajadzīgas lietas – īpaši adījumus un tekstilijas, jo rūpniecība ar tiem nenodrošināja visus gribētājus, tad mūsdienās tā ir apzināta tieši „tautisku priekšmetu” darināšana, un arī lietošana.

- Daiļamatnieces ierosmi savam darbam gūst kā daiļamatnieku tā profesionālu mākslinieku darbus izstādēs, kā arī vērojot lietišķās mākslas darbus dzīvokļos un pārdošanas vietās. Tai pat laikā, labprāt vēro dabu, studē speciālo literatūru, kā arī seko dzīves aktualitātēm.

- Pēdējo 5 gadu laikā visvairāk tiek austi lieli plecu lakati, šalles, gultas segas, tiem seko lupatu grīdas celiņi un persiešu paklāji, dekoratīvie dīvāna spilveni, joprojām populāri ir linu galdauti, mazāka izmēra sedziņas un linu logu aizkari, sanāk noaust arī pa kādam tautisko brunču audumam. Joprojām no redzesloka nav pazudusi ideja veidot tekstilizstrādājumu ansambļus.

- Daiļamatnieces ar saviem darbiem aktīvi piedalās dažāda mēroga izstādēs, viņas respektē Kultūrizglītības un nemateriālā kultūras mantojuma centra un studijas perspektīvos tematisko vai žanra izstāžu rīkošanas plānus. Studijas dalībniecēm

svarīga ir konkrētās izstādes ideja, tematika, pulciņa vadītāja uzstādījums, bet jau konkrēti, kā un ko taisīt, pēc brīvas izvēles nosaka pats darinātājs.

- Audējas lielā mērā ietekmējas no tradicionālām kompozīcijām, ņemot to par pamatu saviem darinājumiem. Radošākās daiļamatnieces pārveido kompozīcijas pēc savas gaumes un izjūtas, citas īpaši pieturās pie Vidzemes segu, galdautu un aizskaru tradicionāliem izpildījuma paņēmieniem, kompozīcijas un krāsu salikuma. Tai pašā laikā sekojot līdzī modernām mākslas tendencēm, izmanto jaunāko literatūru un jaunus (sintētiskos) materiālus. Dzīvojot gleznainajos Gaujas upes krastos, dabas motīvi (4. att. a., b.), dabā sastopamās krāsas un dabas izejmateriāli ietekmē daiļamatnieču darinājumus.

4. att. a., b. a., b. Jūrmalas smilgu iedvesmotais Zaigas Mucenieces telpu tekstiliju komplekts TLMS „Auseklītis” 45 gadu jubilejas izstādē 2010.g. (foto no Zanes Ulmanes personīgā arhīva). [Set of home textiles by Zaiga Muceniece inspired by beach grasses. 2010. (photo from the private archive of Zane Ulmane)]

- Neskatoties uz to, ka katrs darbs ir zināma jaunrade, daļa daiļamatnieču savā daiļradē atļaujas improvizēt kultūrvēsturiskā apgabala (Vidzemes) tradīciju robežās. Pieredzējušākās audējas vienmēr cenšas strādāt radoši (5. att.).

5. att. Skaidrītes Ilmeres un Ārijas Cekules grīdas celiņi austi audu ripsa ar saikli tehnikā. 2006. (foto no Zanes Ulmanes personīgā arhīva). [Runners by Skaidrīte Ilmere and Ārija Cekule, woven in two blockprofile weft repp. 2006. (photo from the private archive of Zane Ulmane)]

- Domājot par etniskās identitātes saglabāšanu un tautas tradīciju nodošanu nākamām paaudzēm, nereti daiļamatnieces nodarbina doma: kur ir tā robeža, kur beidzas tradīcija un sākas aktualitāte? Vienas uzskata, ka nav tādas stingras robežas, jo mūsu tradīcijas mums ir asinīs; citas, ka tas ir mākas, gaumes un pieejamo materiālo resursu jautājums; vēl citas, ka tradicionālais attīstās pa spirāli – tas pa brīdīm vairāk aktuāls, pa brīdīm mazāk, tie visu laiku savā starpā mijas; tradicionālais kādreiz bija moderna aktualitāte un iespējams, ka pašreiz modernais ar laiku kļūs tradīcija. Studijas dalībnieces ir pārliecinātas, ka mūsdienās tradicionālas vērtības var pasniegt kā pieprasītas aktualitātes, jo tradīcijas ir aktuālas!!! Tradīcijām un aktualitātei ir jāpastāv vienlaicīgi. Tradīcijas ietekmē šodienas uztveri, aktualitāte ir tad, kad uztveram mūsdienu aktuālās vēsmas un caur tradicionāliem izteiksmes līdzekļiem tās realizējam lietišķā mākslā.

- Par tradicionālās tautas mākslas saglabāšanas nepieciešamību un iespējām mūsdienās visas respondentes uzsver, ka tas būtu ļoti svarīgi, nepieciešams, pat obligāti, jo katrai tautai tā ir vērtība - tas ir senču mantojums, bet tai pašā laikā ir jāiet laikam līdzi un jāattīstās tālāk.

- Aptaujas dalībnieces pozitīvi vērtē tradicionālo tautas mākslas elementu saglabāšanu mūsdienu apģērbā, telpu tekstilijās (galdautos, dvieļos, u.c.), adījumos - cimdos, zeķēs, t.i. apģērbos un sadzīves priekšmetos. Svarīga ir arī darinājuma krāsa – tonalitāte (lins, vilnas audumi, adījumi, keramika, rotas, u.c.). Būtiski tradicionālos

elementus saglabāt arī lauku sētās, pirtīs, Jāņu atribūtikā, tautas tērpos, telpu tekstilijās, vienlaicīgi nezaudējot kvalitāti un unikalitāti.

- Tautas mākslas attīstībā praksē vērojamas arī nevēlamās tendences, proti, dažreiz par tradicionāliem tautas mākslas elementiem kariķē! Pēdējā laikā lietišķās mākslas darbos ieviešas arī paviršības, parādās nekvalitatīvas kopijas, slikti pakaļdarinājumi. Cilvēkiem trūkst zināšanu par kompozīcijas pamatiem.

- Tradicionālā tautas māksla un kultūra lielā mērā ietekmē mūsu tautas identitātes saglabāšanu un atpazīstamību pasaulē. Viss atkarīgs no tā, kā mēs to popularizējam un reklamējam. Pagaidām esam par kūtriem!

- Mūsdienās latviešu lietišķās mākslas darinājumus iegādājas un lieto dažādu vecumu, tautību un sociālo slāņu Latvijas iedzīvotāji. Tautībai nav nozīmes, izglītībai ir! Tautas māksla patīk visiem neatkarīgi no tautības un vecuma. Noteicošās ir zināšanas un gaume.

- Pēc TLMS „Auseklītis” dalībnieču domām, atbalstāmas visas jaunās tendences lietišķā mākslā, jo atbalstāma pati nodarbošanās. Pozitīvi, ka daiļamatniecībā ienāk jauni materiāli, tehniskie paņēmieni, kā arī krāsas un rotājošais raksts. Tas paver daiļamatniekiem jaunas iespējas jaunradei, tas palīdz radoši dažādot un veidot darbus, kā arī atvieglo to darināšanu.

- Tautas lietišķās mākslas izstādes ir spilgti kultūras pasākumi, kas Latvijā attīstījās ciešā saistībā ar pašdarbības kolektīvu darbību. Arī mūsdienās tautas lietišķās mākslas izstādes turpina būt pulciņa/studijas dalībnieku un individuāli strādājošo meistarību darba skates, kurās daiļamatnieki demonstrē individuālos un kolektīvos darinājumus. Daļa darbu ir darināti latviešu tautas mākslas tradīcijās, daļa ir jaunrades darbi. Uz izstādēm, protams, tiek atlasīti kā tehniskā, tā mākslinieciskā izpildījuma ziņā labākie darinājumi.

Jau no paša sākuma Carnikavas lietišķās mākslas kopējas apzinājās savas darbības vajadzību un mērķus, t.i., ar savām radošām iecerēm un aktīvo darbošanos lietderīgi izmantojot savu brīvo laiku, bez sev vajadzīgo priekšmetu darināšanas, novadā saglabātu tautas vēsturisko atmiņu un nacionālo pašapziņu. Bet, lai nodarbotos ar sirdij tīkamo vaļasprieku, galvenais priekšnosacījums ir interese, brīvais laiks, un vēlēšanās kaut ko jaunradīt, tam seko studija ar profesionālu vadītāju, saliedēts un draudzīgs kolektīvs, un protams, ģimenes atbalsts.

SECINĀJUMS

Cilvēces vēsturē pastāvējuši vairāki kultūras attīstības posmi, un katrs no tiem bija īpaši racionāls, ētisks un estētisks, katram tam bija savi estētiskie ideāli, kas izpaužas konkrētās simboliskās formās. (Sidorenko, 2004, 19)

Mūsdienu tautas lietišķā māksla ir materiālās kultūras daļa un produkts, kas ir kā savdabīgs ekrāns, uz kura projicējas visas sabiedrības kultūras izpausmes - jēdzieniskā, sociālā, materiālā, tehniskā un dvēseliskā attīstība. Jādomā, ka, tieši šī kultūras jēdzieniskā pasaules uztvere tiks nodota no paaudzes paaudzei, neskatoties uz to, vai daiļamatniecība turpinās attīstīties un pilnveidoties individuālo meistarību vai lietišķās mākslas pulciņu/studiju formātā. Tāpat kā līdz šim, daiļamatnieku darinājumu mākslinieciskais tēls paliks objektīvā un subjektīvā, domu un jūtu, kā arī racionālā un emocionālā apvienojums.

Ejot laikam līdzī, sadzīvē ienāks jauni lietišķās mākslas priekšmeti, jauni materiāli, jaunas rotājošās kompozīcijas un tehniskie paņēmieni. Tautas māksla savu māksliniecisko vērtību saglabās tikai tad, kad tā atradīsies harmonijā ar vidi, un ies kopsolī ar laiku, kurā tā dzīvos.

Saskaņā ar patreizējām tautas mākslas attīstības tendencēm, nacionālās īpatnības tautas mākslā pakāpeniski izlīdzināsies un ies mazumā, tikai zemēs, kur valstiskā līmenī tiks sakārtota izglītības sistēma un tiks mācīti senie tradicionālie amati, nacionālai tautas mākslai ir lielākas iespējas attīstīties un saglabāt vēsturisko atmiņu.

LITERATŪRA

ALSUPE, A., 1985. *Tautas lietišķā māksla*. Padomju Latvijas lauku iedzīvotāji un viņu kultūra mūsdienās. Rīga: Zinātne.

ALSUPE, A., 2002. *Tautas lietišķā un tēlotājas māksla – situācija, problēmas, risinājumi*. Latviešu tautas lietišķā un tēlotājas māksla (Nozāres pārskats 2002).- Rīga: LR KM kultūrpolitikas departamenta Tautas mākslas nodaļa.

ANCĪTIS, K., ENZELĪNS, J., KLAUSTIŅŠ, R., 1928-1932. *Latvju tautas daiņas*. 1.-12. Rīga: Literatūra.

CIMERMANIS, S., 2008. *Latvijas zinātnieki un tautas lietišķā māksla 20. gadsimta piecdesmitajos – astoņdesmitajos gados*. Ievadam. Tautas lietišķā māksla Latvijā.- Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti. Nr. 15. Rīga: Valters un Rapa.

- DZĒRVĪTIS, A., 1931. *Latviešu tautas uzvalki*. Rīga: Latviešu Dziesmusvētku biedrības izdevums.
- DZĒRVĪTIS. A., ĢINTERS, V. 1936. *Ievads latviešu tautas tērpu vēsturē*. Rīga: J.Grīnbergs.
- DZĒRVĪTIS. A., DZĒRVĪTIS. A., 1935. *Meiteņu rokdarbi. I.*- Rīga: Valters un Rapa.
- DZĒRVĪTIS. A., DZĒRVĪTIS. A., 1936. *Meiteņu rokdarbi. II.*- Rīga: Valters un Rapa.
- DZĒRVĪTIS. A., DZĒRVĪTIS. A., 1937. *Rokdarbu metodika.*- Rīga: Valters un Rapa.
- DZĒRVĪTIS. A., 1937. *Zeltenes rokdarbi – Logu aizkari*. Rīga: J. Grīnbergs.
- DZĒRVĪTIS. A., 1939. *Mājīgs dzīvoklis*. Rīga: Valters un Rapa.
- DZĒRVĪTIS. A., DZĒRVĪTIS. A., 1943. *Latviskie baltie izšuvumi*. Rīga: Ernesta Kreišmaņa apgāds.
- DZĒRVĪTIS. A., DZĒRVĪTIS. A., & SUNEPSKA N., 1933. *Baltie darbi. I.* Rīga: J.Grīnbergs.
- DZĒRVĪTIS. A., DZĒRVĪTIS. A., & SUNEPSKA N., 1935. *Baltie darbi. II.* Rīga: J.Grīnbergs.
- DZĒRVĪTIS. A. & SUNEPSKA N., 1934. *Krāsainie darbi. I.*- Rīga: J.Grīnbergs.
- JANSONE. A., 2008. *Latviešu lietišķās mākslas virzība 20.gadsimta otrajā pusē*. Tautas lietišķā māksla Latvijā. Latvijas Nacionālā vēstures muzeja raksti Nr. 15. Rīga: Valters un Rapa.
- JANSONE. A., 2011. *Tautas lietišķās mākslas studija Auseklītis Carnikavas novada kultūrvēsturē*. Rīga: Zinātne.
- KARNUPS. A. & KIVICKA. E., 1939. *Novadu tērpi*. Jelgava: Latvijas Lauksaimniecības Kamera.
- Latvijas Saule*. 1-99. Rīga, 1923.-1931.
- RIJNIEKS. J., 1983. *Daiļamatnieku organizēšana un kvalifikācija padomju Latvijā*. Tautas mākslas vēstures un attīstības problēmas. Rīga: Zinātne.
- Senatne un Māksla*. 1936-40. Rīga: Pieminēkļu valde.
- SIDORENKO, V.I., 2004. Сидоренко, В. И., 2004. *История стилей в искусстве и costume*. Ростов-на-Дону.
- SILIŅŠ. M. 1930.- 31. *Valsts Vēsturiskā muzeja krājumi*. Rīga: Valsts vēsturiskais muzejs.
- Sievietes Pasaule.*- R., 1936.
- SUDMALIS. J., 1923. *Latvju raksti*. Rīga: Valters un Rapa.
- Filologu biedrības raksti*. 1921-1940. .- Rīga:
- ZARIŅŠ. R., 1924-1931. *Latvju raksti*. Rīga: Valstspapīru spiestuves izdevums.
- TILTS. P., 1938. *Rokdarbu grāmata*. Rīga: Paula Tilts.
- Zeltene*. 1926–1934.

Formation processes of the value system and consecutiveness in Latvian Applied Art

Summary

The development of the applied folk art in Latvia has always gone hand in hand with efforts to preserve the historical memory and national consciousness. This development has seen several stages of cultural evolution, with their own aesthetic ideals expressed in certain symbolic forms.

Contemporary Applied Folk Art is projecting all the cultural manifestations – conceptual, social, material, technical, and soulful development. Presumably, it is this cultural conceptual perception of the world that will be passed down from generation to generation. As before, the craftsmen's artistic image will remain as a combination of the objective and subjective, thoughts and feelings, as well as the rational and emotional.

According to the present tendencies of folk art development, national features in folk art will be gradually evening out and decreasing. National folk art is more likely to develop and maintain the historical memory only in the countries where the educational system will be improved at a national level and ancient traditional crafts will be taught.

Catching up with the times, new objects of applied arts, new materials, new ornamental compositions and techniques will enter social life. Folk art will retain its artistic value only if it is in harmony with the environment and keeps in pace with the times in which it lives.

NEMATERIĀLĀS KULTŪRAS MANTOJUMA LIECĪBAS LATVIJAS MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTOS

ANOTĀCIJA

Raksta autore akcentē Latvijas mutvārdu vēstures avotu (interviju, dzīvesstāstu, video-liecību u.tml.) lietderību nemateriālā kultūras mantojuma apzināšanā. Mutvārdu vēstures materiālu krātuvēs glabāto materiālu tekstu analīze uzrāda paražu, spēļu, zināšanu un prasmju aprakstus, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus, pat kultūrtelpas, ko UNESCO 2003. gadā pieņemtā konvencija „Par nemateriālās kultūras saglabāšanu” definējusi kā nemateriālās kultūras mantojumu. Rūpīga šīs materiālu grupas izpēte korelācijā ar citu avotu izmantošanu nemateriālās kultūras mantojuma apzinātājiem var norādīt vietu un veidu, kur un kā Latvijā pastāv un tiek pārmantotas noteiktas tradīcijas, prasmes, zināšanas u.tml. Rakstā iekļautais materiālu ieguves un dokumentēšanas veida atspoguļojums norāda uz avotu ticamību un izmantošanas iespējām.

Atslēgas vārdi: nemateriālās kultūras mantojums, mutvārdu vēstures avoti, lietderība/izmantojamība.

IEVADS

UNESCO 2003. gadā pieņemtā konvencija „Par nemateriālās kultūras saglabāšanu” kā nemateriālās kultūras mantojumu definē paražas, spēles, mutvārdu izpausmes formas, zināšanas un prasmes, kā arī ar tiem saistītus instrumentus, priekšmetus, artefaktus un kultūrtelpas, ko kopienas, grupas un dažos gadījumos – atsevišķi indivīdi atzīst par sava kultūras mantojuma daļu. Konvencijā iekļautā definīcija akcentē jomas, kas atrodamas Latvijas mutvārdu vēstures materiālu krātuvēs glabātajās intervijās, dzīvesstāstos, videoliecībās, kas fiksējušas latviešu stāstījumus par savu dzīvi, kā arī laiku, telpu un cilvēkvidi, kurā ritējis viņa mūžs. Šī raksta mērķis ir norādīt uz šo avotu izmantojamību arī nemateriālās kultūras mantojuma apzināšanā. Avotu raksturojumam sniegts ieskats atsevišķu Latvijas

mutvārdu vēstures krātuvju darbības principos, materiālu ieguves metodēs, avotu dokumentēšanā un glabāšanā, to izmantošanas iespējās. Autores apgalvojuma pierādīšanai rakstā analizēti atsevišķu interviju fragmenti, kuros sastopami nemateriālās kultūras mantojuma aprakstu piemēri.

MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTI

Kopš 1990. gadu sākuma Latvijā sevi pieteicis jauns, starpdisciplinārs zinātnes virziens - dzīvesstāstu pētniecība. Aizsākums tam ir 1988. gadā Latvijas Kultūras fonda iniciētā „Cilvēkarhīva” izveide. (Piebilstams, ka šī Kultūras Fonda projekta ietvaros izdotas dzīvesstāstus apkopjošas grāmatu sērijas: „Via Dolorosa” (Līce, 1990-2008) un „Likteņarhīvs” (piem., Upītis, 1995; Timze, 1992 u.c.). Aicinājums Latvijas iedzīvotājiem sūtīt savas atmiņas un dienasgrāmatas, dzimtas pētījumus u.tml. ar savu un savas dzimtas vēsturi saistītus aprakstus zinātniskas aprises ieguva 1992. gadā, pārtopot par Nacionālās mutvārdu vēstures (turpmāk - NMV) projektu patreizējā LU Filozofijas un socioloģijas institūta paspārnē (vairāk skat., NMV mājas lapā). Domājams, iecere Latvijas Okupācijas muzejā (1993, turpmāk - OMF) veidot Video un kinofotofono krātuvi (OMF mājas lapa), kurā apkopotas liecības par cilvēku okupācijas varu gados piedzīvoto, arī nāk no Kultūras fonda „Cilvēkarhīva” idejas. Dzīves stāstu vākšanai, apkopošanai un pētniecībai Latgales reģionā izveidots Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrs (2003; turpmāk - DU MVC) (1. piezīme). Minēto institūciju un to ietvaros realizēto projektu unikalitāte ir tajā apstākļi, ka to izpētes objekts ir pats dzīvesstāsts – cilvēka atskats uz pagātņi, ko izvērtē konfrontējot ar arhīva u.c. vēstures liecībām; atcerēšanās un stāstīšanas veids u.tml., bet pati biogrāfiskā pieeja un Latvijas iedzīvotāju pieredzes, zināšanu un prasmju apkopšana ir pamatmetode tādās zinātnes nozarēs kā etnogrāfija, etnoloģija un folkloristika, un tiek izmantotas kopš to pētošo iestāžu darbības pirmsākumiem. Pieminams, ka šīs metodes arī plaši lietotas valsts un novada mēroga muzeju darbā. Latvijas Universitātes Latvijas vēstures institūta (turpmāk – LVI) Etnogrāfisko materiālu krātuvē (1947, turpmāk – EMK, vairāk skat. LVI mājas lapā) glabājas viena no lielākajām mutvārdu vēstures liecību kolekcijām, kas ietver etnogrāfisko ekspedīciju pierakstus sākot 1940. gadu beigām līdz mūsdienām (vairāk skat. - Vanaga, 2007) (2. piezīme). Latvijas Folkloras krātuve (1924, turpmāk – LFK,

vairāk skat. LFK mājās lapā) (3. piezīme) ir viena no vecākajām aplūkojamā tipa institūcijām Latvijā. Līdzās folkloras materiālam tajā glabāti arī teicēju dzīvesstāsti.

Gandrīz visās minētajās institūcijās ziņu ieguvei lauka pētījumos dominē divas metodes: biogrāfiskā (intervētājs neiejaucas respondenta stāstījumā) un intervija (intervētājs, uzdodot jautājumus, veido sarunas struktūru, virza to sev nepieciešamajā virzienā). Pētniekam uzticētā respondenta pieredze, dažādi fiksēta, tālāk nonāk krātuvēs un arhīvos. Stāstījuma fiksēšanas veidi:

1) sarunas „stenogrāfisks” pieraksts (ekspedīcijas dalībnieku darba instrumentārijs – lapas, klades)

2) sarunas atreferējums uz objektlapām, arī fragmentēts pa tēmām

3) sarunas audio ieraksti – lentas, kasetes u.tml.

4) sarunas video ieraksts

5) audio un video ierakstu transkripcija.

Šajā kontekstā ļoti nozīmīga ir šo informācijas nesēju pareiza uzglabāšana (klimats – attiecīgās temperatūras un mitruma līmenis, gaismas klātbūtnes ierobežošana u.tml.). Tikpat būtiska ir to arhivēšana (inventāra numura piešķiršana un novietošana atbilstoši informācijas nesēja uzglabāšanas noteikumu prasībām) un dokumentēšana (ziņas par respondentu (dzimšanas gads un vieta, dzīves vieta, dzimums, izglītība), intervijas vieta, laiks, piezīmes par intervijas gaitu, tēmas).

Atzīmējams, ka datu, cilvēktiesību un autortiesību aizsardzības ievērošanai, uzsākot interviju, intervētājs un respondents savstarpēji vienojas par iegūtās informācijas izmantošanu un pieejamību trešajām personām. Respondenta izvirzītie nosacījumi, ja tādi ir, atzīmējami zinātniskās institūcijas dokumentācijā.

Dzīvesstāstu pētniecībā nozīmīgākais informācijas nesējs ir video ieraksts, kas fiksē cilvēka ķermeņa valodu, kas nereti „iebilst” mutiski paustajam vai skaidrāk par vārdiem norāda uz attieksmi pret apspriežamo tēmu. Audio ieraksti, kas fiksē pauzes, smieklus, nopūtas u.tml., dzīvesstāstu pētniekam sniedz vairāk informācijas nekā sarunas transkripcija, lai cik prasmīgi veikta tā būtu. Bez audio ieraksta nav iedomājama melodiju pierakstīšana, kas ļoti nozīmīga LFK pētniekiem. Kultūrvides elementu fiksēšanai der visi interviju pierakstīšanas veidi, ar nosacījumu, ka stenogrāfija un transkripcija ir precīza, un aplūkojamo tēmu iekļaujoša.

Saprotams, ka mērķtiecīgi veidotās intervijās kultūrvides apraksts būs precīzāks, izsmeļošāks un intervētāja zinātniskajām interesēm atbilstošāks. Bet tas sastopams arī dzīvesstāstos un intervijās, kur šī tēma nav galvenais sarunas temats. Raksta autore zinātnisko interešu objekts ir etniskie stereotipi un darba pieredze rāda, ka starpetnisko attiecību jomu skaroša temata apspriešanai nepieciešama „iesildīšanās tēma”. Savos lauka pētījumos, īpaši sarunās ar mazāk steidzīgajiem vecākās paaudzes respondentiem, autore izmanto dzīvesstāstus, kuru fragmenti turpmāk tekstā arī izmantoti kā piemēri.

NEMATERIĀLĀS KULTŪRAS FAKTU KLĀTBŪTNE DZĪVESSTĀSTOS UN INTERVIJĀS

Dzīvesstāstā cilvēks, atskatoties uz savu mūžu, skar daudzas tautas vēsturei un kultūrai nozīmīgas tēmas. Ieskatam daži naratīvos ietvertie temati, kas varētu būt noderīgi nemateriālās kultūras vērtību apzinātājiem.

Ļaužu dzīve dažādu politisku varu apstākļos. Līdztekus politisko norišu interpretācijai šī tēma atklāj tautas vai tās daļas dzīvesziņā esošās izdzīvošanas stratēģijas. Kā piemērs minama visbiežāk latgaliešu dzīvesstāstos izskanējusi piesardzība, kas izpaužas tādos izteikumos kā: „ja pats būs labs, citi būs labi pret tevi” (lauka pētījumi 2004), (pieminams, ka šī tēma izskan arī latviešu tautas dziesmās. Piem., „Visi man labi bija, / Ja es pati laba biju. / Visi man naidenieki, / Ja es naida cēlējiņa.”), „nees pirmā, nepaliec pēdējais” (lauka pētījumi 2000). Līdzīgu domu autore uzgāja, lasot arī Nacionālās Mutvārdu vēstures „Cilvēkarhīvā” esošos latgaliešu dzīvesstāstus. Ilustrācijai viens citāts, kurā respondente atstāsta katoļu mācītāja teikto latgaliešiem, kas dzīvo ārpus sava vēsturiski etnogrāfiskā apgabala robežām: „Viņš teica: „Jūs esat atbraukuši pie svešiem ļaudīm. Un turaties kopā, un pie savas ticības! Tā kā niedre uz ezera lokās, - uz kuru pusi vējš velk, uz to jūs. Turaties!” Šitie vārdi man palika uz visu mūžu.” (NMV 370)

Tāpat šīs dzīvesstāstos aplūkotās tēmas ietvaros fiksējams cilvēkvides (t. sk. tās etniskā, konfesionālā un kultūru daudzveidība) apraksts, uztvere un iedzīvotāju sadzīvošanas prakse. Šajos fragmentos „vizualizējas” ne vien savstarpējās ietekmes, bet arī starp dažādām tautām, kultūrām un konfesijām pastāvošie „sadures” punkti, - simboliskā robeža, kas nosaka, kāda veida attiecības (pilnīga norobežošanās, tikai

lietišķa sadarbība, iespējama saradošanās u.tml.) veidojamas ar konkrētai tautai vai ticībai piederīgajiem.

Mājas, zeme un saimniecība. Šīs tēmas ietvaros respondents definē savu attieksmi pret latviešu kultūrai būtiskiem jēdzieniem „mājas”, „zeme”, „darbs”, arī „lauku ainava”, „robeža”. Citāts no respondentes stāstījuma: „Bet pie mums ir ļoti skaisti! Daudz ezeru skaistu... Tos bērziņus [pie mājām – I. B.] varēja sen sazāgēt malkai. (..) Bet kā es zāgēšu, ja mana tēva laikā tie izauga? Mans tēvs bišu dārzam stādīja tos bērzus, - nu kā es viņus zāgēšu? Palikuši bērzi, es vēl skaitu, - te vedekla mana, te mans dēls, te es pati [katrs bērzs tiek asociēts ar konkrētu cilvēku – I.B.]. Akmeņi salikti, tur dīķis. (..) Viss, kad ir sakopts, akmeņiem izlikts dīķis un ūdensrozes zied - tā nav daba! Man liekas, ka vajag, lai tur būtu gan gliemezis, gan varde. Appļauts ir, un labi, - a kāpēc viņu bruģēt? Vienāda zāle, lai būtu? Viss lai būtu vienāds? Lai aug visa zāle, kādu Dievs viņu devis!“ (E 74 283)

Dzīvesstāstu fragmentos, kuros aprakstīts māju fiziskais veidols, fiksējama informācija ne vien par materiālas kultūras faktiem – ēku tipiem, darbarīkiem, saimniecības izmēriem un profilu, bet arī par prasmēm noteiktā stilā un veidā būvēt celtnes, gatavot un pielietot darbarīkus. Būtiski, ka te minēts ne vien lauku sētas apraksts, bet arī cilvēka emocionālā sasaiste ar to.

Aušana, dziju krāsošana, rokdarbi. Vēl 20. gs. pirmajā pusē, neraugoties uz vieglās rūpniecības preču piedāvājuma pieaugumu un lielāku pieejamību, mājamatniecība bija izplatīta joma Latvijas zemnieku saimniecībās, un aušana ir dzīvesstāstos visbiežāk sastopamais apliecinājums tam. Fragments no intervijas ar Lugažos sastaptu respondentu: „Stelles bija mājās. Auda pēc kara vēl. Vispār auda kolhoza laikā vēl, bet tad jau mazāk. Tad vienā brīdī mums kolhozā nodibinājās tāds pulciņš, kur audām. Tad mainījās, laikam mums vadība. Tur tās telpas ievajadzējās. Tā visa tā aušana beidzās. Es audu, jā. Sākumā sedziņas, lakatus audu. Neko lielu. Vecā mamma, mamma tad jau auda palagus un vadmalu auda, vilnas dzijas auda. Krāsoja, es domāju, ar krāsām. Tad jau pirka pēc kara. Ar īsto, ar augu krāsvielu, es neatceros, ka būtu krāsojušas. Vecmātes receptes neatceros. Redzēts jau ir kā krāso, bet neatceros.” (E 74, 312)

Stimuli pievērsties rokdarbiem, pieredzes pārņemšana arī ir klātesoši dzīvesstāstos. Piemērs sacītajam: „Sākumā es pati no galvas zīmēju [ornamentu izšuvumam – I.B.]! Paskaties, - te upe, ar zilo krāsu izšūta. Ai, ko tur, astoņi gadi bērnam! Un brieži.

Līdzīgi? Tak līdzīgi! Un ragi. Un saule bija. Un kalni. Paskaties, - te stārķi! Smuki stārķi! Man tagad tā neuzzīmēt! Kad skolā gāju, man patika zīmēt. Tad pamātei bija visādi tādi diegi. Un viņa man deva. (..) Mani pamāte mācīja adīt. Redzi, kad sanāca meitas vakarēt, visas adīja. Un visas man pa dzīpariņam noplēš. Pamātei bija žēl adāmadatu. Es jau varēju pa āru vai ganos pazaudēt! Viņa man uztaisīja koka adatas: no skala, bērza žagara vai kā. Uztaisīja smukas divas adatas un sameta valdziņus virsū. Es skatījos. Zini, kā bērnam mani tas ļoti interesēja. Valdziņus sameta, un nu es adu. (..) Pratu izadīt strīpainu jau. Izadīju nelielu gabaliņu un izārdīju, un atkal savādāk adīju. Rakstus pamāte ierādīja.” (E 74 293)

Tāpat kā turpmāk aplūkotos arī šo tematu skarošie dzīvesstāstu fragmenti norāda uz faktu (piem., ģimenē auda), fiksē prasmi un tradīciju (šīs ģimenes triju paaudžu sievietes auda), bet atsevišķos gadījumos atspoguļo arī pieredzes iegūšanas un tālāk nodošanas veidus: 1) no paaudzes paaudzē, 2) no izglītības iestādes pedagoga skolēniem, 3) no interesenta interesentam (no kaimiņienes kaimiņienei, no draudzenes draudzenei, kā arī biedrībās,ursos); 4) caur masu saziņas līdzekļiem (žurnālā publicēts ornaments, krāsu salikums u.tml.).

Amatu prasmes, to apgūšana. Stāstījumu fragmenti par šo tēmu izriet no vietējās cilvēkvides, t. sk. tās etnisko komponentu, aprakstiem. Autores praksē diezgan bieži sastopami tādi etnonīma un amata nosaukuma savienojumi kā „šuvēja poliete”, „skārdnieks ebrejs”, „namdaris krievu vecticībnieks” u.tml.

„[Odiģēnu – I.B.] sādžas vīrieši traukus taisīja. Koka traukus taisīja. Kad Odiģēnu saimnieki [šajā sādžā pārsvarā dzīvojuši lietuvieši – I.B.] sabrauc uz Krāslavu, uz tirgu pārdot savus traukus, tad (..) tie no malas saka: “Nu tie jau lietuvieši – „ģirģalas” tādi!” (..) Arī krēslus, mēbeles gatavoja. Tie meistari jau kapsētā. Viņi pašu ceļā mācījās amatu. (..) Kokini meistari bija. Skapi, kumodi, krēslus, galdu, - visu ko te arī vietējie Kokini tādi taisīja.” (E 74, 275)

„Bija pie mums tāds, kur Londonā teicu [aizbraucis Otrā pasaules kara laikā – I.B.], Pēteris Kokorevičs. Viņš taisīja tos cītarus [mūzikas instruments – I.B.]. Bet kaimiņiem [Slīpaču ciemā – I.B.] bija tie cītari vectēvu vectēvu.” (E 74, 299)

Lai arī autores zinātniskās intereses nesaistās ar amatniecības attīstību Latvijā, apkopotais dzīvesstāstu un interviju materiāls sniedz liecības gan par amatu (skroderi, kurpnieki, skārdnieki, kokamatnieki, plostnieki, namdari) esamību fiksējamā laikā (visbiežāk 20. gs. starpkaru periodā), gan amatu apgūšanas un

tālāk nodošanas veidiem (visbiežāk meistars – māceklim, vēlāk profesionāl-tehniskās izglītības iestādes), gan to transformāciju un situāciju mūsdienās.

Ģimenes un gadskārtu godi. Stāstījumi par dzīvi, par tās dienaskārtību un notikumiem, kas to caurvij, neiztiek bez svētku aprakstiem un ieražām, kas ar tiem saistāmas. Lai arī katrā ģimenē ir savi ieradumi, respondentu sniegtajos svētku aprakstos ir klātesošas iezīmes, kas saimē akceptētās tradīcijas vieno ar konkrētā vēsturiski etnogrāfiskā apgabala, arī valsts mērogā pieņemtu svētku svinēšanas veidu. Svētku kalendārs visur vienots – Ziemassvētki, Jaunais gads, Lieldienas, Vasaras svētki, Jāņi, kapu svētki u.tml.

„Kapu svētki. Tā bija svēta tikšanās vieta. Kapu sakopšana. Cik te bija zirgu kapsētā! Satikās visi tie radiņi. Brauca. Katram līdz savs groziņš. Parunāja, padziedāja. Pagājušogad – svecīšu vakars bija brīnums. Pilnīgi saulains, daļa lapu vēl bija pie kokiem spīdēja tik spoža saule līdz vakaram, ka svecītes nevarēja redzēt! Oktobrī! Skanēja mūzika.. Likās, ka visas dvēseles saplūda kopā. (..) Svecīšu vakars – arī tāda sena tradīcija. Pirmajā oktobra sestdienā vai svētdienā. Kapusvētki [notiek – I.B.] pirmā augusta svētdiena. Tā jau ir tāda tradīcija, kas pastāv. Ir jau vēl novembrī mirušo piemiņas diena.” (E 74, 319)

Spilgtas bērnības atmiņas respondentiem saistās ar Ziemassvētku masku gājieniem: masku gatavošana, izdarības, tautas dziesmas u.tt. Atzīmējams, ka atšķiras šīs ieražas norises laiks dažādos Latvijas kultūrvēsturiskajos apgabalos: Vidzemē, Kurzemē ķekatnieki bijuši sastopami no Mārtiņiem līdz Meteņiem, bet Latgalē, kur dominē katolicisms, „čigānos gāja” posmā starp Ziemassvētkiem un Zvaigznes jeb Triju kungu dienu (6. janvāris).

„ „Čigānos gāja” pēc Ziemassvētkiem un līdz Triju kungu dienai. Tā bija. Ziemassvētkos sāka iet, un gāja līdz Triju kungu dienai, kad durvis „aizkrista” (4. piezīme), tad no „čigāniem” miers! (..) Tagad jau ķekatas visu laiku taisa. Neskatās. Bet agrāk tā nedrīkstēja. Zinu, ka tad, kad es ganos gāju, vecītis [ar kuru kopā respondente 1930. gados ganīja lopus – I.B.] teica: „Meit, kā durvis „aizkrista”, tā vairs nedrīkst!”” (E 74, 293)

Tā ir respondentu pieredzes daļa, kas daudziem no viņiem saistās ar vai nu jau izbeigušos tradīciju, vai folkloras kopu iestudējumiem pilsētu laukumos svētku priekšvakarā. Autorei zināmas vien dažas vietas, kur masku gājieni ap Ziemassvētku

laiku ir dzīva tradīcija – vietējo iedzīvotāju dzīvesveida sastāvdaļa, bet vai tā ir pēctecīga, vai „uzpotēta / ieviesta” - tas ir pētāms jautājums.

Latgalē veikto lauka pētījumu materiālā uzrādās arī tāds kultūras notikums kā „Maija dziedājumi”. Šī tradīcija izriet no katoļu baznīcas kalendāra. Maija mēnesī ļaudis pulcējas pie lauku vidē izvietotiem, liela izmēra krustiem, lūdzas un dzied noteiktas dziesmas svētās Marijas godam. Šo norisi papildina „zīmīšu vilkšana”.

„Mūsu ciemā latgalieši visi bijām. Maijā, ka sagāja dziedāt visi pie krusta. Mums dārza krusts bija. Basām kājiņām skrējām. Jauks, silts laiks. Pie mums arī puīši gāja dziedāt. Svētdienās, ka sanāk visi – Tanslavs, Jānis, Putnu Matīss, Kalna Bronis.(..) Un meitas kā dziedāja! Vecītim, tam Janušam, kas bija 100 gadus vecs, bija māsa – laba sieva bija. Pie krusta viņa bija visvecākā. Visus izrīkoja. Man lika sākt dziesmu: „Sāc, sāc, tev balstiņa smuka!” (..) Sāku smalkā balstiņā, visas kā uztvēra, tad tur arī skanēja! Un, rau, dzirdam, ka Mežariju ciemā dzied, arī smuki. Pa vējam atnes. Vidučos, Viksninē, Bordovā, Lozdovā.. vai ta padosies? Tad tur bija [sacensība, kurš kuru pārdziedās – I.B.] (..) „značkas” [lapiņas – I.B.] jāvelk bija. Man vienmēr izvilcās, ka smags darbs jāstrādā.” (E 74, 293)

Muzicēšana un dziedāšana. Stāsti par saviesīgo dzīvi apvidū nereti noved pie vietējo muzikantu – to cilvēku aprakstiem, kas muzicēšanas prasmi apguvuši pašmācības ceļā („pats no sevis iemācījos” (lauka pētījumi 2004., 2005.) un spēlē attiecīgi cītaru, vijoli vai kādu citu instrumentu „pēc dzirdes”.

„Mums mātes brāļi īpaši bija, uz vijoles spēlēja, uz koklēm. Tēvs mans, piemēram, uz ermoņikām spēlēja, uz akordeona spēlēja. Un uz cītaras. A nekur [nebija mācījušies – I.B.]! (..) Tāpat kā es.” (E 74, 299)

Nespeciālistam jau grūti novērtēt, bet domājams, ka, lai spēlētu ciema ballītē (Latgalē – „večerinkās”), ir jābūt gan prasmei pārvaldīt instrumentu, gan pietiekami daudzveidīgam repertuāram. Pie šī atzīmējams, ka Kurzemē un Vidzemē biežāk dzirdēti stāsti par zaļumballēm un pūtēju orķestru dalību tajās.

Stāstot par savām ārpus-mājās aktivitātēm, visbiežāk minētie vaļasprieki ir teātra spēlēšana un dziedāšana. Lai gan dziedāts tiekot arī mājās darbus darot, jo tas darāmajam darbam dod vajadzīgo ritmu un tempu. Dzīvesstāstos tāpat atspoguļoti Dziesmu svētku un kora mūzikas nozīmes latviešu kultūrā un stāstītāja dzīvē vērtējumi. Latvieši veidoja korus arī izsūtījuma vietās.

“Tas mūsu komandants (..) nodibināja no mums kori. (..) mēs tur dziedājām krievu dziesmas. (..) Latviešu dziesmas mēs paši dziedājām. Aizveda mūs uz Ahino pilsētu, uz rajona pilsētu uz konkursu. Tad jau arī bija tādas sanāksšanas kolhozu korim. (..) un, kā mūs uzlaiž uz skatuves... Mums ir tas kulturālais dziedājums, vai ne? Un mēs tak paņēmām pirmo vietu! Tur tajā rajonā. Mūs tagad sūta uz Tomskas apgabalu, uz Tomsku. (..) un mēs atkal ir pirmie! Un tagad mums jābrauc uz Maskavu. (..) Krievi bija pārskaitušie, ka mēs izsūtītie [uzvarējām – I.B.]. Komandants tūlīt pazuda. Un mēs netikām ne uz kādu Maskavu, nekur. Aizbrauca otrās vietas ieguvēji, - krievi. Un mēs neko. Bet mēs jau dziedājām tāpat.“ (E 74, 555)

NOBEIGUMS

Ziņojuma mērķis bija pievērst uzmanību mutvārdu vēstures avotu izmantojamībai arī nemateriālās kultūras vērtību meklējumos. Ar biogrāfisko metodi veiktie lauka pētījumi, kā arī vēstījuma nianse atklāt palīdzošā intervija, uzrāda kultūras notikuma faktu, fiksē prasmī un pēctecību, kā arī pārmantojamības veidus. Pēctecības un pārrāvuma jautājums tradicionālās kultūras attīstībā Latvijas kontekstā ir būtisks, jo 50 padomju varas gadi, kur tās piedāvātā dienas kārtība un svētku kalendārs mērķtiecīgi centās aizstāt ne vien Latvijas brīvvalstij un reliģiskajām konfesijām, bet arī „zemnieku tautai” nozīmīgus datumus un rituālus. 1980. gadu otrajā pusē un 1990. gadu sākumā Atmodas notikumu ietvaros Latvijas publiskajā telpā notika atgriešanās pie tradicionālām vērtībām. Plašsaziņas mediji, grāmatizdevēji u.tml. iepazīstināja iedzīvotājus ar zināšanām (savu interpretāciju?) par tautas tradicionālo kultūru. Un te mutvārdu vēstures avoti, kas nav veikti ar mērķi izziņāt konkrēto kultūras faktu, spēj parādīt, vai un cik ļoti šī tradīcija ir „īsta”, šai ģimenei un vietai raksturīga, vai un cik tā ir „uzpotēta”, respondenta dzīvē „ieviesta tradīcija”.

Dzīvesstāsti un interviju materiāls simbiozē ar citiem, konkrētā zinātnes nozarē akceptētiem avotiem (statistika, arhīva dokumenti u.tml.) spēj sniegt ne vien subjektīvu, bet arī objektīvu situācijas atainojumu, kā arī norādīt virzienu turpmākiem pētījumiem.

PIEZĪMES

1. DU MVC vadītāja ir projekta „Bulgārija un Latvija: nemateriālās kultūras mantojuma problēmas” dalībiece, Dr. hist. Irēna Saleniece.
2. EMK vadītāja ir projekta „Bulgārija un Latvija: nemateriālās kultūras mantojuma problēmas” dalībiece, Dr. h. c. hist. Lilita Vanaga.
3. LFK darbinieki Dr. philol. Guntis Pakalns un Mg. philol. Aldis Pūtelis ir projekta „Bulgārija un Latvija: nemateriālās kultūras mantojuma problēmas” dalībnieki.
4. Zvaigznes jeb Triju kungu dienā Latgalē joprojām dzīva tradīcija vilkt uz mājas durvīm, to augšējās malas krustu, burtu un skaitļu kombināciju. Un, kad durvis „aizkrustotas”, tad ķekatniekiem ieeja liegta.

SAĪSINĀJUMI

aģ. – aģentūra

DU – Daugavpils Universitāte

DU MVC – Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centrs

EMK – LU aģ. „LU Latvijas Vēstures institūts” Etnogrāfisko materiālu krātuve

LFK – LU aģ. „LU Literatūras, folkloras un mākslas institūts” Latvijas Folkloras krātuve

LVI – LU aģ. „LU Latvijas vēstures institūts”

LU – Latvijas Universitāte

NMV – Latvijas Universitātes aģentūra ”LU Filozofijas un socioloģijas institūts”
Nacionālo Mutvārdu Vēstures projekts

OMF – Latvijas Okupācijas muzeja fonds

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

E 74, 275 [siev., dzim: 1921; pierakstīts: Odiģēnos]

E 74, 283 [siev., dzim: 1939; pierakstīts: Mazajos Muļķos]

E 74, 293 [siev., dzim. 1930, pierakstīts: Viļakā]

E 74, 299 [vīr., dzim.: 1930, pierakstīts Viļakā]

E 74, 312 [siev., dzim. 1937, pierakstīts: Lugažos]

E 73, 319 [siev., dzim.: 1930, pierakstīts: Alūksnē]

E 74, 555 [siev., dzim.: 1922, pierakstīts: Limbažos]

LFK mājas lapa. Pieejams: http://www.lfk.lv/lfk_lv.html, [skatīts 2011.g. 28.sept.]

Līce, A. (sast.) 1990.-2008. „Via dolorosa: staļinisma upuru liecības. 6 sēj. Rīga:

Preses nams,

Nordik.

LVI mājas lapa. Pieejams: <http://www.lvi.lv/lv/etnokratuve.htm>, [skatīts 2011.g. 28.sept.]

NMV projekta mājas lapa. Pieejams:

<http://www.dzivesstasts.lv/lv/free.php?main=101>, [skatīts

2011.g. 28.sept.]

NMV 370 [siev., dzim.:1916. pierakstīts: Rubā]

OMF mājas lapa. Pieejams:

http://www.omf.lv/index.php?option=com_content&task=view&id=41&Itemid=50, [skatīts 2011.g. 28.sept.]

Timze, V. 1992. Dzīves atmiņu spogulis. Sērija: Likteņarhīvs. Rīga: Latvijas Kultūras fonds.

Upītis, H. 1995. Par dienām senajām. Sērija: Likteņarhīvs. Rīga: Latvijas Kultūras fonds.

Vanaga, L. 2007. Intervija un interpretācija: lokālā identitāte etnoloģijas pētījumos.

Grām: Zirnīte, M. (sast.) Dzīvesstāsti: Vēsture, kultūra, sabiedrība. Latvijas mutvārdu vēsture. Spogulis. Rīga: LU FSI. 243.-248.lpp.

Mg. Hist./Ilze.Boldāne
Institute of Latvian History
at the University of Latvia

Evidence of intangible cultural heritage in the sources of Latvian oral history

Summary

The author confirms the effectiveness of the sources of Latvian oral history (interviews, life stories, video evidence, etc.) in identifying intangible cultural heritage. The analysis of the texts stored in the depository of the materials of oral history shows the descriptions of customs, games, knowledge and skills, as well as the instruments, objects, artefacts, and even cultural spaces which are defined by the UNESCO Convention 2003 “For the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage” as an intangible cultural heritage.

Field studies performed with biographical method, as well as an interview helping to disclose nuances of the message show the fact of a cultural event and fix the skills and patterns of inheritance. In Latvian public space, a return to traditional values took place along with the events of the Awakening (2nd half of 1980s – beginning of 1990s): media, book publishers, etc. brought before the public knowledge (incl. their own interpretation) of traditional folk culture. And here, the sources of oral history which have not been conducted in order to explore the cultural fact are able to show whether the tradition is “real” and to what extent, how characteristic it is of the family and the place, and whether and to what extent it has been “imposed” upon the respondent.

Careful study of this group of materials in correlation with other sources (statistics, archival documents, etc.) can show the explorers of the intangible cultural heritage the location and form of where and how certain traditions, skills, knowledge, etc. exist and are inherited in Latvia.

NEMATERIĀLAIS KULTŪRAS MANTOJUMS UN ATJAUNOTĀ TAUTAS TĒRPU TRADĪCIJA

ANOTĀCIJA

Nemateriālais kultūras mantojums ietver tradīcijas, kas nodrošina noteiktu kultūras produktu ilgstošu pastāvēšanu - arī tautas tērpa darināšanas un valkāšanas tradīciju, tautas tērpa vizuālo veidu, kas savā būtībā ir dziļāku nozīmju un tēlu kopums. Mūsdienās dažādos kultūras pasākumos redzamais tautas tērps, lai arī vizuāli līdzīgs un atgādina 19. gs latviešu zemnieku svētku tērpu, savā būtībā pieder citai tradīcijai, kuras aizsākums meklējams 19. gs. 80. gadu latviešu kultūras dzīves norisēs. Tā darināšana un valkāšana saistās ar dziesmu svētkiem, tā ir atjaunota tradīcija, ar atšķirīgu idejiski simbolisko papildījumu. Minētā tradīcija attīstījusies inteliģentu grupas mērķtiecīgas darbības rezultātā. Tās ilgstošā (kopš 19. gs. 80. gadiem), nepārtrauktā pastāvēšana, un lielā nozīme tautas pašapziņas izpausmēs, ļauj to uzskatīt par tautas kultūras mantojuma sastāvdaļu.

Atslēgas vārdi: nemateriālais kultūras mantojums, tautas tērps, dziesmu svētki, kultūras vēsture

IEVADS

Ar UNESCO pieņemto jēdziena „nemateriālais kultūras mantojums” definīciju tiek saprasts visai plašs dažādu kultūras parādību kopums: „(..) *traditions or living expressions inherited from our ancestors and passed on to our descendants, such as oral traditions, performing arts, social practices, rituals, festive events, knowledge and practices concerning nature and the universe or the knowledge and skills to produce traditional crafts.*” (UNESCO 1995-2011) Par nemateriālo kultūras mantojumu var uzskatīt arī tradīcijas, kas nodrošina noteiktu kultūras produktu ilgstošu pastāvēšanu. „*The continuity of intangible heritage would require attention not just to artefacts, but above all to persons, as well as to their entire habitus and habitat, understood as their life space and social world.*” (Kirshenblatt-Gimblett 2004, 54) Attiecībā: „tautas tērps – nemateriālais kultūras mantojums” līdztekus

pašam tērpam, būtiski ir apstākļi, kas saistīti ar tautas tērpa darināšanu un valkāšanu. Nemateriālais kultūras mantojums ir pati tautas tērpa darināšanas un valkāšanas tradīcija, tautas tērpa loma sabiedrības kultūras dzīvē. Savukārt tieši šie apstākļi nosaka tautas tērpa vizuālo veidu, kas savā būtībā ir dziļāku nozīmju un tēlu kopums.

Mūsdienās dažādos tautas kultūras pasākumos redzamais tautas tērps, lai arī vizuāli līdzīgs un atgādina 19. gs latviešu zemnieku svētku tērpu, savā būtībā pieder citai tradīcijai, kuras aizsākums meklējams 19. gs. 80. gadu latviešu kultūras dzīves norisēs. 2008. gadā UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā tika iekļauti triju Baltijas valstu: Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Dziesmu un Deju svētki. (UNESCO, 1995-2011) Viena no to būtiskām sastāvdaļām ir svētku dalībnieku kopkoncerts un gājiens tautas tērpos. Latvijā ir vērojams divpusējs process: no vienas puses tautas tērpi tiek uztverti kā neatņemama dziesmu un deju svētku sastāvdaļa, un no otras - svētki ir kā stimulēšana un motivācija gatavot tautas tērpus. Abu šo procesu ciešā saikne meklējama tautas tērpa kā nacionālā simbola attīstības vēsturē, kas noritējusi ciešā saistībā ar dziesmu svētku vēsturi.

Pirmie vispārējie latviešu dziesmu svētki notika 1873. gadā. Svētku dalībnieki toreiz uz svētkiem ieradās savos goda tērpos, atbilstoši tā laika modei. Arī nākamajos svētkos, 1880. gadā, kori uzstājās laikmetīgos tērpos. Sākot ar 19. gs. 70. gadiem tagadējā Latvijas teritorijā (toreiz Krievijas impērijas vairāku, atsevišķu guberņu teritorija) tradicionālais tautas tērps bija saglabājies tikai atsevišķās vietās un arī tad, tikai kā vecākās paaudzes apģērbs. Sabiedrības modernizācija 19. gs. bija radījusi situāciju, kad tautas tērpa valkāšanas tradīcija Latvijas laukos pakāpeniski bija izzudusi no ikdienas dzīves, „aizgājusi” pagātnē.

Eiropā, sākot jau ar 18. gs. beigām, saistībā gan ar nāciju veidošanos, gan ar tautiskā romantisma idejām, ievērojami pieauga interese par tautas pagātni un tās kultūras mantojuma izpēti. Kultūras nacionālisma (Leerssen 2006) ideju ietekmē, kas bija aktuālas daudzviet Eiropā, arī Latvijā 19. gs. 80. gados latviešu inteliģences aprindās aizsākās diskusija par sava, tautu vienojoša, zemnieku kultūrā sakņota nacionālā (tautiskā) tērpa izveides nepieciešamību. Tas būtu tiešs papildinājums Vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem, kā savas kultūras vizuāls atspoguļojums. 1888. gadā Dziesmu svētku komitejas sastāvā pirmo reizi tika izveidota speciāla Apģērbu komisija. Tās uzdevums bija radīt latviešus vienojoša tautiskā tērpa izskatu, izveidot zīmējumus ar tautiskā apģērba paraugiem un izsūtīt tos korim. Tautiskie

tērpi bija paredzēti tikai sievietēm, jo, kā tolaik rakstīja latviešu presē: *priekš vīriešiem neatradīs nevienu senāku laiku uzvalku, kas apmierinātu nēsātāja daiļuma garšu.* ([Bērziņš] 1888) Koru dalībnieki – vīrieši svētkos ieradās laikmetīgos svētku tērpos. Līdz pat 1926. gadam tautiskie apģērbi bija paredzēti tikai sievietēm.

Latviešu tautas tērpa (nacionālā simbola) attīstībā var izdalīt vairākus posmus:

- 1) Jaunradīts moderns latviskais tērps 1888.-1926.;
- 2) „pareizā etnogrāfiskā tautas tērpa laiks”, iezīmējās sākot ar 1931. gadu;
- 3) „tērpa internacionalizācija”, padomju varas gadi Latvijā;
- 4) „atjaunotā tradīcija” - 2. posma turpinājums mūsdienās jaunā kvalitātē.

Šajā rakstā, balstoties uz iepriekšējo gadu pētījumiem (Karlsonē 2006, 2007a, 2007b, 2008, 2009, 2010), sniegts ieskats atjaunotā tautiskā tērpa izveides procesā, ieskicējot tērpa vizuālā tēla saistību ar tā simboliski-idejisko piepildījumu, kontekstā ar Dziesmu svētku tradīciju Latvijā. Šeit nav analizētas citas tautas tērpa lietojuma sfēras, jo tās ir atsevišķa pētījuma tēma.

PIRMAIS POSMS: JAUNĀ MODERNI LATVISKĀ TĒRPA IZVEIDE,
1888-1926

Jau kopš pirmās Apģērbu komisijas izveides 1888. gadā, tika ieteikts uz svētkiem ierasties īpašā svētku tērpā, kurā būtu apvienotas laikmetīgās modes iezīmes ar iepriekšējo paaudžu latviešu zemnieku tradicionālā goda tērpa elementiem. Šeit jāņem vērā, ka gatavojot zīmējumus III (1888.) ([Skruzītis 1888]) un IV (1895.) ([Zālīte] 1895) vispārējo latviešu dziesmu svētku dalībnieku tautiskajiem tērpiem, zināšanu līmenis (kā inteliģences aprindās, tā, vēl jo vairāk, plašākā sabiedrībā) par tautas etnogrāfisko kultūras mantojumu bija vēl visai zems. Latviešu muzeja kolekcija tikko kā sāka veidoties. Tomēr šai laikā latviešu sabiedrības kultūras dzīvē, saistībā ar dziesmu svētku tautisko tērpu bija svarīgi divi aspekti: 1) tas, ka kompetenta komisija (autoritātes) bija akceptējuši tērpa vizuālo veidu, kā senās tautas kultūras turpinājumu; 2) visiem svētku dalībniekiem kopējie tērpu paraugi akcentēja tautu vienojošo ideju, tērps tika uztverts kā kopējas latviskās kultūras sastāvdaļa. Tas nācījas veidošanās posmā bija ļoti aktuāli. Atbilstība vēsturiskajam oriģinālam, tērpa autentiskums 19. gs. nogalē vēl nebija tik svarīgs, jo būtiska bija arī modernās kultūras (šajā gadījumā tā izpaudās kā laikmetīgās modes iezīmes) klātbūtne nāciju vienojošajā tēlā – tautas tērpā.

Situācija nedaudz mainījās pēc Pirmās latviešu etnogrāfiskās izstādes, kura notika Rīgā, 1896. gadā, X Viskrievijas arheoloģiskā kongresa laikā. Izstādei tika savākts plašs etnogrāfiskais materiāls, kurš vēlāk kļuva par tagadējā Latvijas Nacionālā vēstures muzeja etnogrāfijas kolekcijas pamatu. 20. gs. sākumā, kad etnogrāfisko zināšanu līmenis sabiedrībā bija ievērojami pieaudzis, savu aktualitāti turpināja saglabāt arī ideja par moderna latviska tērpa radīšanu. Gatavojoties V vispārējiem latviešu dziesmu svētkiem, (tie bija paredzēti 1904.gadā, bet Krievu-japāņu kara neveiksmju, kā arī politiskās situācijas dēļ (1905. gada revolūcija) tie notika tikai 1910. gadā) apģērbu komisija kā tautisko tērpu paraugus apstiprināja mākslinieka Jūlija Madernieka zīmētos tērpu metus. (Madernieks 1904, kr. att. pielik.) Tie bija veidoti izteiktā jūgendstila (*art nouvea*) manierē. Šai laikā īpaši tika uzsvērtā vēlme radīt modernu latvisku tērpu, kuru sievietes vēlētos vilkt ne tikai uz dziesmu svētkiem, bet arī daudz biežāk – uz citiem sabiedriski svinīgiem pasākumiem. (Rozentāls 1904) Apģērbu komisijas apstiprinātie tautisko tērpu meti bija tikai ieteikums, nevis obligāta prasība. Pat vēl vairāk – tāpat kā pirms abiem iepriekšējiem

svētkiem tika teikts, ka no tiem apgabaliem, kur vēl saglabājušās ziņas par senajiem tradicionālajiem tērpiem, kori var ierasties sava novada tērpos. 20. gs. sākumā tāds apvidus bija Dienvidkurzeme (neliela Latvijas rietumdaļa pie Baltijas jūras), no kurienes Rucavas kora dziedātājas V dziesmu svētkos ieradās savos autentiskajos, tradicionālajos svētku tērpos.

Gandrīz visam pirmajam tautiskā tērpa attīstības posmam, izņemto VI dziesmu svētkus 1926. g., raksturīgi centieni izveidot tērpu, kas vienotu dažādās Latvijas daļās dzīvojošus latviešus. Pēc savas būtības tos var uzskatīt par nacionālā tērpa izveides mēģinājumiem. Turpmākā tērpa attīstības gaitā no šī, tautas vienotā vizuālā tēla ieviešanas atteicās. Tolaik, kad tautas tērps pēc sava satura un funkcijas bija latviešu nacionālais tērps (= nācijas vienotas kultūras paudējs), dažādajos tā apzīmējumos („tautisks uzvalks”, „tautas apģērbs” „tautisks apģērbs” u.c.) neparādījās vārds „nacionālais”. Šo apzīmējumu sāka lietot tikai vēlāk, pēc nacionālas valsts izveides 20. gs. 20. gados. Uz līdzīgiem vispārējiem procesiem 19. gs. Eiropas idejiskajos strāvojumos norāda arī Joep Leerssen: „*Early cultural nationalism does not yet work within the national categories that would later result from its activities.*” (Leerssen 2006, 564)

1926. gadā, pirms nākamajiem, VI dziesmu svētkiem, tērpu paraugus zīmēja cits ievērojams latviešu mākslinieks - Ansis Cīrulis. Lai arī viņa zīmētie tērpu varianti tāpat kā iepriekš bija etnogrāfiskā un modernā apvienojums, tomēr tie ieviesa vairākus būtiskus jauninājumus: 1) pirmo reizi tika piedāvāti tērpu varianti, kuri bija saistīti ar ļoti konkrētu atsevišķu novadu (lokālo) etnogrāfisko materiālu; 2) pirmo reizi tautiskie tērpi bija paredzēti ne tikai sievietēm, bet arī vīriešiem; 3) tuvināšanās etnogrāfiskajiem materiāliem bija vērojama arī tajā apstākļī, ka ar tradicionāli atšķirīgiem sieviešu galvassegu veidiem tika iezīmēts precētas un neprecētas sievietes statuss. Šai laikā konstatējams pavērsiens no vienota nacionālā tērpa uz daudzu atšķirīgu lokālo variantu kopu – novadu tērpiem kā latviešu tautas tērpa realizācijas variantu.

OTRAIS POSMS: PAREIZĀ ETNOGRĀFISKĀ TAUTAS TĒRPA LAIKS

Otrais posms tautiskā tērpa attīstībā: „pareizā etnogrāfiskā tautas tērpa laiks” iezīmējās sākot ar 1931. gadu, kad Apģērbu komisijas sastāvā (tas mainījās pirms katriem dziesmu svētkiem) bija iekļauti mākslinieki Rihards Zariņš un Arvīds Dzērvītis, kuri līdz tam bija aktīvā opozīcijā „modernā tautas tērpa” idejai. Par

vienīgo pareizo dziesmu svētku dalībnieku ietēru tika atzīti tādi tēri, kuri pēc iespējas precīzāk līdzinās muzeju etnogrāfiskajās kolekcijās saglabātajiem senajiem, tradicionālajiem zemnieku svētku tēriem ([Dzērvītis] 1931). Ar šo laiku lietojumā ienāca apzīmējumi „pareizs” vai „nepareizs” tautas tēris. Pirmo reizi 1931. gadā tika organizēta tautas tēru skate. Labāko tēru īpašnieki tika godalgoti. Šādas skates tika organizētas arī turpmākajos svētkos, līdz 1940. gadam. Tautas tēru skates atsāka organizēt 1998. gadā, jau pēc Latvijas Republikas neatkarības atjaunošanas.

TREŠAIS POSMS: TĒRPA INTERNACIONALIZĀCIJA PADOMJU VARAS GADOS

Dziesmu un deju svētku tradīcija tika turpināta arī pēc II Pasaules kara, padomju varas gados. Lai gan varas elite tos izmantoja politiski-ideoloģisko mērķu propagandai, tauta dziesmu svētkus uztvēra kā latviešu tautas kultūras mantojuma manifestāciju. Attiecībā uz tautas tēru konstatējamas dažas izmaiņas. Šai laikā vairs netika veidotas īpašas tautas tēru komisijas, tāpat arī nenotika tautas tēru skates. Tomēr jāatzīmē, ka koru un deju kolektīvu tērus līdz 1960. gadu sākumam vērtēja reģionālo dziesmu svētku žūrijas komisijas. Kolektīvu skates pirms kārtējiem Dziesmu svētkiem notika visos Latvijas rajonos. Reģionālie dziesmu un deju svētki bija būtisks gatavošanās posms lielajiem dziesmu svētkiem Rīgā. Lai arī oficiālo, valsts iestāžu izdoto rīkojumu līmenī bija noteikts, ka koru un deju kolektīvu tēriem vēlams būt atbilstošiem savam novadam un etnogrāfiski pareiziem, publicētajos metodiskajos materiālos (Siliņa 1965, 3-4; Vandere 1965, 3-5) bija atļauts veikt tēru stilizācijas, tos pielāgojot skatuves vajadzībām un izceļot to dekoratīvātāti. Deju kolektīviem bija nepieciešami ne tikai latviešu, bet arī citu „brālīgo” tautu tēru komplekti. Ideoloģisku apsvērumu dēļ svētku programma tika veidota izteikti internacionāla un tādiem bija jābūt arī deju kolektīvu skatuves tēriem. Koru ietēris drīkstēja būt latviešu tautas tēris vai stilizēts skatuves tēris, viņiem netika prasīti citu tautu tēri.

CETURTAIS POSMS: ATJAUNOTĀ TRADĪCIJA MŪSDIENĀS

Jau 20. gs. 80. gadu sākumā, paralēli oficiālajai tautas tēra skatuviskā koncerttēra versijai, radās idejiska opozīcija – mudinājums atgriezties pie autentisko tēru etnogrāfiski precīziem atdarinājumiem. Kopumā tas iekļāvās atjaunotās

tradīcijas izpausmēs, jo: „*Konceptuāli tradīciju atjaunošana izriet no kritiskas attieksmes pret sava laika kultūru, kur atgriešanās pie pagātnes tiek uzlūkota par kultūras atveseļošanas līdzekli (..)*” (Bula 2011, 167) Turklāt, „*Autentiskums, tradīciju atbilstība pagātnes oriģinālam revitalizācijas kustībās iegūst īpašu svaru, tālab tradīciju atjaunošana nereti saistīta ar rūpīgu izpēti darbu un profesionālu pētnieku dalību.*” (Bula 2011, 167), kas pilnībā atbilst norisēm arī tautas tērpa darināšanas un valkāšanas jomā. Gatavojoties svētkiem, līdzīgi kā senāk, atkal sāka publicēt ieteikumus, kādam jāizskatās un kā jāvalkā etnogrāfiski pareizs tautas tērps. Mūsdienās, turpinot 1931. gadā aizsāktu praksi, Dziesmu un deju svētku laikā notiek tautas tērpu skates. To norise, kā jau minēts, tika atjaunota sākot ar 1998. gada Dziesmu un deju svētkiem.

2008. gadā tautas tērpu skatē pirmo reizi atsevišķi piedalījās dalībnieki ar rekonstruētiem, tā saucamajiem „arheoloģiskajiem” tērpiem, kas ir vietējo baltu un Baltijas somu maztautu 9.-12. gs. svētku tērpu rekonstrukcijas un to varianti. Pēdējā laikā šāda veida tautas tērpa paveids iegūst aizvien lielāku popularitāti. Skatē bija atspoguļoti arī 18. gs. tērpu rekonstrukcijas, kas veiktas pēc laikabiedru (J. K. Broce u.c.) zīmējumiem. Dažādu iepriekšējo laika posmu vēsturisko tērpu izvēle par koru vai deju kopu koncerttērpiem skaidrojama ar cilvēku vēlmi vēsturiskajā materiālā rast aizvien jaunas vizuālās izpausmes. Arī vēsturisko kultūras sakņu apziņa neaprobežojas tikai ar salīdzinoši labāk zināmo etnogrāfisko 19.gs. materiālu; vērojama tendence savu kultūras mantojumu saskatīt arī daudz senāku gadsimtu liecībās.

Kā atsevišķas vienības 2008.gada tautas tērpa skatē piedalījās arī atsevišķi tērpu darinātāji – meistari ar savām kolekcijām. Tas vēlreiz apliecināja uzmanības pievēršanu ne tikai pašam priekšmetam (tautas tērps), bet arī tā darinātājam kā tradicionālo prasmju „nesējam” un nemateriālā kultūras mantojuma vistiešākajam īstenotājam. Uz to, ka nemateriālā kultūras mantojuma izpratnē uzmanība tiek pievērsta arī amatniekiem savā rakstā „Intangible Heritage as Metacultural Production” norāda arī Barbara Kirshenblatt-Gimblett: „*(..) there has been an important shift in the concept of intangible heritage to include not only the masterpieces, but also the masters.*” (Kirshenblatt-Gimblett 2004, 53)

Tērpu skates dalībnieku lielākā daļa bija kori un deju kolektīvi, kas pārstāvēja tautas tērpu valkātājus (kuri nav tērpu darinātāji). (Individuālo dalībnieku

grupā bija gan tērpu darinātāji, gan tikai valkātāji). Lai arī mūsdienās koros un deju kolektīvos tautas tērps ir kolektīva un nevis indivīda īpašums, lai kopas tērpu radītu personiskāku, mazāk līdzīgu uniformai, vērojama tendence piemeklēt konkrētajā etnogrāfiskajā materiālā vairākus atšķirīgus variantus. Tādejādi katrs kolektīva dalībnieka tērps iegūst lielāku individualitāti, kas veicina tā valkātāja daudz personiskāku attieksmi pret tautas tērpu kā kopējā kultūras mantojuma izpausmi.

Tērpu skatē piedalījās arī neliela grupa, kas atbilda nominācijai „Labāk saglabātais iepriekšējo paaudžu tautas tērps”. Tie galvenokārt bija 20.gs. sākumā vai pirmajos gadu desmitos darināti tērpi no Latvijas nelielas Dienvidrietumu daļas – Lejas Kurzemes jeb Dienvidkurzemes. Tur dažu pagastu teritorijā tradicionālā tautas tērpa darināšana un valkāšana saglabājās ilgāk kā pārējā Latvijas teritorijā.

Tomēr ne visi dziesmu un deju svētku dalībnieki tērpjas etnogrāfiskos seno tērpu atdarinājumos. Starp tradicionālo tautas tērpu lielumu vairumu varēja redzēt arī koncerttērpus, kas bija veidoti brīvi apvienojot gan etnogrāfiskā, gan arheoloģiskā materiāla dotumus (piemēram, svītrainie 19. gs. tautas tērpa svārki un 11. gs. parauga metāla rotas). Šādi tērpi saistāmi ar kādu iezīmi kultūras mantojuma mūsdienu izmantojumā, kas īsti neattiecas uz tautas tērpu tā parastajā izpratnē. Šādus eklektiski veidotus tērpus varētu dēvēt par tautiska stila tērpiem. Ar savu no kanoniem brīvo formu tautiskā stila tērpi pieļauj lielu to valkātāju individualitātes izpausmi. It sevišķi tas attiecas uz tiem tērpiem, kas redzami dziesmu un deju svētku, folkloras festivālu u.c. līdzīgu, tautas kultūrā sakņotu, pasākumu apmeklētāju vidē. Nereti kā etniskā tērpa (sauksim to tā) pazīmes ir dabiskie tekstilmateriāli, dzintara un/vai sudraba rotas, rokdarbi, etnogrāfiskajā materiālā sastopamo rakstu lietojums u.tml. Dažkārt šādas pazīmes kā etniskā stila zīmes atpazīstamas tikai savas kultūras pazinējam.

SECINĀJUMI

Tautas tērpa darināšanas un valkāšanas tradīcija saistībā ar Dziesmu un deju svētkiem visu laiku ir bijusi kā dzīvs un mainīgs organisms/process. Laika gaitā, mainoties sabiedriskajai situācijai un idejiskajiem strāvojumiem, ir mainījies arī tautas tērpa vizuālais tēls. Tomēr būtiski nemainīga ir palikusi saikne: tautas tērps – dziesmu svētki. Savā būtībā tautas tērpa darināšana un valkāšana ir atjaunota tradīcija jau kopš tās sākotnes, jo jaunā kvalitātē, ar atšķirīgu idejiski simbolisko piepildījumu tā ir notikusi inteliģentu grupas mērķtiecīgas darbības rezultātā. Tomēr tās ilgstošā (kopš

19. gs. 80. gadiem), nepārtrauktā pastāvēšana un lielā nozīme tautas pašapziņas izpausmēs pilnā mērā ļauj to uzskatīt par tautas kultūras mantojuma sastāvdaļu.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

[ANONĪMS], 1888, Kādā apģērbā un rotā lai nākam uz saviem gaidāmiem dižanajiem tautas svētkiem? III turp. (Beigas), *Balss*, 21, 1-2.

BULA, D., 2011, *Mūsdienu folkloristika: Paradigmas maiņa*. Rīga:Zinātne.

[DZĒRVĪTIS, A.], 1931 *Latviešu tautas uzvalki: Dziesmu svētku biedrības izdevums 12 burtnīcās*. Rīga: Konservatorija.

KARLSONE, A.,2006, Dažas preses ziņas un vērtējumi par latviešu svētku apģērba attīstību 19.gs. otrajā pusē. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 4, 38-60.

KARLSONE, A., 2007a, Inteligences pārstāvju veidotie priekšstati par latviešu tautisko apģērbu 19. gs. beigās -20. gs. sākumā (1888-1910). *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 1, 60-86.

KARLSONE, A., 2007b, Expression of Ethnic and Social Identity: Transition from Regional Clothing to Unified Fashion in Latvia. *Lietuvos etnologija* 7(16), 91-102.

KARLSONE, A., 2008, Latviskā tērpa attīstība saistībā ar dziesmu svētkiem 20.gs. 20.-30.gados. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 4, 77-96

KARLSONE, A., 2009, Latviskā tērpa attīstība saistībā ar dziesmu un deju svētkiem Latvijā 20.gadsimta četrdesmito gadu otrajā pusē un piecdesmitajos gados. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*.4, 92-110.

KARLSONE, A., 2010, Latvijas valsts arhīva dokumenti par tautiskajiem koncerttērpiem Latvijā 20.gadsimta 60.gados. *Latvijas Vēstures Institūta Žurnāls*. 4, 89-104.

KIRSHENLATT-GIMBLETT, B., 2004, Intangible Heritage as Metacultural Production. *Museum*. (56) 1-2,

LEERSEN, J., 2006, Nationalism and the cultivation of culture. *Nations and Nationalism*. 12(4), 559–578.

[MADERNIEKS, J.], 1904, Tautas apģērba apraksts.: sast. V. Visp. dzied. svētku apģērbu komisija. *Austrums*, 1, 67-70.

ROZENTĀLS, J., 1904, Tautisko apģērbu lietā.: atbilde R. Zariņa kmg. *Rīgas Avīze*, 14.

[BERZIŅŠ, P.] RUDZIŠU PĒTERIS, 1888, Kādā apģērbā un rotā lai nākam uz saviem gaidāmiem dižanajiem tautas svētkiem. II turpin. *Balss*, 16, 1-2.

UNESCO, 1995-2012, *Baltic Song and Dance Celebrations*.

<http://www.unesco.org/culture/ich/index.php?lg=en&pg=00011&RL=00087> (skatīts 21.11.2011.)

SILIŅA, E., 1965, *Latviešu tautas tērpu valkāšanas tradīcijas*. Rīga: Zvaigzne.

[SKRUZĪTIS, M., 1888] *Latvju vispārīgais sieviešu apģērbs* (zīm.) [b.v.]

VANDERE, M., 1965, *Tautu tērpi*. Rīga: Latvijas laikrakstu un žurnālu izdevniecība.

[ZĀLĪTE, H.], 1895, Tautas apģērbs. *Mājas Viesa Literārisks Pieikums*, 6, 93-96.

KOPSAVILKUMS

Ar UNESCO pieņemto jēdziena „nemateriālais kultūras mantojums” definīciju tiek saprasts visai plašs dažādu kultūras parādību kopums. Par nemateriālo kultūras mantojumu var uzskatīt arī tradīcijas, kas nodrošina noteiktu kultūras produktu ilgstošu pastāvēšanu. Attiecībā: „tautas tērps – nemateriālais kultūras mantojums” līdztekus pašam tērpiem, būtiski ir apstākļi, kas saistīti ar tautas tērpa darināšanu un valkāšanu. Nemateriālais kultūras mantojums ir pati tautas tērpa darināšanas un valkāšanas tradīcija, tautas tērpa loma sabiedrības kultūras dzīvē. Savukārt tieši šie apstākļi nosaka tautas tērpa vizuālo veidu, kas savā būtībā ir dziļāku nozīmju un tēlu kopums.

Mūsdienās dažādos tautas kultūras pasākumos redzamais tautas tērps, lai arī vizuāli līdzīgs un atdarina 19.gs latviešu zemnieku svētku tērpu, savā būtībā pieder citai tradīcijai, kuras aizsākums meklējams 19.gs. 80.gadu latviešu kultūras dzīves norisēs. 2008.gadā UNESCO Cilvēces nemateriālā kultūras mantojuma sarakstā tika iekļauti triju Baltijas valstu: Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Dziesmu un Deju svētki. Latvijā ir vērojams divpusējs process: no vienas puses tautas tērpi tiek uztverti kā neatņemama dziesmu un deju svētku sastāvdaļa, un no otras - svētki ir kā stimulants un motivācija gatavot tautas tērpus. Abu šo procesu ciešā saikne meklējama tautas tērpa kā nacionālā simbola attīstības vēsturē, kas noritējusi ciešā saistībā ar dziesmu svētku vēsturi.

Latviešu tautas tērpa (nacionālā simbola) attīstībā var izdalīt vairākus posmus:

- 1) Jaunradīts moderns latviskais tērps 1888.-1926.;

- 2) „Pareizā etnogrāfiskā tautas tērpa laiks” iezīmējās sākot ar 1931. gadu;
- 3) Trešais posms - „tērpa internacionalizācija” - saistāms ar padomju varas gadiem Latvijā;
- 4) Mūsdienās turpinās 2. posms jaunā kvalitātē: „atjaunotā tradīcija”.

Tautas tērpa darināšanas un valkāšanas tradīcija saistībā ar Dziesmu un deju svētkiem visu laiku ir bijusi kā dzīvs un mainīgs organisms/process. Laika gaitā, mainoties sabiedriskajai situācijai un idejiskajiem strāvojumiem, ir mainījies arī tautas tērpa vizuālais tēls. Tomēr būtiski nemainīga ir palikusi saikne: tautas tērps – dziesmu svētki. Savā būtībā tautas tērpa darināšana un valkāšana ir atjaunota tradīcija jau kopš tās sākotnes, jo jaunā kvalitātē, ar atšķirīgu idejiski simbolisko piepildījumu tā ir notikusi inteliģentu grupas mērķtiecīgas darbības rezultātā. Tomēr tās ilgstošā (kopš 19.gs. 80.gadiem), nepārtrauktā pastāvēšana un lielā nozīme tautas pašapziņas izpausmēs pilnā mērā ļauj to uzskatīt par tautas kultūras mantojuma sastāvdaļu.

Dr.hist. /Anete Karlsonē
Institute of Latvian History
at the University of Latvia

Intangible Cultural Heritage and the renewed tradition of folk costumes

Summary

Definition of the concept of “an intangible cultural heritage” adopted by UNESCO is understood as the totality of a wide variety of cultural phenomena. As an intangible cultural heritage, one can consider a tradition that provides a long-term survival of certain cultural products. Apart of the actual dress in relationship of “folk costume – the intangible cultural heritage” there are essential circumstances associated with the making of the costume and its wearing. Intangible cultural heritage is the very tradition of making and wearing the folk costume, the role of the folk costume in the cultural life of the society. And these very circumstances determine the visual form of the folk costume what is a set of deeper meanings and images by its very nature.

Nowadays, the folk costume which can be seen in various popular cultural events, although visually similar and duplicating the Latvian peasant festive gown of the 19th century, actually belongs to another tradition, which emerged in Latvian

cultural life in the 1880s. In 2008 the Song and Dance Celebrations of the three Baltic states: Latvia, Lithuania and Estonia, were included in the UNESCO list of Intangible Cultural Heritage. A two-way process can be observed in Latvia: on the one hand, costumes are seen as an integral part of the Song and Dance Celebrations and on the other – festival is an incentive and motivation to prepare folk costumes. The close connection of both these processes lies in the history of the folk costume as of a national symbol that has taken place in close relationship with the history of the Song Festival.

The development of Latvian folk costume (the national symbol) can be divided into several stages:

- 1) Newly created modern Latvian gown of 1888–1926;
- 2) “The time of the correct ethnographic national costume” emerging in 1931;
- 3) “Internationalization of the gown” connected with the years of Soviet power in Latvia;
- 4) At present the 2nd stage is continuing at a new level – “the renewed tradition”.

The tradition of making and wearing the folk costume interconnected with the Song and Dance Celebration has always been a living and changing organism/process. Over time, when public situations and ideological currents changed, the visual image of the folk costume also changed. However, the significant relationship between the folk costume and The Song Festival has remained unchanged. Making and wearing of the folk costume is in essence a restored tradition from its very origin since it has appeared in its new quality and with a different ideological and symbolic fulfilment as a result of targeted activities of a group of intellectuals. However, its long (since 1880s) and continued existence, as well as its important role in manifestations of national self-confidence are fully sufficient to regard it as a part of the national cultural heritage.

LATVIJAS NACIONĀLĀS IDENTITĀTES REPREZENTĀCIJA MUTVĀRDU VĒSTRĒ: PAMATOJAMĪBA UN PĀRRĀVUMI TAJĀ

Atslēgas vārdi

Identitāte, vēsture, mutvārdu vēstures avoti, latvieši, cittautieši, etniskā identitāte, lokālā identitāte, nacionālā identitāte.

IEVADS

Identitātes jēdziena izpratnei katra zinātne piešķir savas nianses. Filosofijā **identitāti** definē kā kādas *personības tāpatību*, kas var turpināties, arī mainoties tās ārienei, personībai, intelektuālajām spējām, atmiņai utt.; psiholoģijā – kā 1) *indivīda paštēlu*, it sevišķi priekšstatu par sevi, kā par vienreizīgu būtņi, kas atšķiras no citām, taču mijiedarbojas ar tām, un 2) *indivīda apziņu*, ka viņš, kā šāda vienreizīga būtne, eksistē nepārtraukti (Ideju vārdnīca, 214. lpp.). Psihologi pievēršas gan personiskajai, gan sociālajai identitātei – indivīda pašraksturojumam, balstoties uz piederību noteiktām sociālajām grupām, un uzskata, ka sociālo identitāti veido indivīda zināšanas par savu piederību konkrētai grupai un šīs piederības emocionālais nozīmīgums. Tiek atzīts, ka piederība kādai no sabiedrības grupām nosaka ne tikai indivīda priekšstatus par sevi, bet arī viņa uzvedību atbilstoši grupas normām (Reņģe (2002) 24. lpp.).

Gan filosofu, gan psihologu identitātes traktējumā būtiska ir laika dimensija un tajā notiekošās pārmaiņas, bet pārmaiņas laikā ir vēsturnieku izpētes priekšmets, tāpēc identitātes jautājums ir nozīmīgs arī vēsturnieku pētījumos. Turklāt, vēsturnieku interesē ne tikai atsevišķās individualitātes, bet arī cilvēki kā sociālo grupu pārstāvji, jo piederība grupai un sociālā identitāte bieži vien nosaka viņu vērtības, motivāciju un uzvedību. Ņemot vērā personiskās un sociālās identitātes raksturojumus, vēsturniekam pastāv daudz reālākas iespējas noskaidrot pagātnes notikumu cēloņus un sekas. Tradicionālie vēstures avoti ļauj atklāt tajos reprezentēto autoru un viņu līdzcilvēku identitāti. Visbiežāk tas ir iespējams izmantojot avota netiešās un netīšās informācijas rūpīgu analīzi; tiešā informācija par avotu autoru identitāti vieglāk iegūstama tikai no personiskās izcelsmes vēstures avotiem. Līdz ar mutvārdu vēstures

ienākšanu zinātniskajā aprītē, paplašinājušās vēsturnieku pētnieciskās iespējas (īpaši ierindas cilvēku pieredzes un priekšstatu izpētē). Tieši “vienkāršo”, “parasto” cilvēku liecības (protams, kompleksā ar tradicionālajiem avotiem) lielā mērā nodrošina iespēju rekonstruēt reālo, nevis deklarēto ainu. Tas nodrošina “realistiskāku un godīgāku” pagātnes rekonstrukciju (Thompson 2000: 7). Lai iegūtu ticamu informāciju, mutvārdu vēstures avotu bāzei jābūt pietiekami reprezentatīvai; jāņem vērā šo avotu specifiku, ko nosaka cilvēka atmiņas īpatnības, kā arī politisko, ideoloģisko u.c. reāliju ietekmi uz teicēju. Tāpēc jau mutvārdu vēstures avota veidošanas stadijā ir nepieciešams izmantot dažādus paņēmienus, lai iegūstamo informāciju precizētu (Friedlander 1998: 318). Izmantojot mutvārdu vēstures avotus, nepieciešama rūpīga informācijas ticamības pārbaude, tas pats arī sakāms par darbu ar citiem vēstures avotiem (Grele 1998: 41).

Pētījuma avotu bāzi veido 1910.–1930. gados dzimušo Latvijas iedzīvotāju dzīvesstāsti no Nacionālās mutvārdu vēstures (turpmāk – NMV) kolekcijas (Zirnīte 1996; Zirnīte 2001) un no Daugavpils Universitātes Mutvārdu vēstures centra (turpmāk – DU MV) kolekcijas (Saleniece 2004). Šo avotu veidošanas mērķis – saglabāt konkrēta cilvēka dzīves vēsturi un apgūt to informāciju, kas ir sniegta individuāla dzīvesstāsta ietvaros (Milts 2001). Mutvārdu liecības tapa spontāni, teicējam intervijas gaitā atbildot uz iepriekš nezināmiem jautājumiem. Tās netika pakļautas rediģēšanai, tāpēc sniedz labu iespēju gūt nepastarpinātu informāciju no laikabiedriem. Rakstā mēģināsim atklāt mutvārdu vēstures avotos reprezentēto latviešu un citu tautību Latvijas iedzīvotāju identitātes iezīmes.

Mutvārdu vēstures avotu izpētes gaitā izvirzīts pieņēmums, ka 1910.–1930. gados dzimušajiem Latvijas iedzīvotājiem piemīt ne tikai etniskā, konfesionālā un lokālā, bet arī nacionālā identitāte (Smits, 1997), kas raksturo cilvēka saikni ar valsti (mūsu gadījumā – ar Latvijas brīvvalsti).

ETNISKĀS IDENTITĀTES REPREZENTĀCIJA MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTOS

Narrators usually did not directly declare themselves as “Latvians” or “Russians”, „Poles”, Byelorussians” etc. They usually didn’t stress that they are Lutherans, Catholics, Russian Orthodoxes or Old-believers. However, the life-stories

clearly reveal the belonging of the narrators to an ethnic group and religious confession, the awareness of the realia of the life of the religious group, acceptance of the respective values:

... I never joined the Octobrians, neither was I a pioneer. Maybe because of my character: I was very boisterous; to become a pioneer, you had to be more dignified. And secondly, my Granddad used to say: "You are an Old-believer. How can you become an Octobrian or a pioneer?" That was a kind of underground activity. Maybe, I was slightly restricted by this, but maybe pleased, yet I never took part in that kind of thing. (DU MV 20)

The other narrator who is a descendant of Old-believers' family and who later became the leader of a collective farm – millionaire, relates his notion that was formed in childhood about private property (especially land) and the owner's status as essential values of human life. As his family had profited from these values to a full extent only once – in the 'times of Ulmanis', this period is especially highly valued:

-Well, my father was hardly literate, he never went into politics, you see... the power for us always, well...

-You must accept the power as it is...

-Accept is one thing, another is that it seemed all right. Imagine, having 4 cows and 20 hectares [of land] – he lived decently – a landowner! (DU MV 214)

Teicēju etniskā identitāte izpaužas arī stāstos par citiem cilvēkiem, jo pašapziņas veidošanās ir iespējama tikai sakarā ar „citādo” (Veinbergs 1988: 125-131). Lai rastos “mēs” izjūta, ir jābūt “citādam”. Konkrētajos apstākļos “citādie” tiek uztverti dažādi: kā naidīgi, nepieņemami, “svešie” – “viņi”; kā atšķirīgi, bet naidu neizraisošie – “jūs”. Sociālpsihologi uzskata, ka “jūs” iezīmēšanās ir mājiens uz jaunā “mēs” kopīgās veidošanas iespējamību (Poršņevs 1982: 127). Atzīšana par “savējo” izpaužas “cita” personifikācijā, kopīgu paražu esamībā (Poršņevs 1982: 85), stabilos kontaktos un konstruktīvā kopīgā darbībā u.c. Vēsturnieki, konkretizējot “citādā” fenomena saturu, bieži saista to ar starpetniskajām attiecībām (Veinbergs 2002: 98-99), kas var veidoties atšķirīgi – no naida līdz sapratnei un „citāda” atzīšanai – un mainīties laika gaitā. Latviešu vēsturē bijis daudz “citādo”, tai skaitā, dažādu etnisko grupu pārstāvji. Veidojot attiecības ar viņiem, latvieši demonstrēja savu attieksmi, kas balstīta uz pašu

latviešu priekšstatiem un pieredzi (Apine 2001: 17), un kas dod iespēju mēģināt noteikt dažas latviešiem raksturīgas iezīmes, kas izpaudās starpetniskajā saskarsmē, piemēram, attiecībās ar pirmskara Latvijā pamanāmo etnokonfesionālo grupu – ebrejiem.

Pilsētnieki kontaktējās ar ebrejiem ikdienā. Fiziskās distancē trūkums bieži ietekmē to, kā viņi apraksta ebrejus – gandrīz netiek minēts viņu ārējais izskats, reliģiskās vai sadzīviskās uzvedības īpatnības. Runa ir par tuviem cilvēkiem, par “savējiem”. Attiecības ar ebrejiem veidojās draudzīgas un uzticības pilnas:

.. vēl pirms dienesta [LR] armijā mēs strādājām par ekspeditoriem... es vienā firmā, viņš citā firmā... gadās, naudas man pietrūkst tur izpirkt vagonu: “Jaška, aizdod man tur 100 latu kādu... kamēr no kantora atnesīs...” “Še!” – Jaška dod man... Tā arī dzīvojām... (DU MV 2)

Es atceros tās koka mājiņas, kas viņiem [ebrejiem Krustpilī] piederēja. Pie mājiņām ziedēja kliņģerītes, un tie visi bija jauki un laipni cilvēki, un manai mātei un manam onkulim labi draugi bij... (DU MV 8)

Pilsētnieku stāstos par pirmskara dzīvi parādās kaimiņi ebreji – labsirdīgi bodnieki, augsti kvalificēti speciālisti (ārsti, drēbnieki, kurpnieki, muzikanti u.c.), vienkārši kaimiņi un klasesbiedri. Pēdējos parasti atceras bez saiknes ar etnisko grupu, bet kā draugus, paziņas. Ja intervētājs speciāli nefokusē teicēju uzmanību uz starpetnisko attiecību raksturojumu, tad arī citi ebreji parasti figurē kā noteiktu sociālo funkciju nesēji un kopīgas darbības dalībnieki, t.i., kā personas, kas ietilpst “mēs” kopā.

Lauciniekiem retāk bija iespējams satikt ebrejus, tas notika, izbraucot uz pilsētu vai kontaktējoties ar tiem ebrejiem, kas apmeklēja viņu viensētas - pauninieki, slakteri, vecu mantu uzpircēji:

-Vai Jūs tiekaties ar ebrejiem kādreiz?

-Tad viņi nebija ebreji, tad viņi bija žīdi. Viņi brauca, satikās ar viņiem un pie saimnieka vēl gulēja pa nakti, brauca iekšā... Viņiem bija arī drēbes un... cits bija žīds, kas bij zirgus mainīja... Dundagā tur brauca žīdiņš... tam bij siļķe un tam bij trauki... visi pirka [...] mazais Krāmers kā brauca...(NMV 1605)

Latviešu zemnieki uztvēra ebrejus kā “citādo”. Distance ļāva viņiem saskatīt neparastas ebreju ārējā izskata un uzvedības iezīmes, saklausīt valodas atšķirības:

- [...] Un tad no rīta skaita pātarus. Tas viņam bija tāds *kubiks* – uz rokām liek un uz pieri ar tādām siksnām – to es kā puika atceros. [...]

-Kāpēc viņš neēda no kopējā katla?

-Es nezinu... Tie vecie žīdiņi cūkgaļu vispār neēd... tā tas ir... No rīta viņš nemaz neēda, tik skaitīja tos pātarus... *kubiciņu* tādu melnu, ar siksnu – uz rokām un uz pieri...

-Kādi *kubiciņi*?

-Tādi četrkantīgi... tādi, kā sērkokciņu kastīte, drusku biezāki (NMV 1614).

Laucinieku attiecības ar ebrejiem nebija īpaši tuvas, bet tomēr pozitīvas – labvēlīgas un lietišķas. Lauku saimnieki labprāt sadarbojās ar lopu uzpircējiem un sīktirgotājiem. Lauku māju saimniecēm, strādniekiem un bērniem liels notikums bija žīdu pauninieka atbraukšana. Parasti viņi palika pa nakti pie tiem pašiem saimniekiem. Uz jautājumu, kas mudināja saimniekus uzņemt šos viesus, respondenti atbildēja: “pazīstams žīds”, “tāda paraža” u.c. Šķiet, agrāk viņi nebija iedomājušies, ka tādu situāciju var uzskatīt par neparastu. Līdzīgu neizpratni izsauca arī iztaujāšana, vai bērniem ļāva nogaršot *macu*:

-...*maca* ļoti garšoja...

-Vai vecāki ļāva to ēst?

-Kāpēc gan nē?.. [*Maca*] garšīgāka par mūsu dievmaizītēm... (NMV 1602)

Pilsētnieki (konkrēti – Latvijas austrumu daļas iedzīvotāji – daugavpilieši, jēkabpilieši, ludzānieši) atceras (DU MV: 7; DU MV: 8), ka viņu vecāki spēja runāt ar ebrejiem jidišs valodā: “Tēvs ebreju valodā pļāpāja, un es arī mazliet tā vēl...” (DU MV: 2). Oficiālā statistika liecina, ka vairāk nekā 62% no 57179 ebrejiem – Latvijas iedzīvotājiem - 1930. gadā prata runāt latviski. Salīdzinājumam: tajā laikā gandrīz 82% Latvijas vāciešu un tikai 19% krievu prata latviski (Salnis 1938: 103). Tādējādi latviešiem nebija nekādas īpašas vajadzības zināt jidišu. Taču Daugavpils daudz nacionālajā vidē 20. gs. pirmajā pusē pat mazāk izglītotiem cilvēkiem bez dzimtās valodas bija pierasts zināt vēl kādas citas (latviešu, lietuviešu, poļu, krievu, baltkrievu, jidišs, vācu) valodas. Latvijas austrumu daļā arī lauku iedzīvotāji bez dzimtās valodas parasti prata vēl kādu (vai vairākas) valodu. Iespējams, tāpēc vietējos ilggadīgos iedzīvotājos patiesu izbrīnu izraisa dažu mūsdienu jauno cilvēku nespēja apgūt kaut vēl vienu valodu, izņemot dzimto. Daudzvalodība nodrošina dialoga iespējas, jo kopā ar citu valodu cilvēks iepazīst arī šīs kultūras jēdzienus un

priekšstatus. Taču daudzvalodība un atvērtība ir gan labums, jo sekmē etnokultūras kontaktus, gan arī ļaunums, jo provocē iekarojumus un migrācijas. Turpretī Kurzemē lauku iedzīvotāju sastāvs parasti bija homogēns. Pat tagad šeit ir pagasti, kuros ir apmēram 95% latviešu iedzīvotāju. Nav brīnums, ka viņi uztvēra citu tautību pārstāvjus (arī ebrejus) kā samērā neparastu parādību. Ekspedīcijas laikā gadījās dzirdēt vaicājumu, vai intervētājs zina, ka ebrejiem esot sava valoda?

Tautas psiholoģiskajā portretējumā neviena īpašība nav absolūta (Apine 2001: 25), tomēr mutvārdu vēstures avotos paustā attieksme pret ebrejiem raksturo latviešus kā sadarbībai gatavus, iespējams, ne pārāk smalkjūtīgus attiecībā pret cittautiešiem, bet visumā tolerantus un bezaizspriedumu cilvēkus. Iespējams, latviešu pozitīvā un konstruktīvā attieksme pret ebrejiem pirmskara Latvijā ir drīzāk atbilde uz ebreju uzvedību un attieksmi pret latviešiem, nekā pašu latviešu konstruētais un piedāvātais attiecību modelis. Tomēr kopumā, spriežot gan par ebreju, gan par citu etnisko grupu pārstāvju uztveri no latviešu puses, šo cilvēku neiekļaušana „savējo” skaitā nenozīmēja nepatiku vai naidīgu attieksmi. Tieši otrādi – šī „citādība” izraisīja interesi un vēlmi tuvāk to iepazīt. Līdzīga attieksme vērojama arī no dažādu etnisko grupu pārstāvju puses pret latviešiem.

Dzīvesstāstos pārsteidzoši līdzsvaroti tiek vērtēti pat mazākumtautībām sāpīgi fakti, kā, piemēram, K. Ulmaņa režīma uzsāktā latviskošana:

-I did rather well at school; my parents were even respected by the teachers. In the last school year I took a repeated course, just because I went to Latvian school. Because already then, under that rule, I mean before war, it was like this: you come to a post-office (previously mail was not delivered in the village, you had to go to the post-office yourself) and you speak only Latvian.

-So, Latvian had become a must before war...

-They did not demand it but started explaining – since you are pupils, you must learn. If you go and ask for a letter in Russian – they don't reply; then we ask in Latvian – and they reply. So it was! They replied to older people... (DU MV 21)

Novērojumu precizitāte par visnotaļ korektām starpetniskām attiecībām pirmskara Latvijā īpaši skaidri redzama, ja salīdzinām vietējo iedzīvotāju attieksmi pret citu vietējo etnisko grupu pārstāvjiem un pret padomju cilvēkiem, kuri sāka ieplūst Latvijā pēc 1940. gada. Uz tik kontrastaina fona visi vietējie bija “savējie”.

LOKĀLĀS IDENTITĀTES REPREZENTĀCIJA MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTOS

Teicēji parasti ļoti konsekventi atzīmē „vietējos” citu cilvēku vidū un neskopojas ar atmiņām par draudzīgām attiecībām starp dažādu tautību un konfesiju cilvēkiem pirmskara Latvijā. Tas gan nenozīmē, ka visi vietējie iedzīvotāji automātiski tiek iekļauti kādā viendabīgā masā, gluži otrādi – teicēji precīzi nosaka cilvēka piederību tautībai/ konfesijai un apzinās, ar kādām atšķirībām jāreķinās, kontaktējoties ar viņu. Tuvāku attiecību veidošanā (piemēram, stājoties laulībā) priekšroka tika dota savai tautībai vai konfesijai.

With all the diversity of concrete situations that are represented by the life stories of people in Latgale of the generation that was born in the 1920-30s, they reveal certain common value patterns that affect the self-identity of these people. Among such values are the following: religious faith, respect for the elders, love and faithfulness, as well as respect for work, practical-mindedness, and high appreciation of the significance of material benefits that allow the human being sustain self-respect and self-sufficiency in any historical circumstances. This is equally true about local respondents of different ethnic origins.

Īpaši skaidri lokālā identitāte uztverama stāstos par komunikāciju ar „svešajiem” – tiem, kuri ar 1940. gadu sāka ieplūst vietējā sabiedrībā no Padomju Savienības. Pirmie šeit parādījās sarkanarmieši, par kuru ienākšanu krievu tautības teicēja atceras:

- Kāda bija atmosfēra, kad padomju karaspēks iegāja pilsētā?
- Tas bija mūsu dziesmas dienā, tie bija Dziesmu svētki [1940. gada Latgales Dziesmu svētki], kad krievu tanki brauca pa šoseju. Visi, protams, bija pārsteigti, cilvēki nebija sagatavoti; sagatavoti bija tikai pagrīdnieki un vairākums – ebreji. Ebreji kāpa uz tankiem un brēca: „Oi, oi, mūsējie atnāca!” Mēs par to brīnījāmies: kas par „mūsējiem”?! [...] viņi ienesa haosu mūsu dzīvē, kāda bija līdz četrdesmitajam gadam. (DU MV 5

Latvijas iedzīvotājiem, tai skaita etniskiem krieviem, padomju karavīri neapšaubāmi bija “svešie” – viņu nesakoptā ārējā izskata, neaptēstās uzvedības dēļ; nesaprotama bija nevēlēšanās vai neprasmē veidot labas attiecības ar vietējiem iedzīvotājiem (Saleniece 2004; Саленице 2004). Mutvārdu vēstures avoti rāda, ka vietējiem krievu tautības iedzīvotājiem un padomju karavīriem nebija nekā kopīgā,

izņemot etnisko izcelsmi un valodu. Atšķirās gan viņu sociālpolitiskie orientieri, gan ikdienas uzvedība, kas izskaidrojams ar atšķirībām pasaules uzskatā.

Vietējiem iedzīvotājiem, neatkarīgi no konfesijām, bija nozīmīga ticība Dievam, bet padomju cilvēks teorētiski nedrīkstēja būt reliģiozs. Komunistiskā ideoloģija ne tikai liedza viņam ticību Dievam, bet arī neatlaidīgi mudināja „apkarot” reliģiju, iesaistoties ateistiskās un antireliģiskās aktivitātēs. Sociāli tiesiskie priekšstati arī bija dažādi. Piemēram, privātīpašums padomju cilvēka acīs nebija leģitīms labums, bet gan sociālā ļaunuma sakne. Savukārt pirmskara Latvijas iedzīvotāji uztvēra privātīpašumu (un it īpaši – zemi) kā cilvēka stabilitātes un augsta sociālā statusa garantiju. Tāpēc komunistiskā režīma represijas, kas bija vērstas pret turīgiem cilvēkiem, izraisīja Latvijas iedzīvotājos neizpratni un sašutumu. Visbeidzot, vietējiem iedzīvotājiem un ienācējiem no PSRS atšķirās ikdienas dzīves iemaņas un paradumi, automātismi un stereotipi, kuriem ir ļoti būtiska loma mentalitātes veidošanā.

Minēto atšķirību dēļ teicēji bieži atceras padomju karavīru neparasto uzvedību. Piemēram, salīdzinot 2 armiju karavīru apbēdīšanu:

[..] Bibeļos [sādžas nosaukums] .. viņus visus apkāva. Krita krievu daudz, vāciešu mazāk. [..] vēlāk skatāmies, grāvjos guļ nogalinātie karavīri. Visi krievi, krievi, krievi. Vācieši savējos apglabāja .. Daugavpilī bija viņu kapsēta – katram savs krusts, sava kapu kopiņa. Viņus zārkos lika, vāciešus [..] Bet mūsu krievi – pa 3 pa 4 cilvēki zārkā.. kauli samesti. Tur viens zārks, bet tajā var būt 5-6 [cilvēki]. (DU MV 217)

Teicējs acīmredzami dod priekšroku vāciešu, nevis „savējo” rīcībai. Cita krievu tautības teicēja stāstā salīdzinājums atkal nav par labu „krieviem”:

- Vācieši aizbrauca, visus produktus atstāja pagrabā. Visu atstāja. Kur viņi to ņemtu? Neko nepaņēma [..] Tēvs aizmūrēja ieeju. Atnāca krievi, visu uzlauza. Protams, viņi gribēja ēst. Barojās..

- Bez jūsu atļaujas?

- Bez mūsu. Mēs bijām bunkurā, neviena nebija.. (DU MV 43)

Principā teicējs jūt līdzti karavīriem: tie bija izsalkuši, un viņiem nekas cits neatlika, kā izmantot civilo iedzīvotāju krājumus. Tomēr vācieši, teicējaprāt, līdzīgā situācijā nenonāca nekād. Stāstījuma gaitā līdzjūtība izplēn, jo teicējs, kas kopš bērnības pieradināts saudzīgi apieties ar mājdzīvniekiem, nevar attaisnot „krievus” un uztver viņu uzvedību kā nežonīgu:

- Pastāsti, kā bites izpostīja.

- Ar bitēm tā rīkojās: ūdens spaini – stropā. Viņas [bites] tur peldēja. Zaldāti rāmīšus vilka ārā un ēda [medu]. Bites nelido, kad ar ūdeni aizlej. Visapkārt bij izmētāti rāmīši un vasks..

- Tas ir, visu izmētāja?

- Jā. Visu izmetāja. Ko apēda, ko izmētāja.. un aizgāja viņi. (DU MV 43)

Neskatoties uz to, ka Latvijas krievu dzīvesstāstos padomju karavīri dažreiz nosaukti „mūsējie”, teicēji tomēr atdala sevi no tiem krieviem, kas ienāca Latvijā pēc 1939. gada (Салениеце 2007) .

Tomēr, lai gan sākotnēji „padomju” izcelsmes cilvēki izraisīja lielu nepatiku un šķita nepieņemami, laika gaitā daļa vietējo iedzīvotāju (īpaši jaunatne) nonāca viņu ietekmē, pieņēma viņu vērtības un nereti „svešo” vadībā nostājās pret saviem kaimiņiem, piemēram, aktīvi iesaistoties cīņā pret baznīcas apmeklējumiem un citām reliģiozitātes izpausmēm.

NACIONĀLĀS IDENTITĀTES REPREZENTĀCIJA MUTVĀRDU VĒSTURES AVOTOS

During the years of the independent Latvia (1918–1940), due to the national policy, first – compulsory general free basic education policy, the people of Latvia started to form a *national identity* that marks the relation between the human and state. The people of different ethnic origins living in the Eastern Latvia who grew up in the 1920-30s have characteristic features of this national identity. Many of them fill traumatized by the occupation of the territory of Latvia:

- Tell us, what memories do you have about the soviet times?

- [...] First we missed the times of Latvia. Oh, we did suffer, oh dear, oh dear, well, we thought – that’s all, the world has come to an end. [...] oh dear, in [19]49 we ran for it, dear, it was terrible.

(DU MV: 356)

Nevar apgalvot, ka ikviens cilvēks pirmskara Latvijā pārdzīvoja valsts neatkarības zaudējumu. Ir liecības arī par dažu iedzīvotāju neviltotu sajūsmu šajā sakarā:

-[...] Pie skolas [Indrā] stāvēja Ulmaņa, Kārļa Ulmaņa bilde un tur (mamma, kad atbrauca viņi pēc tā mītiņa tur paskatījušies, mamma dikti raudāja) sasita Ulmani, ņēma un publiski iznesa pie stacijas tur, kur cilvēki bij salasījušies.. uzreiz sāka ateisti darboties..

– **Bet to Ulmani, to Ulmaņa krūšutēlu dauzīja vietējie vai ienācēji?**

– Es, domāju, ka vietējie daudzīja, ja tur kāds viens politruks bija, politruks jau tur daudzīt [neies], bet vairāk nebija, kāds viens tur bija .. es domāju, tur vietējie [dauzīja]. [...] Tie, kas bij noskaņoti, visādi taču pagrīdnieki bija..

(DU MV: 656)

Mostly whatever their ethnic origin, the young people who grew up in the Latvia of the 1920-30s observe in their action the demands and standpoints of the state of Latvia (military service in the army of the Republic of Latvia, involvement in the civil society organizations, etc.). They still are demonstrating love to homeland and closer understanding of the political nation („people of Latvia”); honouring state symbols, celebrating state festivals:

This was... in [19]91. They said that Latvia would be independent. It was occupied, and now it will be independent! [...] Anton [narrator's husband] was in the garden but I was at home. The radio was on. I was shouting, “Come home, look, Latvia has come!” [The anthem] “Dievs, svētī Latviju” sounded afterwards. Was it so? We thought we would be well off like we were before during the times of Latvia... If it were in the times of Ulmanis, then probably we would live so.

(DU MV 114, ethnic Belorussian)

Life stories, as well as archival documents, are full of facts about people trying to hide at the beginning of the soviet occupation Latvian red-white-red flags, coins, documents, photographs, uniforms of the pre-war time. In the official documents of that time that were produced by the representatives of the regime these actions were revealed, condemned and eliminated, later creating an illusion for historians that the power gained the upper hand and made the local population forget the independent state of Latvia; however, life stories reveal the actions that were silenced by the communist regime. There were news about secret celebrations of the 18th November, commemoration candles lit by the graves of J. Čakste and Z.A. Meijerovics, about flags recovered from the concealment with the beginning of Atmoda (Awakening) and many other facts testifying that the children and youths of the 1930s had sustained memory of their country:

[Latvijas brīvvalsts laikā] visi dziedāja „ Dievs, svētī Latviju” visi, visi zināja un, tad kad bija kultūras namā Krāslavā.. pirmā Tautas frontes sanāksme, tas ir [19]89.gadā [..] Bet tā bija pirmā sapulce. Bija pilna, pilna zāle.. stāvgrūdām, stāvēja gar sienām, vestibilā, tai rekreācijā un nu

pirmo reizi dziedāja „ Dievs, svētī Latviju ”.. kad piecēlos, visa zāle man apkārt stāvēja...es ļoti daudzus pazīstu .. un kā sāka man aizmugurē [dziedāt], es zināju, kā tur stāv tie vecticībnieki, tie krievi vietējie, kā viņi sāka, dzirdu viņu balsis, es pagriezos, man saskrēja asaras acīs, viņi zināja.., visus ilgus gadus šos.., viņi zināja šo dziesmu.. (DU MV 656)

Teicēju attieksme pret Latvijas valsti un tās simboliem kā pret „savējo” liecina par nacionālās identitātes veidošanās sākumu pirmskara Latvijā. Šīs paaudzes teicēji – nelatvieši, identificējot sevi ar Latvijas valsti, nereti liek vienādojuma zīmi starp sevi un latviešiem:

- .. līdz 1940. gadam stingra kārtība bija un cilvēkus kaut kā disciplinēja.
- Vai tas ir pareizi?
- Es uzskatu, ka pareizi.
- Valsts ir jāciena.
- Tādi likumi, likumi ir jāpilda, jo mēs dzīvojam šeit. .. [kritiski atsaucas par iebrucējiem baltkrieviem, kas mēdz sūdzēties par dzīvi mūsdienu Latvijā] viņi labāk dzīvo, nekā **mūsu latviešu tautība**. Paskatieties, viņu vidū ir biznesmeņi, prokurori un citi. (DU MV 214, ethnic Russian)

Considering the period of time between the World War I and World War II it is possible to state that in Latvia all the features of nation (according to A.D.Smith’s conception) were more or less developed as the Constitution (*Satversme*) stressed that “sovereignty of the Republic of Latvia belongs to the people of Latvia [not “to Latvians” – I.S.]”.

When the Red Army came in 1940 (1944-45) and established regime of the soviet power, the purposeful destruction of not yet shaped Latvian national identity was started. The politically-legal component of this identity was destroyed at once, but the territorial and cultural components had continuously been transformed in their content during all the years of the soviet rule. However, despite the undoubted success in implementing Soviet standards, destruction of Latvian national identity didn’t happen. The main factors which complicated the destruction process were the traditional values and historical experience of the people of Latvia and the enormous divorce between word and action in Soviet behaviour.

SECINĀJUMI

Pētījuma dati liecina, ka 1910.-30. gados dzimušajiem Latvijas iedzīvotājiem kopā ar etniskās un lokālās identitātes pazīmēm piemīt arī nacionālā identitāte, kas

nosaka viņu piederības sajūtu Latvijas valstij. Mutvārdu vēstures avotu analīze ļauj secināt, ka 1910.-30. gados dzimušajiem Latvijas iedzīvotājiem ar dažādu etnisko izcelsmi, identitāte ir nevis „etniskā” austrumeiropiskā, bet E. Smita aprakstītā - rietumeiropiskā „nacionālā”. Šī identitātes modeļa komponenti ir vēsturiski izveidojušies teritorija, politiski-tiesiskā kopība, kopīga ideoloģija un kultūra (plašā nozīmē).

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Apine I. *Politoloģija: Ievads etnopsiholoģijā*. Rīga, 2001.

Ideju vārdnīca: Domātāji, teorijas un jēdzieni filozofijā, zinātnē, reliģijā, politikā, vēsturē un mākslā [Rīga]: Zvaigzne ABC, [B.g.]

Friedlander P. Theory, method and oral history. *The Oral History Reader* / R.Perks and A.Thomson, eds. London, 1998.

Grele R. Movement without aim: Methodological and theoretical problems in oral history. *The Oral History Reader* / R.Perks and A.Thomson, eds. London, 1998.

Latvijas kulturas statistika 1918. – 1937. g. Sast. V.Salnis/ Red. M.Skujenieks. Rīga, 1938.

Latviešu literārās valodas vārdnīca: 8 sējumos. - Rīga, 1986.- 6.sēj.

Milts A. Tautas izziņa mutvārdu vēsturē. *Spogulis: Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga, 2001.

Poršņevs B. *Sociālā psiholoģija un vēsture*. Rīga, 1982.

Reņģe V. Sociālā psiholoģija. [Rīga]: Zvaigzne ABC, 2002.

Saleniece, I. Trimdas latviešu un Latvijas iedzīvotāju skats uz “svešajiem” – padomju karavīriem – 20.gs. 40. gados. *Literatūra un kultūra: process, mijiedarbība, problēmas: V Zinātnisko rakstu krājums.*– Daugavpils: Saule, 2004.– 61.–71. lpp.

Saleniece, I. Daugavpils Universitātes Vēstures katedras Mutvārdu vēstures centrs. *Acta Latgalica 13: Zinātniski roksti. Dokumenti. Apceris.*– Daugavpils – Rēzekne: LPI izdevniecība, LKC izdevniecība, 2004.– 326.–327. lpp.

Saleniece, I. Latvian 20th Century History from the Perspective of Oral History Sources. The Views of Russians from Eastern Latvia. *Pro Ethnologia: Publications of Estonian National Museum.*– Nr.19 "The Russian Speaking Minorities in Estonia and Latvia", guest editor Olaf Mertelsmann and Jaanus Plaat.– Tartu: 2005.– P. 33–42.

Saleniece, I. Latviešu rakstura iezīmes stāstos par ebrejiem pirmskara Latvijā. *Latvijas mutvārdu vēsture: Spogulis: Dzīvesstāsti: Vēsture. Kultūra. Sabiedrība.*– Rīga: Latvijas Universitātes Filozofijas un socioloģijas institūts. Nacionālā mutvārdu vēsture, 2007.– 309.–317. lpp.

Smits E. D. Nacionālā identitāte. Rīga, 1997.

Thompson P. *The Voice of the Past: Oral History*. Oxford, 2000.

Veinbergs J. *Piramīdu un zikurātu ēnā: Cilvēks seno Tuvo Austrumu kultūrā*. Rīga, 1988.

Zirnīte M. Nacionālā mutvārdu vēsture: Modelis un interpretācija. *Latvijas Zinātņu Akadēmijas Vēstis*. A.- 1996.- Nr. 4/5.

Zirnīte M. Dzīvesstāstu liecinājums. *Spogulis: Latvijas mutvārdu vēsture*. Rīga, 2001.

Вейнберг И. *Введение в Танах*. Иерусалим – Москва, 2002.

Салениеце И. История Латвии XX века глазами белорусов Латвии (по источникам устной истории). *XXI век: актуальные проблемы исторической науки: Материалы международной научной конференции, посвященной 70-летию исторического факультета БГУ*.– Минск, 2004.– С. 275–276

Салениеце И. «...они внесли сумбур в нашу жизнь»: советские и немецкие воины Второй мировой войны глазами жителей Латвии (по источникам устной истории). *Балтийский регион в международных отношениях в новое и новейшее время: Материалы международной научной конференции*.– Калининград: издательство КГУ, 2004.– С. 185–194

Салениеце И. История Латвии XX века глазами староверов Латгалии (по источникам устной истории). *Староверие Латгалии*. Отв. ред.-сост. Иванов Ил.– Рига: Старообрядческое общество Латвии, 2005.– С. 343–350 ISBN 9984-9044-1-7

Салениеце И. Советские воины глазами русских жителей восточной Латвии: 40-е годы XX века. *Humanities in New Europe. Vol. 2. Science and Society = Humanitariniai mokslai naujojoje Europoje. T. 2. Mokslas ir visuomenė*.– Kaunas: Vytauto Didžiojo Universitetas, 2007.– 218.–228. lpp.

Prof. Irēna Saleniece
University of Daugavpils

REPRESENTING LATVIAN NATIONAL IDENTITY IN ORAL HISTORY:
CONTINUITIES AND DISCONTINUITIES

Summary

The research of the sources from the collections of oral history of the National Oral History Project (University of Latvia) and Daugavpils University shows that the generation, born in Latvia between 1910–1930-s, possess the ethnic, confessional, local and also national identity that characterizes their relationship with the state of Latvia. Different ethnic, religious and social groups that grew and obtained at least the basic education in the period between 1920s and 1930s, perceive the independent state of Latvia and relate to its values and symbols as “their own”. This generation of storytellers – non-Latvians, identifying themselves with the Latvian state, often equate themselves and Latvians. For the Latvians they are also “their own people”, especially if to compare with the people from “the old republics” of the Soviet Union, who had different ideological and legal landmarks, as well as daily habits and stereotypes. Loss of national independence in 1940, the enormous destruction caused by World War II

and the massive influx of Soviet immigrants in the post-war Latvia considerably undermined the still immature national identity of people of Latvia. Its legal political component was destroyed immediately, but the content of the territorial and cultural component was deliberately focussed on Sovietisation. Although Sovietisation was undeniably effective the national identity survived to a large extent owing to the generation of the period of Latvian independence, which retained and partly transferred to future generations their historical experience and traditional values.

IESKATS DAŽĀS LATVIJAS NEMATERIĀLĀ KULTŪRAS MANTOJUMA
DOKUMENTĀCIJAS PROBLĒMĀS
ADMINISTRATĪVI – TERITORIĀLO REFORMU KONTEKSTĀ

ANOTĀCIJA

Raksta mērķis ir pievērst uzmanību Nemateriālā kultūras mantojuma dokumentācijas iespējamām problēmām saistībā ar šī mantojuma elementu apzināšanu, dokumentēšanu un kultūrkartēšanu mūsdienu Latvijas administratīvi teritoriālo reformu periodā. Valsts teritorijā veiktās formālā reģionālā dalījuma, kā arī lokālo pašvaldību teritoriālā dalījuma izmaiņas izvirza nemateriālā kultūras mantojuma nacionālā reģistra sagatavošanas darbā iesaistītajām dažāda kompetences līmeņa institūcijām zināmus nosacījumus, lai uzmanīgi veidotu NKM elementu kultūrvēsturiski precīzai dokumentēšanai un īpaši kartografēšanai atbilstošu modeli.

Atslēgas vārdi – reformas, reģionalizācija, lokālā identitāte, kultūras kartēšana, sadarbība.

IEVADS

Jau sākotnējā konkrētu nemateriālā kultūras mantojuma (turpmāk – NKM) elementu identifikācija un pirmdokumentēšana nacionālā reģistra veidošanai saistās ar šo elementu teritoriālās (telpiskās) izplatības fiksēšanu, sākot no konkrētas lokālās kopienas līdz reģionālam un nacionālam līmenim. Šī elementārā darbība atsevišķos laikposmos un gadījumos skar plašāku jautājumu loku, kas saistās ar kultūrvēsturisko tradīciju un mūsdienu straujajām pārmaiņām pēc Latvijas pievienošanās Eiropas Savienībai (2004). Salīdzinoši īsā laika periodā notikusi Latvijas pielāgošanās Eiropas Savienības reģionālajai plānošanas praksei, uzsākot Reģionālo reformu (2002), bez tam ir noslēgusies Administratīvi teritoriālā reforma (2008-2009). Šo reformu norises laikā Latvija kā viena no pirmajām valstīm pievienojās arī UNESCO Konvencijai par NKM saglabāšanu (2005). Rakstā skatīts praktiskā darbā aktuāls, taču Latvijas NKM dokumentēšanas kopsakarībās, autoresprāt, pietiekami neizdiskutēts jautājums – cik lielā mērā pēdējā desmitgadē notikušās Latvijas administratīvi teritoriālā un formālā

reģionālā iedalījuma reformas ietekmē NKM elementu dokumentēšanu un kartografēšanu, lai nezaudētu arī tās reģionālās un lokālās īpatnības, kas bāzētas kultūrvēsturiskajā tradīcijā.

Šīs tēmas izstrādē izmantotie avoti: publicētā zinātniskā, enciklopēdiska un novadpētnieciska rakstura literatūra un periodiskie izdevumi; LR likumi un citi normatīvie dokumenti; ziņu aģentūru LETA un BNS materiāli; Latvijas reģionu attīstības aģentūru, tūrisma aģentūru un lokālo pašvaldību pēdējā desmitgadē izdotie informatīvie un reprezentācijas materiāli, kā arī autores veikto lauka pētījumu materiāli un vērojumi.

NKM DOKUMENTĒŠANAS FAKTORI

Jēdziens „nemateriālais kultūras mantojums” vai Latvijā joprojām ierastākais apzīmējums „tradicionālās kultūras mantojums” (kas nav pretrunā ar UNESCO terminoloģijā pieņemto NKM definīciju) tiek skaidrots ar tēzi: Kultūras mantojums kopumā un nemateriālais kultūras mantojums tai skaitā ir svarīgs individuālās, grupu, kopienu un novadu nacionālās identitātes faktors (Pujāte, Vītola, 2009, 5. lpp.). Šis mantojums (saknes) ir vērtība, kas apstiprina šī mantojuma glabātāju un mūsdienā „lietotāju” vietu vēstures nepārtrauktībā. Konvencijas izpratnē NKM un tā elementi ir tas, ko kopienas, grupas vai atsevišķi indivīdi atzīst par savu kultūras mantojumu un uzskata, ka tās vai citas vērtības ir jāsaglabā (UNESCO Konvencija, 2 (1). Baltijas valstīs tāds izcils piemērs ir Latvijas, Lietuvas un Igaunijas Dziesmu un deju svētku pasludināšana par UNESCO Cilvēces mutvārdu un nemateriālā kultūras mantojuma meistardarbu jau 2003. gadā. Dziesmu svētku sagatavošanas un norises procesa nepārtrauktību Latvijā kopš 2005. gada regulē īpašs Dziesmu un deju svētku likums. Savukārt, K. Barona Dainu skapis (Latviešu folkloras krātuvē) ir iekļauts UNESCO Pasaules atmiņas reģistrā (2001).

Kopš 2005. gada, kad Latvija pievienojās UNESCO Konvencijai, darbs pie NKM nacionālā reģistra sagatavošanas turpinās trīs līmeņos:

1. **Valsts struktūru administratīvais/organizatoriskais līmenis:** galvenokārt, pārstāv LR Kultūras ministrija, Kultūrizglītības un nemateriālā mantojuma centrs (www.nkmva.gov.lv). Valsts kultūrpolitikas Latvijā ilgtermiņa pamatnostādnes, iekļaujot arī uzdevumus saistībā ar NKM saglabāšanu un aizsardzību ir definētas dokumentā „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006. - 2015. gadam. Nacionāla valsts”,

kas apstiprināts LR Ministru kabinetā 2006. gadā. Šis ir būtiski jauns pavērsiens valsts kultūrpolitikas veidošanā vairākos aspektos. Tiek izstrādāts „Tradicionālā kultūras mantojuma likums”. Datus par veidojamo NKM nacionālo reģistru paredzēts publicēt Latvijas Digitālajā kultūras kartē (<http://www.kulturaskarte.lv/>).

NKM kartogrāfiskā vizualizācija, neapšaubāmi, var kļūt par spēcīgu informatīvo resursu, taču Latvijas pašreizējā situācijā vēl jāņem vērā, ka jaunākā laikposmā notikušo un daļēji pat nenoslēgušos teritoriālo reformu sakarā publiskajā telpā vēl notiek zināms pielāgošanās, izpratnes veidošanās process jaunai situācijai daudzās jomās, ne tikai saistībā ar NKM reģistra veidošanu. Digitālā kultūras karte jau pašreizējā izstrādes stadijā sniedz plašu ieskatu Latvijas kultūras iestāžu daudzveidībā, atsevišķu festivālu un citu kultūras norišu lokalizācijā. Šajā pašā kartē paredzēts atvērt saites arī attiecībā uz NKM, ar Konvencijai atbilstošām detalizētām sadaļām (piemēram: mutvārdu tradīcijas un izpausmes; tradicionālā mūzika; paražas, rituāli un svētki; tradicionālā amatniecība; tradicionālā virtuve; tradicionālās nodarbes –biškopība, lauksaimniecība, lopkopība, zveja; u.c.). Tas ir komplicēts uzdevums. Pašreizējā kartes izveides stadijā (kā pieteikums) vēl neraisa pārliecību par NK Mantojuma reālās daudzpusības kultūrvēsturiski precīzu (skaidru) virtuālo spoguļi. Sākotnējā karte drīzāk uzrāda pašreizējo situāciju ar dažādām izpratnēm par lokālo kopienu, arī NKM elementu teritoriālo piederību (skat. turpmāk).

2. **Zinātniskais līmenis** (ekspertīze) visilgāk un vistiešāk saistīts ar NKM tradicionālo kultūras vērtību identifikāciju, pētniecību, dokumentēšanu un publicēšanu. Bagātīgais, jau kopš 19. gs. otrās puses vāktais un arhivētais empīriskais folkloras, etnogrāfiskais, valodniecības utt. materiāls prasa turpmāku zinātnisku analīzi un, galvenais, salīdzinošus pētījumus par NKM elementu dzīvotspēju mūsdienu sabiedrībā. „Heritagization itself has tradition” (*Bendix, 2008, 255. p.*). Humanitāro zinātnisko institūciju potenciāls saistībā ar NKM nacionālā reģistra veidošanu pagaidām izmantots daļēji. Saistībā ar tradicionālā kultūras mantojuma reģionālo/lokālo izplatību/piederību jāatzīmē, ka latviešu folklorā, etnoloģijā un valodniecībā visi kultūrvēsturiskie pētījumi, zinātniskā un populārā literatūra, tāpat muzeju ekspozīcijas (sākot ar valsts nozīmes reprezentatīviem muzejiem kā Latvijas Etnogrāfiskais brīvdabas muzejs, Latvijas Nacionālais vēstures muzejs) ir vēsturiski balstījušies un joprojām lielā mērā balstās uz to lokālo (*pagasts*) un reģionālo

Latvijas kultūrvēsturisko teritoriālo dalījumu (Vidzeme, Latgale, Zemgale, Kurzeme, daļēji – Sēlija/Augšzeme), kas pamatā izveidojās 18.- 20 gadsimtos.

3. **Reģionālais un lokālais un līmenis** ir tieši tā dabiskā ģeogrāfiskā un sociālekonomiskā vide, kur ir zudusi, apdraudēta vai pastāv dzīvā tradīcija (NKM). Jebkādas darbības saistībā ar lokāliem-reģionāliem-nacionālas nozīmes NKM elementiem, saskaņā ar Konvenciju, nav iespējamās bez dažādu sabiedrības grupu/pārstāvju ieinteresētas līdzdalības. Arī Latvijas kultūrpolitikas vadlīnijas to uzsver: „kultūra kā dzīves un līdzāspastāvēšanas veids ir ikvienas kopienas pašidentifikācijas pamats, kurā akumulēta gadu tūkstošos uzkrātā sociālā pieredze, kas strukturēta noteiktā vērtību sistēmā, tiek saglabāta, pārmantota un modificēta mainoties vēsturiskajai situācijai” (Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas, 2006, 5.lpp.). Ceļš līdz kāda NKM elementa godpilnai iekļaušanai nacionāla līmeņa reģistrā lielā mērā ir pirmā un otrā līmeņa aktoru konstrukts, taču tā dzīvotspēja gala rezultātā ir atkarīga no sabiedrības iesaistes un piedalīšanās NKM elementa saglabāšanā un pārmantošanā (bez trivializācijas), jo saistās ar kopienu dzīves veidu. Bez šaubām, centieni apzināt un dokumentēt NKM (Konvencijas izpratnē) visās tā izpausmēs ir rosinoši jau sākotnējā tā identifikācijas procesā, varbūt ne tik daudz starptautiskā vai pat nacionālā līmenī, bet vispirms – tieši lokālajā līmenī, lai vietējā sabiedrība pierastajā vidē apzinātos savas vērtības, kas var nešķīst „unikālas pasaulei”, taču ne mazāk svarīgas savas kopienas vidē. Svarīgi būtu respektēt lokālo kopienu pārstāvju ierosinājumus un entuziasmu nacionālā reģistra veidošanas procesā, lai apzinātu un dokumentētu arī tos NKM elementus, kas 1. un pat 2. līmeņa aktoru skatījumā vēl var nelikties ievērtības vērti (piemēram, atsevišķas izzudušās vai gandrīz izzudušās amatu prasmes, tautas reliģiskās tradīcijas u.c.). Visdažādākās izpratnes par NKM nacionālajā reģistrā potenciāli iekļaujamām lokālām/reģionālām kultūras vērtībām 2006. g. uzrādījušas jau pirmās ar NKM saglabāšanu saistīto lokālo līderu un kultūras darba praktiķu izteiktās nominācijas (Cibule, 2009, 20.-21. lpp.). Jāpiekrīt R. Cibulei, ka zināmu lomu priekšstatu vai pat stereotipu veidošanā par NKM reģistram iesakāmajām vērtībām spēlē arī nacionālā līmenī izceltā Dziesmu un deju svētku procesa salīdzinoši lielais īpatsvars pār citām nemateriālā kultūras mantojuma izpausmēm.

STARP „AGRĀK” UN „TAGAD”

Pēdējā desmitgadē plaši skatīts jautājums par reģionālās un lokālās identitātes dažādiem aspektiem. Reģionu cilvēkresursus veido lokālās kopienas ar savu etnisko

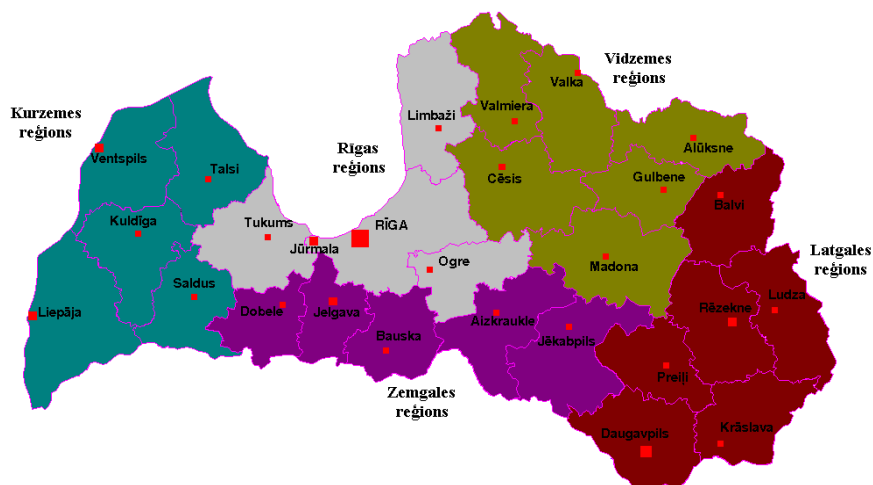
sastāvu, ekonomiskajām un konfesionālajām u.c. īpatnībām. Salīdzinoši mazāk uzmanības pievērsts tādiem lokālai/reģionālai identitātei nepieciešamiem marķieriem kā telpas, teritorijas, lokālās vietas nosaukums un robežas, kur saglabājies vai jau izzudis iespējamais nemateriālais un materiālais kultūras mantojums. Nosaukums (vietas vārds) un robežas ir ciešā saistībā ar 1) noteiktas teritorijas formālo (gadsimtu un pat desmitgažu laikā mainīgo) administratīvo piederību; 2) neformālu ilgstošu tradīciju, kas tāpat ir svarīga, ņemot vērā lokālās sabiedrības locekļu mutvārdu tradīciju – personīgās pieredzes stāstus, dažkārt tikai atmiņās saglabātas prasmes, visu, kas saistās ar tik svarīgu diskursu kā kolektīvā un personiskā vēsturiskā atmiņa. Tā, starp kultūrvēsturisko apgabalu (reģionu) marķieriem svarīgi atzīmēt arī to, ka šo reģionu ilgstošiem pastāvīgajiem iedzīvotājiem piemīt sava piederības pašapziņa (Latvijā - kurzemnieks, latgalietis, vidzemnieks, zemgalietis utt.). Neformālā teritoriālās piederības tradīcija un tās vārdiskā izpausme var atbilst NKM saglabāšanas definīcijai, kas ietver plašu izpausmju loku, kuras izpaužas arī „oral traditions and expressions, including language as a vehicle of the intangible cultural heritage” (UNESCO Konvencija, 2(2)).

Lokālās un reģionālās piederības faktors ir ciešā saistībā ar kultūras mantojuma apzināšanu/ apzināšanos ar dziļu vēsturisku tradīciju. Latvijā izstrādātajā Konceptijas par NKM saglabāšanu projektā (http://www.tradicijas.lv/?page_id=75) uzsvērts, ka NKM Latvijā piemīt reģionālas atšķirības, kas saistītas Latvijas kultūrvēsturiskajiem novadiem – Latgali, Vidzemi, Zemgali, Kurzemi un Sēliju jeb Augšzemi. Viena reģiona ietvaros var pastāvēt arī dažādas NKM lokālās kultūrtelpas (Kurzemē Suitu novads, Latgalē – Slutišķu sādža u.c.). Arī plašam Latvijas interesentu lokam paredzētajā NKM fiksēšanas un dokumentācijas rokasgrāmatā ir akcentēts, ka „katram Latvijas novadam (kas ir daudznazīmīgs teritoriāls jēdziens Latvijas kultūrvēsturē – gan ar reģionālu, gan lokālu nozīmi – L. V.) ir atšķirīgs kultūras mantojums (Pujāte, Vītola, 2009, 15. lpp.). Šāds apgalvojums ir plaši iesakņojies kā ilgstošu kultūrvēsturisku pētījumu Latvijas vēsturē, arheoloģijā, etnogrāfijā un folklorā, valodniecībā, cilvēkģeogrāfijā utt. rezultāts.

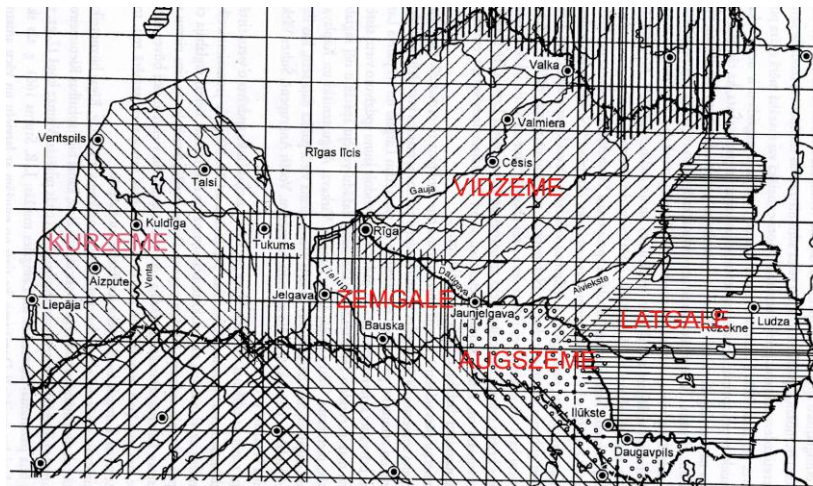
Latvijā, tāpat kā citām jaunajām EU dalībvalstīm ar pārejas ekonomiku, sākot iekļauties vienotās Eiropas reģionālās plānošanas un statistikas struktūrās, līdz un pēc iestāšanās Eiropas Savienībā (2004), veiktas dažādas reformas. To skaitā, saskaņā ar Reģionālās attīstības likumu (2002) Latvijā ir izveidoti 5 plānošanas

reģioni: Vidzeme, Kurzeme, Latgale, Zemgale un jauns galvaspilsētas Rīgas reģions. Formālie „kabineta” reģioni ar saglabātajiem kultūrvēsturiskajiem reģionu nosaukumiem, savās robežās diemžēl pilnā mērā neatbilst neformālajiem tradicionālajiem Latvijas reģioniem, kuru izveidošanās saknes iestiepjas jau baltu cilšu pastāvēšanas, viduslaiku karu, Latvijas vēlākās politiskās vēstures periodos. Plānošanas reģionu jaunās robežas veidotas vadoties galvenokārt tikai no ekonomiskiem apsvērumiem, bet vēsturiskās, etnogrāfiskās, kultūrģeogrāfiskās, lingvistiskās robežas, īpaši reģionu robežjoslās, nav iekļautas Latvijas reģionālās attīstības politikas koncepcijā minēto plānošanas reģionu noteikšanas kritēriju vidū (Krastiņš O., Vanags E., 2005, 26.lpp.). Šī nesaderība ar tradīciju radījusi kultūrvēsturiskās reģionālās/lokālās formālās piederības kuriozus apvidos, kas pēkšņi izrādījās „iezīmēti” citā reģionā.

Par vienu no neviennozīmīgi vērtējamiem apstākļiem NKM publiski pieejamu rezultātu atspoguļojumā var kļūt arī Digitālā kultūras karte, kas gan pašreizējos, gan nākamajos jebkura veida kultūras objektus/datus rāda Latvijas jauno plānošanas reģionu robežās (**1. att.** *Latvijas teritoriālais iedalījums plānošanas reģionos, 2003.*) , kas atšķiras no Latvijas kultūrvēsturisko reģionu tradicionālajām robežām (**2. att.** *Latvijas 19. gs. kultūrvēsturiskie apgabali. - Latvijas zemju robežas, 1999, 46. lpp.*). Tas var radīt liekus pārpratumus tieši NKM vēsturiskā, pārmantotā satura atpazīšanā un senākās/mūsdienīgās teritoriālās piederības korektā sasaistē.

1. att. Latvijas teritoriālais iedalījums plānošanas reģionos, 2003.

2. att. Latvijas 19. gs. kultūrvēsturiskie apgabali. - Latvijas zemju robežas, 1999, 46. lpp.

2008.-2010. g. noslēdzās arī ilgstoši noritējušī Administratīvi-teritoriālā reforma, kuras rezultātā 562 pilsētas un pagasti (pagasts=local parish, zemākā līmeņa lokālā administratīvā vienība) apvienojās 110 (uz 2012.g.) dažāda lieluma administratīvi-teritoriālās vienībās (*novads*, county). Daudzviet būtiski mainījās lokālo kopienu teritoriālās robežas (tas gan ir noticis arī sovjet periodā) un nereti, arī administratīvo vienību nosaukumi.

Sakarā ar divām teritoriālām reformām (lokālās kopienas tiešāk ietekmē Administratīvi-teritoriālā reforma), kas notikušas salīdzinoši īsā laikā, vērojams zināms pielāgošanās process jauno teritoriālo vienību terminu lietojumā, arī zināms paralēlisms. Valsts un pašvaldību struktūrās, masu informācijas līdzekļos u.c. dominē administratīvi noteiktais jaunais dalījums, savukārt 3. līmenī (ikdienas dzīvē), daļēji arī 2. līmenī (akadēmiskā literatūra, novadpētniecība u.c.) tiek izmantoti pārsvarā vēsturisko teritoriju un kopienu nosaukumi. Šo paralēlismu vēlams ņemt vērā, dokumentējot un kartografējot NKM elementus.

Zināmu pretrunu radījušas arī teritorijas apzīmējošo terminu semantiskās izpratnes atšķirības latviešu valodā un starptautiski plašāk lietotajā angļu valodā. Šajā ziņā Latvija nav izņēmums. Piemēram, termins *regions* latviešu valodā kā Latvijas teritorijas konkrētas daļas apzīmējums līdz 20. gs. beigām gandrīz netika lietots, to vairāk attiecināja uz plašām citvalstu teritorijām vai valstu grupām. Dažāda lieluma kultūrvēsturisku teritoriju apzīmēšanai Latvijā līdz 20. gs. beigām tika un joprojām tiek izmantots termins *novads*. Savukārt, *novads* Latvijas 20. gs. kultūrvēsturiskās

literatūras kontekstā parasti ir apzīmējis ne-administratīvas dažāda lieluma teritorijas, kurās pastāvēja atsevišķas iezīmīgas etnokulturālas parādības, tai skaitā NKM izpratnē. Šis termins nereti lietots arī *reģiona* visjaunākā laikposma izpratnes nozīmē. Šī prakse turpinās līdz mūsdienām gan zinātniskajā literatūrā, gan ikdienas dzīvē (2. un 3. līmenī). Kopš administratīvi-teritoriālās reformas pabeigšanas (un jau tās gaitā) šī termina lietojumā iestājies pavērsiens, jo *novads* galīgi kļuva par pašvaldību (municipalitāšu) zemākā līmeņa administratīvu vienību ar noteiktām precīzām robežām (Vanaga, 2008, 510. lpp.)

Tā kā NKM tiek saglabāts un pārmantots lielākoties tieši lokālajās kopienās, ir nepieciešams zināms laiks, lai nepazaudējot iepriekšējās kopienu saites, veidotos arī jauni apvienoto lokālo sabiedrību sadarbības modeļi. Administratīvi-teritoriālās reformas gaitā lokālajās kopienās (*pagasts*) izskanēja iebildumi arī par savas identitātes iespējamu zudumu apvienošanās rezultātā. Savas patstāvības, arī NKM iespējama apdraudējuma priekšā atsevišķas vietējās kopienas spēja spēcīgāk apzināties un prezentēt savu patību, dzīves telpas un vietējās kultūras unikalitāti. UNESCO „List of Intangible Cultural Heritage in Need of Urgent Safeguarding” 2009. gadā iekļautā „Suitu kultūrtelpa” Lejaskurzemē ir spilgtākais piemērs izcila NKM pamanīšanai un atzīšanai valsts un starptautiskā mērogā. Vietējās *suitu* sabiedrības pārstāvji ar ekspertu un valsts institūciju atbalstu lielā mērā apzināja un dokumentēja sava NKM vērtību tieši pašvaldību administratīvi –teritoriālās reformas (nosacīta apdraudējuma) gaitā. 2010. g. Kultūras ministrija, UNESCO Latvijas Nacionālā komisija, Alsungas novada dome, Kuldīgas novada dome, Ventspils novada dome un biedrība „Etniskās kultūras centrs „Suiti” parakstīja nodomu protokolu par sadarbību suitu kultūrtelpas saglabāšanā (Informatīvais ziņojums, 2010), kas ir veiksmīgs vairāku pašvaldību, kuru administratīvajās robežās ir dzīvs un tiek kopts *suitu* nemateriālais kultūras mantojums, sadarbības piemērs. Kā veidosies citu jauno administratīvo (*novads*) un plānošanas (*reģions*) institūciju sadarbība NKM apzināšanā, dokumentēšanā un aizsardzībā, rādīs laiks. Kultūras nozares plānošanas un realizēšanas pasākumi, tai skaitā darbs saistībā ar NKM, ir deleģēti jauno plānošanas reģionu institūcijām.

Kopš jauno dalībvalstu iestāšanās EU, integrēšanās process ir veicinājis jaunu ekonomiskās plānošanas struktūru izveidošanos arī saistībā ar reģionālo tūrismu, kura attīstībai nepieciešams konkrēto reģionu raksturojošs, pievilcīgs kultūras tūrisma

„produkts”, publiskā tēla piedāvājums. Pagaidām organizētajam tūrismam ar NKM saistīts piedāvājums vēl nav sevišķi izteikts (izņemot Dziesmu un deju svētkus), taču ar laiku tas var kļūt pamanāmāks, ja tiks saskatīts un novērtēts NKM potenciāls.

Lai pievērstu uzmanību NKM pārmantojamībai un akcentētu paaudzēs mantoto un apgūto zināšanu un prasmju aktualitāti mūsdienās, ar valsts atbalstu Etniskās kultūras apzināšanas un dokumentēšanas programmā regulāri tiek īstenots projekts „Tradicionālo prasmju skola” (www.prasmjuskola.lv). Šī projekta aktivitātes (darbnīcas) organizētas jau vairākos Latvijas apvidos Zemgalē, Ziemeļvidzemē, Sēlijā, Latgalē. Dažādas iemaņas, prasmes un zināšanas (aušana, linu kreklu šūšana, mezglošana, salmu sienas segu aušanu, kokgriešana, vilnas apstrāde, cimdu raksti, maizes cepšana, podnieku darba iemaņas u.c.) darbnīcās iepazinuši jau simtiem interesentu. Taču NKM saglabāšanas koncepti mūsdienās nevar pilnīgi saglabāt, no jauna iedzīvināt un aizsargāt visus NKM elementus, kas saistās ar gandrīz izzudušo un izmainīto zemnieku (lauku) tradicionālo dzīves veidu. Katra NKM vienība ir izgājusi cauri transformācijas procesam, pārsvarā tās ir adaptācijas saistībā ar lokālās vides sociālām un ekonomiskām izmaiņām. Taču arī atjaunotas tradīcijas var būt spēcīgs veids, kā parādīt lokālo/reģionālo autentiskumu mūsdienu pasaulē, kad piederība laikam un vietai kļūst problemātiska. Šajā ziņā NKM dokumentēšana ir atbildīgs uzdevums, lai vietas piederības faktors netiktu nevajadzīgi deformēts vai ignorēts.

SECINĀJUMI

Identificēt, inventarizēt un dokumentēt iespējamo NKM elementu kā „savu” un vērtīgu, kas cienīgs ieņemt vietu NKM nacionālajā reģistrā, novērtēt veidus un iespējas tā aizsardzībai un dzīvotspējai var sadarbojoties visām NKM saglabāšanā iesaistītām dažādu kompetences līmeņu institūcijām, ekspertiem, lokālo sabiedrību viedokļu līderiem un plašākai sabiedrībai, ko mēdz apzīmēt par vienkāršajiem iedzīvotājiem. Salīdzinoši neseno Latvijā saskaņā ar UNESCO Konvenciju uzsāktais process NKM apzināšanā un dokumentēšanā norit vairākos, vēl nepietiekami saistītos organizatoriskos līmeņos, kas skaidrojams ar citu būtisku reformu vienlaicīgu veikšanu valstī kopš Latvijas iestāšanās EU. Pēdējā desmitgadē Latvijā notikušās formālā reģionālā iedalījuma un administratīvi teritoriālā reformas nemaina NKM dokumentēšanas un saglabāšanas būtību, tomēr liek šajā darbā iesaistītajām dažāda

kompetences līmeņa institūcijām un personām uzmanīgi veidot piemērotu modeli NKM elementu dokumentēšanai un īpaši kartografēšanai, nezaudējot NKM reģionālās un lokālās īpatnības, kas veidojušās ilgstošā kultūrvēsturiskajā tradīcijā.

IZMANTOTO AVOTU UN LITERATŪRAS SARAKSTS

Bendix R. (2008) Heritage between Economy and Politics: an assessment from the perspective of cultural anthropology. In: Smith L. and Akagawa N./ed. Intangible Heritage. Routledge.

Cibule R. (2009) Nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšana Latvijas novados. Maģistra darbs. Daugavpils UV. 2009. [Online]

Available: <http://www.balvurcb.lv/kb/?View=entry&EntryID=903>. [6.01. 2012.]

Informatīvais ziņojums par „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” un Rīcības plāna politikas pamatnostādņu „Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006.-2015.gadam. Nacionāla valsts” īstenošanu 2010.gadā” . [Online]

Available: <polsis.mk.gov.lv/LoadAtt/file55758.doc>. [24.11.11.]

Koncepcija par NKM. Projekts. [Online]. Available: http://www.tradicijas.lv/?page_id=75 [10.01.2012.]

Krastiņš O., Vanags E. /ed. Dažādā Latvija : pagasti, novadi, pilsētas, rajoni, reģioni : vērtējumi, perspektīvas, vīzijas. (2005) Rīga: Rīga : Latvijas Statistikas institūts, Valsts reģionālās attīstības aģentūra.

Latvijas zemju robežas 1000 gados. (1999) Rīga: LU Latvijas Vēstures institūts.

Pujāte S., Vītola I. (2009) Nemateriālā kultūras mantojuma dokumentēšana: rokasgrāmata iesācējiem. Rīga: UNESCO Latvijas Nacionālā komisija.

UNESCO Konvencija par nemateriālā kultūras mantojuma saglabāšanu. (2009) Rīga: UNESCO Nacionālā komisija.

[Valsts kultūrpolitikas vadlīnijas 2006. - 2015. gadam. Nacionāla valsts](#). [Online]

Available: http://www.km.gov.lv/lv/dokumenti/planosanas_doc.html [10.01.2012.]

Vanaga L. (2008) Vēsturiskais un mūsdienu novads – vietējās kultūrtelpas mainīgā identifikācija. In: Sabiedrība un kultūra, 10. Liepāja: LiePA.

**Highlighting some of the documentation problems of Latvian
intangible cultural heritage in the context of administrative
territorial reforms**

Summary

In 2004, Latvia ratified the UNESCO Convention (2003) for the Safeguarding of Intangible Cultural Heritage as one of the first countries, thereby incurring international obligations and responsibilities to preserve, identify, document, research the Latvian ICH and to convey it to the next generations. The article deals with a topical for the ongoing evaluation and documentation (incl. culture mapping) of the heritage of Latvian traditional culture but still insufficiently discussed question about the influence of the administrative territorial reform and the formal division taking place in the last decade upon proper documentation and cultural mapping of the diverse elements of the heritage of Latvian traditional culture (which is contrary to the definition of UNESCO's Intangible Cultural Heritage). Formal regionalization and administrative territorial reform do not change the nature and content of the ICH documentation and conservation, however, they make the institutions and individuals of different levels of competence involved in this work establish such a model of documentation and mapping of ICH elements that allows presumably correct display of ICH regional and local features derived from a long historical and cultural tradition.

BĒRNU FOLKLORAS KONKURSI MŪSDIENU LATVIJĀ – PIEREDZE, PIEDZĪVOJUMI, PROBLĒMAS

ANOTĀCIJA

Folkloras festivālā (arī: projektā vai apmācību sistēmā) ar nosaukumu „Pulkā eimu, pulkā teku” (pastāv kopš 1984. gada) Latvijā ir iesaistījušas gandrīz 150 bērnu un jauniešu folkloras kopas. Katru gadu notiek reģionālie un nacionāla mēroga pasākumi, kopu vadītāju apmācība, ir izveidota infrastruktūra ar 14 novadiem. Kopš 1996. gada notiek folkloras konkursi: tradicionālās dziedāšanas un muzicēšanas, dejotāju un rotaļu vadītāju, stāstnieku un anekdošu, agrāk bija arī masku darināšanas u. c. Publikācija iepazīstina ar šo konkursu nolikumiem, norisi un vērtēšanas kritērijiem. Kaut gan tiek uzskatīts, ka konkursi nav labākais tradicionālās kultūras un nemateriālā kultūras mantojuma apgūšanas veids, raksta autors vairāk uzmanību pievērš pozitīvajai pieredzei.

Atslēgas vārdi: folkloras kustība, bērnu folkloras kopas, folkloras konkursi, folkloras mācīšana skolā, tradicionālā dziedāšana, stāstu stāstīšana (storytelling).

IEVADS

Latvijā ir vairāk nekā 150 bērnu un jauniešu folkloras kopu, tas ir apmēram trešdaļa vai puse no Latvijas folkloras kopu skaita.¹ Vairums no tām (pēc 2011. gada beigu datiem 146 kopas ar gandrīz 3000 dalībniekiem) ir iesaistījušas folkloras kustībā „Pulkā eimu, pulkā teku” (nosaukums ir rinda no latviešu tautasdziesmas, tālāk saīsināts: Pept), kas no neliela folkloras koncerta ir izveidojies par dažādu pasākumu kompleksu visa mācību gada garumā un, atkarībā no iespējām iegūt finansējumu, saukts arī par projektu, apmācību sistēmu u. tml. Laika gaitā šeit ir uzkrāta nozīmīga pieredze, kā strādāt ar nemateriālo kultūras mantojumu bērnu un jauniešu vidē, kurā nelielu ieskatu sniedz šis raksts.

Kopš 1996. gada viena no būtiskām šīs folkloras kopu organizācijas gada sastāvdaļām ir folkloras konkursi. Ir notikuši un pašlaik notiek (izņemot masku konkursu) šādi konkursi: tradicionālās dziedāšanas, dejotāju un rotaļu vadītāju, stāstnieku, anekdošu, masku darināšanas un tradicionālās muzicēšanas (kas dažkārt

tiek diferencēti sīkāk: kokles spēlēšanas, stabules spēlēšanas, kapelu muzicēšanas utt.). Latvijā notiek arī vairāki ar folkloru saistīti konkursi ārpus „Pulkā eimu, pulkā teku” ietvariem, taču tiem ir citi mērķi un savādāka izpratne par folkloru.ⁱⁱ Lai saprastu, kā notiek šie konkursi, un lai būtu argumenti diskusijā par to, vai konkursi (tātad arī sacensība un ar to saistītie aspekti) var veicināt adekvātu un kvalitatīvu tradicionālās kultūras un nemateriālā kultūras mantojuma apguvi, nepieciešams neliels ieskats Pept vēsturē, uzbūvē, dalībnieku sastāvā un ideoloģijā.

BĒRNU UN JAUNIEŠU FOLKLORAS FESTIVĀLA STRUKTŪRA

Latviešu folkloras kustības vēsture vēl nav uzrakstīta, par daudziem būtiskiem faktiem trūkst pētījumu un pastāv viedokļu dažādība. Pirmie bērnu un jauniešu folkloras svētki esot notikuši 1984. gada pavasarī Latvijas Universitātē, un jau 1980. gadu otrajā pusē tie kļuva tradicionāli – notika katru gadu, reizēm arī ar ārzemju folkloras kopu piedalīšanos.ⁱⁱⁱ Neilgi pēc festivāla izveidošanās šo svētku organizēšanu uzņēmās LU Etniskās kultūras centrs. Tas dibināts 1992. gadā, to vadīja Ernests Spīčs, kas kā LU folkloras kopas „Dandari” dalībnieks un vienu laiku arī vadītājs bija iesaistīts jau pirmo bērnu folkloras svētku organizēšanā; 1988. gadā organizatoriem pievienojās filozofe Māra Mellēna kā svētku režisore un šī centra etnopenhologe. Etniskās kultūras centra telpas atradās Rīgas Latviešu biedrības (tālāk saīsināts: RLB) namā – jāatzīmē, ka RLB visu laiku ir atbalstījusi pasākumu, par brīvu vai ar lielu atlaidi atvēlot telpas centram un folkloras pasākumiem. 1989. gadā folkloras kopu vadītāju apspriede pārveidojas par semināru, kas līdz mūsu dienām mācību gada laikā notiek reizi mēnesī (vai reizi divos mēnešos) trešajā sestdienā. Semināriem līdzās festivāla sagatavošanai ir izglītojošas un identitāti veidojošas funkcijas – iespēju robežās tiek uzaicināti lektori, kopu vadītāji apgūst jaunas zināšanas, apmainās ar informāciju, bet arī iegūst kopīgu emocionālo pieredzi un pierod darboties kopīgi. Diemžēl Etniskās kultūras centrs tika likvidēts 2009. gada pavasarī.^{iv} Tagad izveidoto infrastruktūru turpina koordinēt un uzturēt Māra Mellēna, atrodoties Valsts izglītības satura centra paspārnē.^v Atšķirībā no pieaugušo folkloras kopām Latvijā, bērnu un jauniešu folkloras kopu sadarbībai nav bijusi izveidota pastāvīga un valsts finansēta vadība un kopu novērtēšanas (tarificēšanas) sistēma, nav bijis arī stabils un pietiekams finansējums – nozīmīga līdzekļu daļa tiek iegūta no projektiem, līdz ar to nav iespējams ilglaicīgi plānot stabilu darbību. Tomēr, cik man

ir bijusi iespēja novērot (neizslēdzot aprakstītajos pasākumos iesaistītā šī raksta autora subjektivitāti), ir aspekti, kur bērnu un jauniešu folkloras kustība ir ar mūsdienīgāku un analītiskāku skatījumu uz tradīcijām, ir radošāka un mazāk konservatīva nekā pieaugušo folkloras kustība (kurā darbojas nedaudz lielāks folkloras kopu un etnogrāfisko ansambļu skaits).

Folkloras konkursi palīdz strukturēt katras folkloras kopas darbību, ciešāk sasaistot to ar attiecīgā gadalaika svētkiem un tradīcijām, kā arī noteiktā laikā koncentrējot uzmanību uz kādu no darbības veidiem. Piemēram, stāstnieku konkursi (un gatavošanās tiem) notiek rudenī (oktobrī un novembrī), kad ir garie un tumšie vakari un mirušo piemiņas dienas, kas tradicionāli tiek saistīti ar stāstīšanas tradīciju lielāku klātesamību. Masku konkurss tiek piesaistīts ziemas beigu tradīcijām, Meteņiem. Anekdošu konkursa fināls notiek 1. aprīlī. Dziedātāju, dejotāju, rotaļu vadītāju un muzikantu konkursi notiek pavasarī, laikā, kad tika sākts dziedāt brīvā dabā (pusfināli un jo sevišķi fināli nereti vienā dienā, kas gan sarežģī uzstāšanās plānojumu, bet dod iespēju taupīt finansu līdzekļus). Konkursi parasti vispirms notiek folkloras kopas iekšienē, tad labākie dalībnieki tiek izvirzīti uz novadu pusfināliem, savukārt pusfinālu uzvarētāji sacenšas uz finālā Rīgā.^{vi}

Pept folkloras kopas Latvijā ir apvienojušās novados (reģionos), pašlaik to ir 14, katrā aptuveni 5 līdz 15 kopas. Novadi veidoti tā, lai folkloras kopām būtu ērti sadarboties un sabraukt kopā uz reģionāliem pasākumiem. Katram novadam ir savs koordinators, kas ir atbildīgs arī par sava novada kopu vadītāju informēšanu un lokālo pasākumu plānošanu un organizēšanu. Reģionālie pasākumi notiek ziemas beigās un pavasara sākumā, viena no to funkcijām ir sagatavojošajās festivālam jeb nacionālā mēroga sarīkojumam, tāpēc kopas noteikta ilguma priekšnesumā parāda, ko iemācījušās un sagatavojušās, bet iespēju robežās šajā dienā notiek arī citi pasākumi, kas bērniem varētu būt interesanti – danči, nelielas ekskursijas, darbnīcas utt. Novadu pasākumus pēc iespējas vienmēr apmeklē Māra Mellēna un citi festivāla organizētāji, tas tiek ierakstīts video, tādējādi iespējams plānot un prognozēt folkloras kopu uzstāšanos nacionālajā pasākumā.

Nacionālais pasākums (festivāls) parasti notiek maija beigās, kad jau iespējami pasākumi brīvā dabā. Tas katru reizi notiek citā Latvijas vietā un ilgst divas dienas. Tajā ir vairāki koncerti (individuālo izpildītāju, novadu folkloras kopu, noslēguma u. c.), pirmajā dienā ir darbnīcas un viena vai vairākas „takas” (izejot

noteiktu maršrutu, bērni satiekas ar amatu meistariem, var ko iemācīties, izmēģināt, ieraudzīt, iesaistīties emocionālos piedzīvojumos, izpildīt kādus uzdevumus, apmeklēt muzeju vai īpašas dabas vietas utt.), bet vakarā notiek danči, paralēli arī stāstu vakars un neliels saviesīgs pasākums kopu vadītājiem. Novadu un nacionāla mēroga pasākumi, tāpat arī konkursi ir svarīgi vēl tāpēc, lai folkloras kopu dalībnieki un to vadītāji nejustos vientuļi (varbūt pat arī – savādi un dīvaini), kādiem tiem varbūt nākas justies savā skolā un pagastā – te iespējams pārlicināties, ka viņiem ir domubiedri, kas ar to pašu nodarbojas arī citur Latvijā, ka kopā ir iespējams interesanti pavadīt laiku, nodarbojoties ar dažādu laiku tradicionālās kultūras un folkloras kustības tradīcijas aktivitātēm. Gan skolotāju semināros, gan pasākumos var runāt par iedzīvīnātu nemateriālā kultūras mantojuma principu: ir prasmes un pieredzes, ko var nodot tālāk tikai cilvēks cilvēkam, personīgi, komunicējot dažādos līmeņos un kopīgi darbojoties, kuras nav iespējams pilnvērtīgi nodot rakstveidā vai ar audiovizuālu līdzekļu palīdzību (kas gan var tikt izmantoti kā palīglīdzekļi attiecīgās tradīcijas zinātājiem).

Mācību gadu noslēdz folkloras kopu vadītāju konference, kurā piedalās arī eksperti un folkloras konkursu žūrijas dalībnieki – tiek izvērtēta un diskutēta pavadītā gada norise un izvēlēta nākamā gada tēma. (Katru gadu festivālam ir noteikta tēma, tādējādi aicinot koncentrēt uzmanību uz kādu vienu tradicionālās kultūras aspektu. Tēmas nosaukumu veido vārds ar simbolisku nozīmi vai tautasdziesmas fragments, piemēram: „Putni”, „Cepu, cepu kukuli, Ko iešu ciemā”, „Pūrs”, „Sēšana”, „Lieli ceļi, mazi ceļi, Visi Rīgā satecēja”.) Vasarā vai rudens sākumā notiek vairākas dienas ilga vasaras skola folkloras kopu vadītājiem. Pēc folkloras kopu vai novadu vadītāju iniciatīvas (un ja ir izdevies iegūt finansējumu), gada laikā vēl notiek lokālas folkloras nometnes (īpaši populāras ir muzikantu nometnes, kur bērniem iespējams iemācīties tautas mūzikas instrumentu spēlēšanu), danču vakari, reģionālas apmācības kopu vadītājiem u. c. pasākumi. (Runājot par kopu vadītājiem vai folkloras skolotājiem, praksē ir visai nekorekti ir lietot šos vārdus vīriešu dzimtē, jo vairāk nekā 100 folkloras kopu vadītājiem tikai viens vai 2 – 3 ir vīrieši...)

Bērņus attiecīgajiem folkloras konkursiem parasti sagatavo folkloras kopas vadītāja (kas visbiežāk ir vai nu ar literatūras vai ar muzikālo izglītību), dažkārt tiek iesaistīti vecāki vai speciālisti. Var teikt, ka apmācība ir „divpakāpju” – semināros tiek iespēju robežās izglītoti folkloras kopu vadītāji (bet semināru apmeklēšana ir

obligāta tikai novadu koordinatoriem), viņi savukārt strādā ar bērniem, bērni saņem vērtējumu par uzstāšanos konkursos, un, ja palaimējas, skolotājiem ir iespējams uzzināt arī šī vērtējuma motivāciju. Latvijas folkloras kustībā iesakņojies un diemžēl(?) ar savu tradīciju ir stereotips, ka konkursiem (un folkloras kopu uzstāšanās reizēm vispār) nevajagot ļoti pamatīgi gatavoties, jo tā varot „zaudēt improvizācijas spēju, dabiskumu un nesamākslotību”. Nereti folkloras skolotāji aizbildinās ar laika trūkumu – lielais vairums folkloras kopu saistītas ar skolām (retāk ar bērnudārziem, interešu centriem utt.), līdz ar to kopas mēģinājumiem atvēlēts neliels ārpusklases nodarbībām paredzētais laiks; visai bieži nācies dzirdēt, ka folkloras kopās nokļūst mazāk talantīgie bērni, kuriem nav izdevies iekļūt populārākās un prestižākās nodarbību grupās, kas notiek šajā pašā laikā.

Konkursu rezultāti un vērtējums nereti ir svarīgāks nevis bērnam individuāli, bet viņa skolotājam, jo ar to iespējams „pelnīt punktus” pedagoģiskās darbības novērtējumā, kas arī stimulē sagatavot bērnu tieši šim konkursam, kurā līdz finālam Rīgā parasti ir tikt vieglāk nekā daudzos citos skolēnu konkursos. Par uzvarām konkursā labprāt informē reģionālie preses izdevumi. Tomēr, ja kāds talantīgs bērns ar folkloras konkursu palīdzību „grib veidot karjeru”, tas ir grūti izdarāms – konkursi notiek tikai reizi gadā, bet starplaikā starp konkursiem folkloras kopas vadītājam ir visai ierobežotas iespējas rūpēties par konkrētā bērna izaugsmi un uzstāšanās iespējām. Visai tipiski ir tas, ka par stāstīšanas, rotaļu vadīšanas vai citu tradicionālo prasmju attīstīšanu tiek domāts tikai reizi gadā – kad tuvojas attiecīgais konkurss (ja vien tā nav kāda no folkloras kopas vadītājas prasmēm vai prioritātēm).

Katram no konkursiem ir izstrādāts nolikums, kas katru gadu tiek pārskatīts, precizēts un papildināts. Konkursā nav viens uzvarētājs (viena 1. vieta, viena 2. un viena 3.), bet ir 3 – 6 kategorijas (piemēram, mazais, lielais un dižais stāstnieks), līdz ar to līdz „augstākajam līmenim” parasti tiek vairāki dalībnieki un arī pārējie saņem kādu atzinīgu novērtējumu. Balvas saņem pilnīgi visi, kas piedalās konkursā, parasti tās ir dažādu sponsoru dāvinātas lietas.

Konkursu finālos Rīgā žūrijā tiek uzaicināti labākie nozares speciālisti. Lielākā daļa žūrijas dalībnieku katru gadu ir vieni un tie paši, bet tiek aicināti klāt arī jauni. Dažkārt tiek uzaicināti pieaugušo folkloras kustības funkcionāri, jo citādi nav iespējams viņus pārliecināt, ka arī bērnu un jauniešu kopās notiek „kas vērtīgs”, jo viņi to vienkārši nav redzējuši. Stāstnieku un anekdošu konkursos ievērojamu daļu no

žūrijas veido iepriekšējo konkursu uzvarētāji (ķēniņi – skat. tālāk par stāstnieku konkursiem). Ne vienmēr gaidīto rezultātu dod dažādu „goda viesu” uzaicināšana – dažkārt viņu vērtējums un viedoklis palīdz vērsties pret pārējo žūrijas dalībnieku rutīnu vai tradīcijām, bet gadās, ka viņi vienkārši nav kompetenti. Iespēju robežās tūlīt pēc konkursa žūrijai tiek dota iespēja dalīties ar iespaidiem un diskutēt, bet tiek lūgti (ietverot šo prasību samaksā par darbu – ja iespējams samaksāt...) arī vienu vai vairākas lappuses gari rakstiski vērtējumi un ieteikumi, ar kuriem iespējams iepazīties folkloras kopu vadītājiem.

Gandrīz kopš konkursu sākuma visi fināli tiek dokumentēti video ierakstā. Video materiāli tiek izmantoti ne vien savstarpējai komunikācijai, bet arī analīzei, salīdzinot konkrētu dalībnieku priekšnesumus vairāku gadu laikā. Iespēju robežās tie tiek pavairoti DVD disku formātā un izdalīti kopu vadītājiem. Pēdējo gadu laikā mēģināts ierakstus izplatīti arī ar interneta failu apmaiņas vietu palīdzību – bet, iespējams, ka pie tradicionālās kultūras kopēju identitātes stereotipa vēl arvien pieder jaunāko tehnoloģiju ignorēšana... Gadās, ka novadu koordinatori tā arī neiedomājas pat materiālu pieejamību informēt folkloras kopu vadītājas, tās savukārt neinformē bērnus. Tiesa gan, Latvijā ir vairākas folkloras kopas, kurām ir labas un regulāri atjaunotas mājas lapas, dažkārt ierakstu fragmenti tiek ievietoti „You Tube” un citās vietnēs, bet te vēl daudz neizmantotu iespēju. Gandrīz katru gadu tiek plānots izveidot datu bāzi, kur būtu iespējams salīdzināt katra fināla dalībnieka attīstību laika gaitā, bet tam vienmēr nepietiek līdzekļu vai kvalificēta darbaspēka. Diskutējama tēma ir arī par to, ka Pept video ierakstu arhīvs (katru gadu tas papildinās, aptuveni rēķinot ar vairāku desmitu stundu ilgiem ierakstiem) netiek pieņemts Latviešu folkloras krātuvē (LFK) vai kādā citā audiovizuālā arhīvā. Cik man gadījies dzirdēt, LFK aizbildinās ar to, ka lielākais vairums no folkloras kopu darbības ir sekundārā (no publikācijām, pierakstiem atjaunotā) folklorā, ka ieraksti nav pietiekami aprakstīti (nav pietiekamas dokumentācijas par dalībniekiem, redzamajām personām utt.), ka DVD formāts nav pieņemams arhivēšanai, ka uz serveriem neesot vietas tādām datu apjomam, ka LFK nav personāla materiāla apstrādei utt. Šādas vilcināšanās sekas var būt tādas, ka 25 gadu laikā ierakstītais video materiāls var vienkārši „pazust”, jo pašlaik tas glabājas filmētāju un/vai Pept vadītāju privātajos arhīvos. Vēl sarežģītāka situācija ir ar konkursu fotogrāfiju un audio ierakstu arhīviem (kaut gan dalībniekiem ir pienākums pirms uzstāšanās nosaukt savu vārdu, fotogrāfijās dalībnieki ir grūtāk identificējami

pēc šiem ieraktiem un dalībnieku sarakstiem). Par konkursu „papīra dokumentācijas” saglabāšanu pašlaik rūpējas Māra Mellēna – ir svarīgi zināt dalībnieku iepriekšējo gadu rezultātus, lai viņi varētu piedalīties augstāka līmeņa finālā (piem., Ķēniņu cīņā stāstnieku konkursā).

KONKURSU UZBŪVE UN NORISE

Un tagad detalizētāk par to, kas ir īpatnējs katram no konkursiem. Par galveno informācijas avotu tiek izmantoti konkursu un to finālu nolikumi^{vii} (dažos novados ir atšķirīgi nolikumi), kā arī raksta autora novērojumi. Raksta autors ir bijis cieši iesaistīts stāstnieku konkursa „Teci, teci, valodiņa” (kopš tā pirmsākumiem 1997. g.) un anekdošu konkursa (kopš pirmsākumiem 2001. gadā) organizēšanā, vadīšanā, izvērtēšanā un dokumentēšanā, bet ir vēroti un laika gaitā salīdzināti arī citi konkursi.

Dziedātāju konkurss “Dziesmu dziedu, kāda bija” notiek divās kategorijās: 1. kategorija – tautasdziesmas, dziedātas mūsdienu situācijā, 2. kategorija – tautasdziesmas, dziedātas tradicionālā manierē lokālās tradīcijas kontekstā. Konkursa dalībnieks pats vai, ņemot vērā folkloras kopas vadītāja vai cita tradicionālās dziedāšanas lielpratēja ieteikumus, izvēlas, kurā konkursa kategorijā piedalīsies un izvēlas atbilstošu repertuāru. Piedaloties 1. kategorijā, dalībnieks (vai grupa) dzied divas latviešu tautasdziesmas dabiski, vienkārši un atbilstoši saviem priekšstatiem par tautasdziesmu estētiku un nesamākslotu izpildījumu. Piedaloties 2. kategorijā, konkursa dalībnieks (vai grupa) dzied vienu ieražu dziesmu (gadskārtu, ģimenes godu vai darba dziesmu) un vienu jaunāka folkloras slāņa tautasdziesmu tradicionālā manierē lokālās tradīcijas kontekstā. Konkurssam izvēlēta repertuāra izpildījuma veidi: dziedāšana solo, dziedāšana solo ar mūzikas instrumenta pavadījumu, dziedāšana grupā (1. kategorija – dziedot daudzbalsīgu dziesmu, katru balsi dzied ne vairāk kā viens dziedātājs; 2. kategorija – dziedot daudzbalsīgu dziesmu, katru balsi dzied ne vairāk kā viens dziedātājs, izņemot gadījumus, kad saskaņā ar tradīciju vienu balsi izpilda vairāki dziedātāji, piemēram, burdona dziedāšana). Dziedot grupā, konkursa dalībniekam (dzied vadošo balsi) klāt pieaicināti citi konkursa vai folkloras kopas dalībnieki. Katra konkursa dalībnieka priekšnesuma ilgums ir ne vairāk par 6 minūtēm. Uzstāšanos vērtē vērtētāju kopa, kuras sastāvā ir 5 tradicionālās kultūras speciālisti. Katrā no kategorijām ir atšķirīgi

vērtēšanas kritēriji (4 vai 7, katrā var tik iegūti 1 – 10 punkti), piemēram, 2. kategorijā sniegums tiek vērtēts saskaņā ar šādiem kritērijiem: priekšnesuma atbilstība tradīcijai (skaņveide, valodas īpatnības u. c.), dziedātāja izpratne par dziesmu funkcionālajiem un situatīvajiem kontekstiem, dziedāšanas manieres atbilstība tradicionālās kultūras stilistikai, priekšnesuma muzikalitāte, atbilstība dziedātāja vecumam un spējām, dziedājuma dabiskums, priekšnesuma pievilcība. Atbilstoši punktu skaitam, dalībnieks iegūst vienu no sešām pakāpēm: Diždižais dziedātājs, Dižais dziedātājs, Dižlielais dziedātājs, Lielais dziedātājs, Mazais dziedātājs, Tradicionālās dziedāšanas konkursa dalībnieks. Vērtētāji var piešķirt īpašas nominācijas un apbalvojumus.

Tradicionālās muzicēšanas konkurss „Klāberjakte”. Var piedalīties bērni un jaunieši (līdz 25 gadu vecumam), gan individuāli, gan grupās – kapelās, kuriem ir iemaņas viena vai vairāku tautas mūzikas instrumentu spēlē. Katrs dalībnieks vai kapela konkursam piedāvā divus skaņdarbus – vienu tradicionālu, otru pašradītu. Par tradicionālo skaņdarbu uzskatāms tāds, kas iemācīts no kāda lauku muzikanta, apgūts no autentiska mūzikas ieraksta vai nošu pieraksta. Paša veidotais skaņdarbs varētu būt dziesmas vai danča aranžējums, vai arī sava kompozīcija. Konkursa mērķis ir popularizēt tautas mūzikas instrumentu spēli, taču konkursanti savas prasmes var demonstrēt arī uz savai rocībai un iespējām atbilstošiem instrumentiem (piemēram, blokflautas, ārpus Latvijas būvētas dūdas, dažādiem ritma instrumentiem u. c.). Priekšnesuma kopējais laiks ir 3 – 6 minūtes. Vērtēšanas komisija piešķir: Zelta muzikanta, Sudraba muzikanta un Vara muzikanta nosaukumu. Tiek vērtēta: priekšnesuma muzikalitāte un mākslinieciskums, tradicionālā skaņdarba atbilstība tradīcijai, paša veidotā skaņdarba saskaņa ar tautas muzicēšanas tradīcijām, muzicēšanas paņēmieni – konkursanta stāja, instrumenta turēšana, spēles tehnika.

Tradicionālo deju konkursā „Vedam danci” var piedalīties bērni un jaunieši četrās vecuma grupās: līdz 3. klasei, 4. – 6. klase, 7. – 9. klase, 10. klase – 21 gads. Atbilstoši savai vecuma grupai dalībnieki var piedalīties: pāru dejās konkursā (pretēja dzimuma pāri, kuri var nebūt vienas folkloras kopas dalībnieki), dvieļu deju konkursā (meitenes), skalū deju (puīši) un jostu deju (meitenes) konkursā. Pāru deju konkursā katrs dejojājs pāris apgūst pēc izvēles 1 sava reģiona deju un 4 kopdejas, kuras tiek nosauktas oktobra folkloras skolotāju seminārā. No apgūtajām 5 dejām tiek izvēlētas 3 dejas vērtēšanai. Dvieļu deju konkursā dalībnieki apgūst un vērtēšanai rāda Dvieļu deju vismaz trijos dažādos rakstos (dvieļus cilājot, dvieļos ietinoties un ar

dvieļiem griežoties). Skalu un jostu deju konkursā dalībnieki apgūst un vērtēšanai rāda skalu vai jostu lēcienu deju ar vismaz trim dažādiem rakstiem (ar kāju žīgāšanu, ar pagriezieniem, ar lēcieniem no viena skala uz nākamo). Vērtēšanas laikā vienlaikus deju ne vairāk kā 5 pāri vai individuālie izpildītāji. Vērtēšanas kritēriji: atbilstība tradīcijai (tautas dejas stilistikas izjūta, tradicionālās dejas izteiksmes līdzekļu prasmīga lietošana), dejiskums (dejas māka, atraisītība, priekšnesuma krāsainība), individuālā pievilcība (attieksme pret sevi un apkārtni, dejotāja koptēls, priekšnesuma individualitāte), muzikalitāte (dejas kustību atbilstība ritmam un melodijas raksturam). Kopdeju laikā ekspertu komisija vērtē labākos un iznesīgākos pārus, piešķirot nominācijas: Zelta, Sudraba un Vara dejotājs.

Stāstnieku konkursa “Teci, teci, valodiņa” mērķis ir stāstīšanas tradīciju atjaunošana, uzturēšana un attīstīšana, līdzdarbojoties mutvārdu tradīcijā. Konkursā piedalās bērni un jaunieši līdz 21 gada vecumam, kuri interesējas par tautas mutvārdu daiļradi un paši ir/vēlas būt aktīvi stāstītāji dažādās ikdienas un/vai svētku situācijās. Uzstājoties konkursā, katrs dalībnieks īsi iepazīstina ar sevi (vārds, uzvārds, vieta, folkloras kopa, var tikt pievienots arī īss un trāpīgs pašraksturojums) un paša izvēlēta secībā stāsta: vienu latviešu vai citas tautas pasaku, vienu neparastu gadījumu no savas vai vecāku, radnieku, draugu vai skolas dzīves, vienu īsu prozas žanru, piemēram, anekdoti, ātrrunu vai spoku stāstu. Stāstījums var būt literārā valodā, dialektā vai izloksnē. Priekšnesuma ilgums – ne ilgāk par 5 minūtes. Konkursa vērtēšanas komisija piešķir Mazā stāstnieka, Lielā stāstnieka un Dižā stāstnieka nosaukumu. Dalībnieki, kas finālā Rīgā vismaz 3 reizes ieguvuši Dižā stāstnieka nosaukumu, sacenšas par Stāstnieku ķēniņa titulu, izpildot papildus uzdevumus, kas tiek paziņoti apmēram nedēļu pirms konkursa. Vērtēšanas kritēriji: tekstu izvēle un stāstījuma priekšnesuma izveide, stāstījuma atbilstība žanram, stāstītāja attieksme pret žanru tradīcijām un tekstu saturu, spēja piesaistīt un noturēt klausītāju uzmanību, valodas precizitāte un izteiksmīgums (domas skaidrība, saprotamība, dzirdamība, izrunas un intonācijas precizitāte), stāstnieka tēls un neverbālo izteiksmes līdzekļu lietojums. Cīņā par Stāstnieku ķēniņa titulu papildus tiek vērtēta repertuāra bagātība un tā pielietošana atbilstoši situācijai.

Anekdošu konkursā „Anekdošu virpulī” finālā dalībnieki sacenšas, uzstājoties grupās pa trim līdz pieciem cilvēkiem (sākotnēji savas vecuma grupas ietvaros: 1. grupa līdz 4. klasei, 2. grupa 5. – 9. klase, 3. grupa – vidusskola un

vecāki), noslēgumā vecuma grupu uzvarētāji dažkārt sacenšas savā starpā. Dalībnieki pa kārtai stāsta pa vienai anekdotei, līdz katrs izstāstījis vismaz 3 līdz 5 anekdotes un vērtētāji pārtrauc stāstīšanu. Vērtētāji, ātri apspriežoties, izvēlas labāko(s) stāstītāju(s) no grupas līdzdalībai nākamajā kārtā. Jo vairāk kārtās dalībnieks noturas, jo viņš saņem augstāku novērtējumu. Katrs konkursa dalībnieks saņem Mazā, Lielā, Dižā vai Ekselentā smīdinātāja titulu.

NOBEIGUMS

Šajā aprakstā vairāk informācijas ir par konkursu uzbūvi un to vietu folkloras kustībā Latvijā, dodot iespēju šo pieredzi izmantot citur. Bet „stāstu” par šiem konkursiem ir iespējams veidot arī no „citas puses”, piemēram, kā konkursu organizētāja, dalībnieka vai žūrijas eksperta „personīgās pieredzes stāstu”. Raksta autors varētu rekonstruēt savas atmiņas, izmantojot konkursu ierakstus un fotogrāfijas, reflektīvi atceroties spilgtākos piedzīvojumus, analizējot savu uzskatu attīstību, pamatojoties uz piezīmēm un aprakstiem par konkrētiem konkursiem. Ir iespējams intervēt^{viii} un anketēt^{ix} konkursu dalībniekus, stāstīt arī viņu pieredzes stāstus, piemēram, par to, kā no bērna, kas skolas pirmajās klasēs atvests uz folkloras kopu, viņš ir kļuvis par viena vai vairāku konkursu uzvarētāju, arī pašlaik turpina uzstāties, vada jau savu folkloras kopu, studē augstskolā tradicionālo kultūru vai tiek uzaicināts dziedāt tautasdziesmas publiskos pasākumos. Varētu intervēt folkloras skolotājas, apkopot viņu īpašo pieredzi un atmiņas par folkloras kopu dalībniekiem...

Raksta apjoma dēļ es sīkāk neaplūkošu arī tās dzīvās iekšējās diskusijas, kas saistītas ar problēmām – par gatavošanos konkursiem un apmācību metodiku, par dažādām tradicionālās kultūras izpratnēm, par skatuves situācijas un profesionālisma problemātiku, par organizatoru tiesībām un pienākumiem „iejaukties vai neiejaukties”, par spilgtu personību lomu tradīcijas interpretācijās, par lokālo īpatnību pārlicēgu meklēšanu, par tradicionālās kultūras izglītības sistēmas aktuālajām problēmām, par mācību literatūras un starptautisku kontaktu trūkumu utt. Plašākas analīzes vērti būtu žūrijas rakstītie vērtējumi un ieteikumi, kā arī dalībnieku un skolotāju reakcija uz tiem...

Galvenais tomēr ir tas, ka, par spīti arvien jaunām grūtībām, Latvijā ir cilvēki, kuriem rūp, lai mantojums tiktu saglabāts, lai bērni radoši un priecīgi iepazītu

etniskās tradīcijas, lai būtu iespēja sapulcēties, dziedāt, stāstīt, nepazaudēt senās prasmes un visu to, kas mums ir uzticēts no iepriekšējām paaudzēm.

Tāpēc noslēgumā viens Pept organizatores Māras Mellēnas stāsts. Viņa kopā ar vairākiem žūrijas dalībniekiem braukusi uz kādu novada konkursu, šķiet, Zemgalē. Uz pasākumu viņus vedis vietējās iestādes autobuss. Šoferim, pamatīga auguma vīrietim, viņa centusies vienkāršiem vārdiem paskaidrot, uz kādu pasākumu viņi dodas, rēķinoties, ka „cilvēki parasti to nesaprot”. Taču šoferis pasmaidījis un atbildējis: „Jūs laikam mani vairs neatceraties. Kādreiz es arī dziedāju šajā folkloras kopā un uzstājos jūsu konkursos...”

1. att. Stāstnieku konkursa fināls (Ķēniņu cīņas)
Rīgas Latviešu biedrības namā 2011. gada 26. novembrī.
Autors: Guntis Pakalns.

2. att. Ieskats stāstnieku konkursā Rīgas Latviešu biedrības
namā 2011. gada 26. novembrī. Autors: Guntis Pakalns.

SAĪSINĀJUMI

Pept – „Pulkā eimu, pulkā teku”, bērnu un jauniešu folkloras kustība, projekts, apmācību sistēma u. tml.

LFK – Latviešu folkloras krātuve.

RLB – Rīgas Latviešu biedrība.

Dr. filol./ Guntis Pakalns
Institute of Literature, Folklore
and Art at University of Latvia

Children folklore contests in present-day Latvia – experience, adventures, problems

Summary

There are about 150 children and youth folklore groups in Latvia. Most of them are engaged in the folk festival, a project or training system known as “Pulkā eimu, pulkā teku” (started around 1984). Every year there are events of a regional and national scale and trainings for the group managers. A stable infrastructure with 14 regional communities has been developed. Since 1996, folklore competition is one of the most significant components of the annual folklore events (as most of the folklore groups are associated with schools, it coincides with the school year). Currently there are the following competitions: traditional singing, dancers and play leaders, storytellers, anecdotes, mask making and playing traditional music. This publication gives insight into the procession of the competition and criteria of evaluation, based on competition laws, as well as statements of organizers and participants.

Although it is believed that the public competitions and the very situation in general are not the best and most appropriate way of learning traditional culture and Intangible Heritage, the author is drawing attention to the positive experience. These competitions help in structuring the activities of the folklore groups during the school year, preparation for the competition stimulates children, young people and their teachers to acquire knowledge and skills related to specific aspects of the traditional culture, to develop their individual talents and communication skills. Competition experience helps improve the functioning of the folklore group, as well as its

cooperation with other groups. The best specialists in the field are invited as the jury members to the competition finals in Riga; their opinions are expressed in writing and conveyed to the managers and participants of the folk groups. Video materials are used not only for mutual communication, but also for the analysis comparing the performances of the particular participants through the years.

ⁱ Precīzāku skaitu neizdevās noskaidrot, jo nav pilnīgu datu un ne visas kopas darbojas ilglaicīgi un ir reģistrējušās kultūras birokrātijas vai amatieru veidotajās struktūrās un datu bāzēs.

ⁱⁱ Piemēram, tautas dziesmu dziedāšanas konkursā „Lakstīgala” uzmanība tiek pievērsta dziesmu zināšanai no vienas konkrētas grāmatas, var piedalīties skolēni, kuriem nav papildus zināšanas par folkloru, etnogrāfiju un tradicionālo dziedāšanu, skat.:

http://visc.gov.lv/intizglitiba/jomas/dokumenti/muzika/2012_lakstigala_nolikums.pdf.

ⁱⁱⁱ <http://pulkaeimu.blogspot.com/p/1984-1988.html>, sal.: http://www.tradicijas.lv/?page_id=696

(pēdējo reizi skatīts: 2012. gada 7. maijā).

^{iv} Kā nozīmīgākie likvidēšanas iemesli, cik man zināms, tika minēti: centra darbības neatbilstība LU specifiskai (bērnu un neformālā izglītība) un finanšu problēmas. Diemžēl gandrīz viss Etniskā kultūras centra arhīvs, tai skaitā daudzu pasākumu video ieraksti, vēl nav nodots LU, bet glabājas privāti un praktiski nav pieejams.

^v <http://visc.gov.lv/intizglitiba/jomas/folkloras.html> (pēdējo reizi skatīts: 2012. gada 7. maijā).

^{vi} Pēdējos gados ir visai stabils finālistu skaits: dziedāšanas, muzicēšanas un deju konkursos (kas parasti notiek vienlaikus, daļa piedalās vairākos konkursos) – ap 350, stāstnieku – ap 100, anekdošu – ap 50.

^{vii} Izmantoti 2010/2011. mācību gada konkursu nolikumi, kas atrodami:

<http://visc.gov.lv/intizglitiba/jomas/folkloras.html> (pēdējo reizi skatīts: 2012. gada 7. maijā).

^{viii} Raksta autora arhīvā, piemēram, ir 8 stāstnieku ķēniņu video intervijas.

^{ix} Pašlaik raksta autors ar anketēšanas palīdzību veic pētījumu par uzskatiem, kas ir tradicionālā stāstīšana.